

Kalkınma Merkezi

Zorunlu Göç ve Diyarbakır

Yayın No:3

KALKINMA MERKEZİ DERNEĞİ

Turgut Özal Bulvarı Bayındırlık Cad.
343. Sk. Balek Apt. B Blok Kat: 1 No: 5
BAĞLAR / DİYARBAKIR

Tel-Fax: (0412) 237 87 49 – 50

Web: www.kalkinmamerkezi.org

e-mail: kalkinmamerkezi@yahoo.com

ISBN: 978-605-89078-2-9

Kitabı Hazırlayan

Kalkınma Merkezi Derneği

Kitabı Yayına Hazırlayan

Etik Ajans

Tel: (0412) 224 12 37

Baskı

Gün Matbaacılık Reklam Film
Basım Yayın San. Tic. Ltd. Şti.
Beşyol Mah. Akasya Sk. No: 23/A
K. Çekmece / İSTANBUL
Tel: (0212) 580 63 81

■■ HEINRICH BÖLL STIFTUNG
DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

katkılarıyla

<i>İÇİNDEKİLER</i>	<i>Sayfa</i>
İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	4
BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	7
2009'DAKİ DURUM	9
MAHALLELER	18
ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ	21
GÖÇ SÜRECİ	23
GEÇMİŞ: KÖYDE YAŞAM	30
15 YIL SONRA: DİYARBAKIR'DA YAŞAM	33
KÖYE GERİ DÖNÜŞ EĞİLİMLERİ	62
GENEL DEĞERLENDİRME VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	68
EK 1	79
KALKINMA MERKEZİ HAKKINDA	103
EK 1. Anket yapılan kişilerin kadınlar, aileleri, yaşadıkları mahalle ve köye dönüş ile ilgili dile getirdikleri sorunlar ve çözüm önerileri	

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

2005 yılında, Kalkınma Merkezi Derneği olarak, köylerinden zorla göç ettirilmiş Kürtlerle yaptığımız çalışmayı, 31 Mayıs 2006 tarihinde Diyarbakır'da düzenlediğimiz bir çalıştayda tartışmaya açmış ve Haziran 2006 tarihinde "Zorunlu Göç ve Etkileri: Diyarbakır" başlığı altında yayınlamıştık. Çalışmamızın ilk basımının bir süre önce tükenmesi üzerine, bu elinizdeki ikinci basımı yapmaya karar verdik.

Bu çalışma, bize zorunlu göçe tabi tutulanların yaşamlarının her alanında verdikleri mücadele ile ilgili çok şey öğretti. Öğrendiklerimizi, 2006'da yayınladığımız rapora yansıtmanın yanı sıra, o tarihten bu yana bu konuyla ilgili görüşlerimizi katıldığımız ulusal ve uluslararası toplantılarda aktarmaya çalıştık. Bu süreçte, parlamenterler, siyasi parti ve hükümet temsilcileri, kamu yöneticileri, diğer ülkelerde zorunlu göçe maruz kalan gruplar, UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) ve diğer uluslararası kuruluş temsilcileri, yerel yönetim yetkilileri, zorunlu göç üzerine çalışan sivil toplum örgütü temsilcileri, akademisyen ve öğrenciler ile birçok görüşme, toplantı ve platformlarda bir araya geldik ve zorunlu göçe maruz kalanların hak mücadelelerine destek vermeye çalıştık. Yerel kuruluşların birlikte çalışmasının önemine inandığımız için, Diyarbakır'da bu konu üzerine odaklanan kuruluşlarla yapılan toplantılara katıldık. Toplantıların sonucunda *Yerel Gündem 21* bünyesinde *Göç ve Yoksulluk Ana Çalışma Grubu* kuruldu (www.gocveyoksulluk.com). Zorunlu göç ve yoksulluk konusunda çalışan birçok sivil toplum örgütünün ve belediye temsilcilerinin katıldığı bu *Çalışma Grubu* halen bu konuda yapılan faaliyetleri koordine ediyor ve izliyor.

2005 yılından bu yana, zorunlu göçe maruz kalanları yaşadıkları mahallelerde sık sık ziyaret edip siyasal, sosyal ve kültürel konularla ilgili sohbet ettik. Bu yeni yayınımda konuyla ilgili son gelişmeleri de aktarmak amacıyla, 2009 yılı yaz ve sonbahar aylarında, mahallelerde faaliyet gösteren kamu ve yerel yönetim kurumları, sivil toplum kuruluşları temsilcileri, muhtarlar, mahallelerin ileri gelenleri ve mahalle sakinleri ile görüşmeler yaparak son 4-5 yıldaki değişiklikleri anlamaya çalıştık. Daha önce *Aziziye*, *Gürdoğan*, *Benusen*, *Fatihpaşa* ve *Savaş* mahalleleriyle sınırladığımız araştırmaya, bu kez *Ziya Gökalp*, *Kayapınar*, *Peyas* ve *Beşyüz Evler* mahallelerinde yaptığımız gözlem ve görüşmeleri de kattık.

Son gelişmeleri aktardığımız *2009'daki Durum* başlıklı Bölüm II'nin ardından, 2006 yılında yayınladığımız çalışmayı bulacaksınız. Daha rahat okunabilmesi için yaptığımız değişiklikler dışında 2006 yılı çalışmamızı olduğu gibi muhafaza ettik. Zaten, mahallelerde yaptığımız görüşmeler ve izlenimlerimiz, 2006 yılında yaptığımız ilk basımda yazdıklarımızın hâlâ büyük ölçüde geçerli olduğuna işaret ediyor. Elinizdeki bu basımda da, daha öncekinde olduğu gibi, zorunlu göçe tabi tutulmuş kişilerin görüş ve yorumlarını aktarmaya özen gösterdik.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasına burada isimlerini anamayacağımız kadar çok kişi ve kuruluş katkıda bulundu; hepsine, bize ayırdıkları zaman ve paylaşımları için minnettarız. Bu yayının basımı için yaptığı mali destek dolayısıyla Heinrich Böll Stiftung Derneği'ne teşekkürlerimizi sunarız.

Kalkınma Merkezi

Diyarbakır, Mart 2010

BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Niye *zorunlu göç* sürecine ilişkin bir araştırma yaptık?

Diyarbakır'da yaşanan sosyal ve iktisadi sorunların büyük ölçüde zorunlu göç süreci ile ilişkisi olduğunu düşünüyoruz. Zorunlu göç sürecinden günümüze kadar yaklaşık 15 yıl geçmesine rağmen, zorunlu göçün etkileri hâlâ varlığını sürdürmekte ve yarattığı sorunlar derinleşerek kalıcı hale gelmektedir. Bu nedenle, bu araştırmanın sonuçlarını kamuoyu ile paylaşarak bu durumu görünür kılmayı ve aynı zamanda geçikmeksizin olumlu yönde dönüştürülmesi için ilgili kesimleri sorumluluklarını yerine getirmeye çağırma amaçladık.

Araştırma ve rapor yazım sürecine Kalkınma Merkezi'nin tüm üyeleri ve gönüllüleri katılmışlardır.

Bu çalışmaya burada ismini zikredemeyeceğimiz kadar çok kişi karşılık belemeksizin emek ve gönül vermiştir; hepsine yanımızda oldukları ve katkıları için teşekkür ederiz.

Araştırma süresince bizlere destek olan Aziziye ve Benusen Beyaz Kelebekler Çamaşır evleri çalışanlarına, Umut Işığ Kadın Kooperatifi'ne, araştırma sırasında bizlere kapılarını açan mahalle sakinlerine ve mahalle muhtarlarına minnettarlığımızı sunarız.

Araştırmanın tasarımındaki ve istatistikî konulardaki gönüllü katkıları için ODTÜ'den Ayşe Gündüz Hoşgör'e ve Özgür Arun'a teşekkür ederiz.

Bu araştırmanın baştan sona tüm aşamalarında gece gündüz bizlerle birlikte gönüllü olarak çalışan Boğaziçi Üniversitesi'nden Şemsa Özar'a çok çok teşekkür ederiz.

31 Mayıs 2006 tarihinde bu araştırmanın taslağını sunduğumuz çalıştay için bize salonlarını açan Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası'na, açış konuşmasını yapan Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Başkan Vekili İlhan Diken'e, yorum ve katkıları için başta TESEV'den Dilek Kurban olmak üzere tüm çalıştay katılımcılarına teşekkürlerimizi sunarız.

Kalkınma Merkezi
Diyarbakır, Haziran 2006

I. GİRİŞ

Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin metropol kenti niteliğini taşıması nedeniyle, 1990'lı yıllarda zorunlu göçe tabi tutulan insanların akın ettiği önemli merkezlerden biri olmuştur. İlin nüfusu 1990-95 yılları arasında, 5 yıl gibi kısa bir sürede, ikiye katlanmıştır. Zorunlu göçle kente yerleşenlerin büyük çoğunluğu, halen kentin merkezinde ve çeperlerinde yer alan bazı mahallelerde bir arada yaşamaktadır. Bu mahallelerde doğan bebekler, çocukluklarını aile büyüklerinden dinledikleri köy ve göç hikâyeleri, gittikleri mahalle okulları, ailelerinin geçimini sağlamak için Diyarbakır'ın sokaklarında verdikleri uğraş ve yine çalışmak için aileleriyle birlikte gittikleri pamuk ve fındık tarlaları arasında sıkışmış bir biçimde geçirmişlerdir. Son 15 yıllık süre içinde bu mahallelerde yaşamın çok da fazla değiştiğini söylemek mümkün değildir.

Biz, bu çalışmayla, köylerini terk etmek zorunda kalarak Diyarbakır'a gelmiş insanların göç öncesinden başlayarak günümüze kadar yaşadıklarını anlayabilmeyi amaçladık. Bu amaçtan hareketle ziyaret ettiğimiz mahallelerin sakinleri, bize, köy yaşantılarını, göç sırasında başlarından geçenleri ve Diyarbakır'da geçirdikleri bunca yıl süresince neler yaşadıklarını anlattılar. Bu anlatılarında, sadece geçmişi değil, içinde buldukları durumu da tahlil ettiler; gelecekte beklediklerini, hayallerini bizlerle paylaştılar. Umarız bize anlatılan bu hikâyeleri, sizlere lâyıkıyla aktarabiliriz.

Bu çalışma çerçevesinde belirli bir süreci anlamak için yola çıktysak da, tabii ki hedefimiz pasif bir anlama süreci ile yetinmek değil. Ancak, zorunlu göçe tabi olmuş insanların karşı karşıya kaldıkları sorunların çözümü yolunda atılacak her adımın, yaşananları kavramakla başlayacağına inanıyoruz. Bu nedenle, çalışmanın Ek 1 bölümünde, ziyaret ettiğimiz mahalle sakinlerinin talep ve beklentilerinden hareketle, içlerinde buldukları durumu olumlu yönde dönüştürmeye yönelik önerilerimiz yer almaktadır. Dileğimiz bu önerilerin kamu ve yerel yönetimlerle sivil toplum kuruluşları kadar, Türkiye kamuoyunun gündemine de taşınabilmesidir.

Zorunlu göçe tabi tutulanların, devletten, en azından maddi zararlarının karşılanmasını ve köylerine geri dönebilmeleri için asgari koşulların yerine getirilmesini talep etmesi ve bu taleplerin yerine getirilmesi için yasal yollara başvurması tabii ki son derece önemlidir. Bu çerçevede, yasalar ve tazminat uygulamaları üzerine yapılan çalışmalar gerek kamuoyunu bilgilendirmek gerek zorunlu göç mağdurlarının haklarını alabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma ise, zorunlu göçe tabi tutulanların, köye geri dönüş üzerine düşüncelerini ve hangi koşullar yaratıldığı takdirde köylerine dönmek isteyeceklerini ve bu konudaki taleplerini aktarmakla sınırlı olup köye geri dönüşün yasal ve tazminat ödemelerine ilişkin boyutunu kapsamamaktadır.¹

Giriş bölümünü takiben, bölüm II’de çalışmamızın birinci baskısından bu yana olan sürede zorunlu göçe ilişkin yaşanan değişimleri irdeledik. Ayrıca, çalışma konumuz olan 1990’lı yıllarda yaşanan zorunlu göçün, Kürtlerin daha önceki dönemlerde maruz kaldığı zorla göç uygulamalarıyla farkını koymaya çalıştık. Bölüm III’de çalışmanın yürütüldüğü 5 mahallenin genel durumuyla ilgili bilgi verilmektedir. Bölüm IV, çalışmamızda kullandığımız yöntem ve teknikleri özetlemektedir. Bölüm V, göçe neden olan olaylardan başlayarak tüm göç sürecini anlatmaktadır. Bölüm VI, zorunlu göçe tabi olan ailelerin Diyarbakır’daki yaşam biçimlerini daha iyi anlayabilmek ve geçmiş yaşamlarıyla kıyaslandığında farklılıkları gösterebilmek amacıyla göç öncesi köydeki yaşamı anlatmaktadır. Bölüm VII’de, zorunlu göç sürecinden yaklaşık 15 yıl sonra Diyarbakır’daki yaşamın değişik yanlarına bakılmaktadır. Mahallelerin ve evlerin genel durumundan başlayıp insanların birbirleriyle olan ilişkilerine, eğitim ve sağlık sorunlarına, gelir durumlarına, yaptıkları işlere, kamu ve yerel yönetimlerden aldıkları destek ve hizmetler ile siyasal ve kültürel haklar konusu üzerine görüşlerine kadar birçok konu üzerinde durulmaktadır. Bölüm VIII, köye geri dönüş konusuna ayrılmıştır. Bu bölümde, geriye dönüşün koşulları ve aile fertlerinin köye dönmekle ilgili eğitimleri yansıtılmaktadır. Son bölümde ise ziyaret ettiğimiz mahallelerde görüşme yaptığımız kişilerin yaşadıkları sorunları, gelecekle ilgili beklentileri ve talepleri ile kendi birikim ve gözlemlerimizden hareketle, söz konusu mahallelerde yaşayan insanların hayatını bir ölçüde de olsa iyileştirmek için sunduğumuz öneriler bulunmaktadır.

1 Bu tür konulara ilişkin çalışmalar için bkz. GÖÇ-DER, “Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun Tasarısı’na İlişkin Görüş ve Önerilerimiz”, www.gocder.net, 2004; TESEV Türkiye’de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri, www.tesev.org , 2005.

II. 2009'DAKİ DURUM

“O köylerde duman yükselirken ruhun duymamışsa eğer, o yüzüne duman isi bulaşmış, ruhu yanmış, ne bileyim babasına bok yedirilmiş çocukların gelip de bayram günlerinde elini öpüp bayram şekeri falan istemesini bekleme. Kapından değil, bacandan girerler. Kaçarın yok. Patlama denilen şeyi tüpten, balondan ibaret bilersen, gelir böyle eşliğinde patlar. Sonra ne olur sevgili kardeşim? Kürt dediğin “pespaye”, Türk dediğin “ırkçı” olur. Kendine en yakın olanı seç beğen bakalım...”

Evrin Alataş, 27 Kasım 2009, Taraf

Kürtlerin 1990'larda köylerinden sürülmeleri tarihte ilk kez karşı karşıya kaldıkları bir durum değildir. Cumhuriyet tarihi boyunca, ulus-devleti güçlendirme politikası kapsamında Dersim, Sason, Koçgiri vakalarında olduğu gibi birçok kez Kürtler zor kullanılarak kendi yaşadıkları bölgelerin dışına göç etmeye mecbur bırakılmıştır.

Devlet, 1980'li yıllarda başlayan Kürt kalkışmasında, geçmişte olduğu gibi bir iskân politikası izlememiş, bu kez köylerinden sürülen Kürtlere iskân edebilecekleri bir yer göstermemiştir. Can kayıplarının ve işkencenin yaşandığı bu süreçte, köylülere ya koruculuk sistemini kabul etmeleri ya da kırsal alanları boşaltmaları dayatılmıştır. Devlet, köyleri boşaltılanların çoğuna eşyalarını toparlamak için yeterli zamanı vermemiş, göç yolu boyunca hiçbir araç gereç sağlamamış, yol göstermemiştir. Köylülerin PKK'ye lojistik destek verdikleri ya da koruculuk sistemini reddettikleri gerekçesiyle, güvenlik görevlileri ya da JİTEM gibi oluşumlar tarafından köyler zor kullanılarak boşaltılmış ve bir kısmı yakılmıştır.

Zorunlu göç dayatılarak, Kürtler sadece yerlerinden ettirilmemiş, aynı zamanda evlerini, arazilerini, hayvanlarını, meralarını, ağaçlarını, neredeyse tüm mal varlıklarını geride bırakarak mülksüzleştirilmiştir. Bütün bunlara ilaveten, mal ve mülklerini kaybetmelerinin de ötesinde, zorunlu göç mağdurları aynı zamanda vasıfsızlaştırılmıştır. Köylerinde yaşarken edindikleri, yüzyılların birikimine dayanan bilgi ve becerileri, kentlerdeki işler için uygun vasıf olarak addedilmediğinden, köylüler kentlerde vasıfsız işçi konumuna düşmüş ve bu durum yoksullaşmalarına yol açmıştır. Devlet, kendi eliyle mülksüzleştirdiği ve vasıfsızlaştırdığı zorunlu göç mağdurlarını, şimdi devletin yardımına muhtaç “dezavantajlı” kişiler olarak sınıflandırmaktadır.

Kuşkusuz ki, geride bırakılanlar sadece yanmış, yıkılmış evler, kuruyan ağaçlar, büyük yüklerin mezarları değil; insanları bir mekâna bağlayan manevî değerler, duygular da tahrip edildi.

Örneğin, Kürt sözlü edebiyatı, tarihsel süreç içinde köy ve yaylalarda derviş ve dengbejler tarafından geliştirilmiş ve nesilden nesile aktarılmıştır. Karacadağ yaylasında Derwêşê Ewdi, Süphan Yaylası'nda Siyabend û Xecê bu geleneğin önemli karakterlerindedir. Köylerin boşaltılması ve yayla yasakları sonucunda bu edebiyatın yaratıcı ve aktarıcıları beslendikleri kaynaklardan mahrum kalmışlar. Kürt sözlü edebiyatının gelişimi ve yeni nesillere aktarılması tehdit altına girmiştir. Zorunlu göçe maruz kalan köylüler de kent ortamında bu geleneği eskisi gibi yaşayamamakta ve sürdürememektedir.

Kamunun Yaklaşımı

Devlet, “güvenlik” gerekçesi ile ve zor kullanarak yerlerinden ettiği insanları köylerini terk ettikleri andan itibaren yok saymış, mağduriyetlerini kabullenmemiş, ne yer ne içerler, hangi damın altında hangi koşullarda yaşarlar, ne iş yaparlar diye sormamıştır. Devletin zorunlu göç olgusuna yaklaşımı uzun yıllar olayın gerçekliğini yadsımak olmuş, “terörle mücadeleden doğan zararlar” gibi dolaylı kavramların arkasına gizlenilerek, meseleyle doğrudan yüzleşme yolu günümüze dek seçilmemiştir.

Yakınlarını kaybedenler, köyü yakılan ve boşaltılanlar, evleri, arazileri, hayvanları, ağaçları, bağ ve bahçeleri zarar görenlerin yoğun biçimde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvurmaları ve AİHM'in Türkiye aleyhine yüksek miktarda tazminata hükmetmesi sonucunda, 2004 yılında 5233 sayılı yasa (Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansısı Hakkında Kanun) çıkarılmak zorunda kalmıştır. Köy Tazminatları Yasası olarak da bilinen bu yasa zorunlu göçün en yoğun biçimde yaşandığı dönemden ancak 10 yıl sonra çıkarılmıştır. Uygulaması ise göçe maruz kalanları seçeneksiz bırakan bir süreç olmuş ve insanların maddi açıdan mağduriyetini giderecek miktarlara ulaşmamıştır. Zorunlu göç mağdurlarının tazmi-

nat verilmesini ve miktarını belirleyen komisyonların kararlarını kabul etmemeleri durumunda en az 3 yıllık mahkeme sürecini göze almaları gerekmektedir. Buna ek olarak, iç hukuktan beklenen sonucun alınmaması durumunda ise önlerinde 3-4 yıllık bir AİHM süreci de söz konusu olmaktadır. Ekonomik koşulların zorluğu nedeniyle, zorunlu göç mağdurları böyle bir uzun süreyi beklemek yerine komisyon kararlarını kabullenmek zorunda kalmaktadır. Bunun dışında, ailelerin birçoğunun tazminat talebi ise valilikler tarafından, ailede dağa gidenler olduğu gerekçesiyle ret edilmiştir.²

İçinde bulunduğumuz 2009 yılında dahi, hâlâ tazminatını alamamış ailelerin sayısının oldukça yüksek olduğu bilinmektedir.³ Diyarbakır Valiliği'nden Bilgi Edinme kapsamında aldığımız bilgiye göre 13.10.2009 tarihi itibarıyla 51.615 başvuru olmuş, bu başvurulardan sadece 32.026'sıyla ilgili karar alınmıştır. Karar alınanlar içinde tazminat verilmesi kabul edilenlerin sayısı, talep ettiğimiz halde Valilik tarafından tarafımıza bildirilmemiştir. Valilik tazminat kapsamında bakanlıktan 392 milyon TL ödenek istemesine karşılık bu miktarın ancak 282 milyon TL'si tahsis edilmiştir.

Ayrıca, *Ülke İçinde Yerinden Edilen Kişilere Yönelik AİHM* ile yapılan görüşmeler çerçevesinde taraflar arasında dostane çözüm öngörülmüş ve UNDP'nin dünyanın farklı yerlerindeki deneyimleri dikkate alınarak, zorunlu göç mağduriyetinin yaşandığı 14 ilde kapsamlı çözüm için, il düzeyinde *Eylem Planlarının* Türkiye Cumhuriyeti ve UNDP tarafından hazırlanması kararlaştırılmıştır.

İlk kez 2006 yılında, zorunlu göçe maruz kalanlara yönelik *Van Eylem Planı* hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Ancak, *Van Eylem Planı*, hem hazırlanması aşamasında hem de uygulanması aşamasında sahip olduğu yaklaşım açısından sorunlara çözüm getirmekten uzak kalmıştır. Göçe maruz kalanların kendileri, konuyla ilgili sivil toplum örgütleri, insan hakları ve demokratikleşme alanında faaliyet gösteren kuruluşlar ve siyasi parti temsilcileri ile gerekli diyaloglar yeterli düzeyde sağlanmamış, görüşleri alınan kesimlerin önerileri de *Eylem Planı*'na nerdeyse hiç yansıtılmamıştır. Şimdi, zorunlu göçe yoğun olarak maruz kalan diğer 13 il için hazırlanan *Eylem Planları* da benzer bir süreci izlemektedir.

Kamunun, otoriter ve şeffaflıktan uzak, değerlendirme ve denetime açık olmayan anti-demokratik bu yaklaşımı ile göçe maruz kalanların yaşamlarını iyileştirme yönünde önemli bir ilerleme sağlamak mümkün görülmemektedir. *Van Eylem Planı*, kamunun yoksullara, gençlere, çocuklara ve diğer dezavantajlı gruplara zaten verilmekte olduğu hizmetlerin alt alta sıralanmasından oluşmaktadır. *Plan'da*, zorunlu göçe maruz kalanlarla ilgili, sadece onlara özel program ve politikalar oluşturmak gibi bir yaklaşım benimsenmemiştir. Bütünsellik içermeyen birbirinden kopuk, so-

2 "Çiçek Hanım terörist değil ki...", Radikal, 15.12.2009. www.radikal.com.tr

3 Hakkari Valiliği'nden Köy Tazminatları Açıklaması, 03.07.2009 18:52, LPG Haber (www.lpghaber.com).

runun büyüklüğüyle denk düşmeyen son derece küçük çaplı uygulamaların çözüme katkı sunması beklenemez. Dolayısıyla, gelinen bu aşamada, diğer iller için hazırlanan planlarda da *Van Eylem Planı* benzeri yöntem ve sürecin uygulanacağını işaretleri mevcuttur. Bu nedenle, Diyarbakır özelinde *Yerel Gündem 21* çatısı altında bir araya gelen sivil toplum örgütleri bu süreç ve yöntemle müdahale etmek için harekete geçmiş ve *Eylem Planlarının* hazırlama, uygulama, değerlendirme ve denetleme süreçlerinde zorunlu göçe maruz kalanların kendileri ve bu konu üzerinde çalışan sivil toplum örgütlerinin tüm süreçlere müdahil olmalarını sağlayacak bir mekanizmanın hayata geçirilmesini talep etmişlerdir.

Yine, GAP bölgesi olarak tabir edilen 9 ili kapsayan ve büyük beklenti ve umutlar ile açıklanan *GAP Eylem Planı*'nda da zorunlu göçe tabi tutulanlar göz ardı edilmiştir. Oysa Bölge düzeyinde hazırlanan kalkınmaya ilişkin eylem planlarının göçe maruz kalanların sorunlarının giderilmesine yönelik programları da kapsamı gerekir.

Görüldüğü üzere, bugüne dek hiçbir hükümet sorunun çözümüne önemli bir katkı sağlayacak politika ve uygulamaları gerçekleştirme yolunda gerekli çaba ve kararlılığı göstermemiştir.

Günümüzde, hükümet, bir yandan Kürt sorununa yönelik olumlu mesajlar verirken, diğer yandan da bölgede hak ihlalleri, tutuklamalar devam etmekte, polise ve panzerlere taş attıkları iddiası ile Terörle Mücadele Kanunu (TMK) kapsamında yargılanan çocuklara neredeyse yaşları kadar cezalar verilmektedir.⁴ Bu durum, devletin, Cumhuriyet tarihi boyunca sürdürülen güvenlik eksenli yaklaşımını terk etmediğine işaret etmekte ve Bölge'de barış doğrultusunda var olan umutları yok etmektedir. Yerelde çalışan kamu personelinin çoğunluğu da aynı tutumu benimsemekte, özellikle, üst düzey kamu yöneticilerinin katılımcılığa açık, demokratik ve insan odaklı düşünen nitelikte yöneticiler olmaması durumunda, diğer kamu personelinin tutumu da olumlu yönde değişmemektedir. Bölge halkının kültürüne, diline ve siyasal taleplerine saygı duyan bir tutum ön plana alınmadığı sürece, "demokratik açılım"dan söz etmek mümkün olmayacaktır.

Köye Dönüşler

Zorunlu göç, kırsal bölgelerde ekonomik, sosyal ve kültürel dokuyu bozmuştur. Üretim yöntemleri, çevrenin korunması, mevsimlerin ve evrenin kavranma biçimini içeren bu kültürün, başka yerleşim yerlerinde aynı şekilde tekrar oluşturulması ya da yerine konulması mümkün değildir.

4 Diyarbakır'da kolluk kuvvetlerine taş attığı gerekçesiyle, Terörle Mücadele Kanunu kapsamında yargınarak 7 yıl 9 ay'a mahkûm edilen 15 yaşındaki B.S.'nin annesi M.S., "kızımın cezaevinde yaptığım görüşmeden sonra benim de geceleri uyum kaçıyor, çünkü kendisi karanlıktan korktuğu için sürekli ağladığını söyledi. Onun acı çektiğini hissediyorum, benim çocuğumdur, ciğerimdir; ben de geceleri yatamıyorum, her an her dakika aklımdan çıkmıyor. Çocuklarımız adam mı öldürmüş? Devletin kasası mı boşaltmış? Yaşları kadar ceza veriyorlar, bize bu acıyı çektirenleri Allaha havale ediyorum" dedi (ANF, 27 Şubat 2010).

Zorunlu göçe maruz kalanların yaşadıkları mahallelerde yaptığımız görüşmelerde köye geri dönüş kararını değişik faktörlerin etkilemekte olduğu görülmüştür. Örneğin, Kulp, Hani ve Lice'nin dağlık kesimlerinden gelenler arasında geri dönüş yaygın değildir. Güvenlik güçlerinin bazı köylere gidişi engellemesi, kendilerini köylerinde güven içinde hissetmemeleri, korucuların varlığı, başlarına gelenlerin tekrar edeceği düşüncesiyle köylüler isteseler de köye dönüşü göze alamamaktadır.

Buna karşılık anayollara yakın köylerde geri dönüşler olmaktadır. Daha çok mevsimlik tarımsal faaliyetleri gerçekleştirmek için dönemsel olarak köylere gidilmekte, evler yaşanacak durumda olmadığı için çadır ve geçici barınaklarda kalınmaktadır. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP) kapsamında köylülere konutlarını onarmak için verilen inşaat malzemesi yardımları ihtiyacı karşılamaktan uzak kalmıştır.

Ziyaret ettiğimiz mahallelerden birinin eski muhtarı, birkaç eve roket atıldıktan sonra göç etme kararı almış bir köyden Diyarbakır'a gelmiş. 2001'den sonra ortamın görelî olarak rahatlaması üzerine ovada bulunan eskiden 300 haneli olan bu köye yaklaşık 80 hane geri dönüş yapmış. Muhtar, "insanlar 9 yıl şehirde kaldılar, devlet 3 yıllık hasatlarının karşılığı olarak 7-8 bin lira para verdi. 2009 yılında gelen tazminat paralarından görüyoruz ki, çoğu kişinin tazminat talebi reddedildi. Dönenler, kendi olanakları ile evlerini onarmaya çalışıyorlar. Biz 3 kardeşiz. Bizim aileden sadece ağabeyim köye döndü. Buğday, mercimek ekiyor. Asıl hayvan yetiştiriciliği ve bağcılık yapılırdı, onlar yok artık" diye ekledi. Diğer bir komşu köy için ise şunları söylüyor "2000 nüfuslu, sağlık ocağı, okulu ve köy odası olan bir köyde şu anda sadece 3 aile yaşıyor. Eskiden tütün ekilir, sebzeçilik, bağcılık ve hayvancılık yapılırdı". Bazı köyler ise haritadan silinmiş durumda.

Köye dönüş konusunda aynı ailenin bireyleri bile farklı görüşlere sahip olabilmektedir. Orta yaş ve üzeri olanlar içinde köye dönme eğilimi yüksek iken gençler ve kadınlar içine çoğunluk kentte kalmayı tercih etmektedir. Zorunlu göç mağdurlarının kentte doğan ve yetişen gençleri ise ruhen ve bedenen köy yaşantısına ayak uyduramayacaklarını düşünmektedir.

Ekonomik Boyut, İstihdam, İşsizlik

Zorunlu göç mağdurlarının arasında son yıllarda işsizlik artmış ve yoksullaşma derinleşmiş, mahallelerde düzenli ve sürekli bir işi olanların sayısı azalmıştır. İnsanların büyük çoğunluğu geçimlerini inşaat işçiliği, seyyar satıcılık, hamallık, hayvan kesimi, çöpten katı atık toplama, ev temizliği ve çocuk bakıcılığı, tarım ve inşaat işçiliği geçici işlerde çalışarak sağlamaktadır. Yapılan bütün bu işlerin bir sürekliliği bulunmadığı gibi kazanılan gelirin de bir garantisi ve sürekliliği yoktur. İki üç aylık bir süreyle yapılan işleri uzun bir işsizlik dönemi takip etmektedir.

Bölgedeki kentlerdeki yüksek işsizlik nedeniyle, erkekler ailelerini geride bırakarak inşaat işçiliği, katı atık toplama gibi sürekli olmayan işlerde çalışmak üzere batının büyük illerine de gitmektedir. Bu durum, aile yaşamını olumsuz etkilemekte, kadınların sırtına ilave sorumluluklar yüklemektedir.

Zorunlu göç mağdurlarının yaşadığı mahallelerde tüm ailenin Batıya göçtüğü durumlarazda olsa devam etmekteyken, Batıya göç etmiş ailelerden bazılarının ise ya işlerini kaybettikleri ya da Batı illerinde maruz kaldıkları ayrımcılık ve dışlanma sonucu geri döndüğü gözlenmiştir.

Diyarbakır'ın genelinde kronik bir sorun olan işsizlik, zorunlu göç mağdurlarının yaşadığı mahallelerde kendini çok daha yakıcı ve yaygın bir şekilde hissettirmektedir. Ailenin geçimine katkıda bulunabilmek için, çalışabilecek yaşta olan herkes (ki bu zaman zaman 6-7 yaşındaki çocuklar bile olabiliyor) ne iş bulabilirse yapmaktadır. Devletin verdiği yardımlara olan yoğun talep mahallelerde yoksulluğun derinliğine göstermektedir. Örneğin, Aziziye Mahallesi'ndeki ilköğretim okulundaki 1.853 öğrenciden 1.400'ü şartlı nakit transferi⁵ almaktadır.

Zorunlu göçe maruz kalanların çalıştıkları iş alanları Türkiye ve dünya kapitalizminin geçirdiği değişimden en çok etkilenen sektörler arasında bulunmaktadır. Örneğin, pamuk fiyatlarının düşmesiyle ekim alanlarının azalması sonucu mevsimlik işçi olarak çalışanlar gün geçtikçe iş bulamaz duruma düşmektedir. Ayrıca, pamuk toplama makinelerinin yaygınlaşması da bu süreci hızlandırmaktadır.

Şu anda Bölge'de yaşanan yoksulluk, sadece ekonomik şartların sonucunda oluşmamıştır; yukarıda anlatıldığı gibi politik ve tarihsel bir geçmişe sahiptir. Zaten, zorunlu göç mağdurları arasında da Kürt sorunu çözülmeden yoksulluğun ortadan kalkmayacağı konusunda genel bir kanı yaygındır. Bu nedenle, Bölge'de yaşanan yoksulluğu sadece mesleki eğitim vererek, Bölge'ye yatırım çekmeye çalışarak, istihdamı teşvik ederek ortadan kaldırmak mümkün değildir. Yoksulluğu, politik bağlamından, yani Kürt meselesinden bağımsız bir biçimde ele almak geçmişi ve günümüzün gerçekliğini yok saymak demektir. İnsanlar iş kadar, eşit vatandaşlık yaşayabilecekleri bir düzen, onurlu bir yaşam, kendi dillerini konuşabildikleri ve kültürlerini geliştirebildikleri bir ülke özlemi içindedir.

Zorunlu Göçün Yeni Nesil Üzerindeki Etkileri

Son yıllarda mahallelerdeki okullarda verilen temel eğitimin kalitesinde bir artış olmadığı gibi, kalitenin düzelmesi için ciddi bir çaba da görülmemiştir. Zorunlu göç mağdurlarının yaşadıkları mahallelerdeki okul binaları yetersiz ve bakımsız, öğretmen sa-

5 Şartlı Nakit Transferi, yoksulluk nedeniyle okul çağındaki çocuklarını okula gönderemeyen veya okuldan almak zorunda kalan ailelere çocukların okula devam etmeleri şartıyla ekonomik destek vermek üzere düzenli nakdi yardım yapılarak yürütülen bir sosyal yardım programıdır. İlköğretime (1.- 8. sınıf arası) devam eden erkek çocuklar için aylık 20 TL, kız çocukları için aylık 25 TL'dir.

yısı da ihtiyacın çok altındadır. Bazı ilköğretim okullarında sınıf mevcudu 60-70 kişinin üstüne çıkmaktadır. 2. ve 3. sınıfa geçen öğrenciler arasında hâlâ okuma yazmayı sökemeyenlerin olması, eğitimin kalitesinin ne denli düşük olduğunun bir göstergesidir.

Göç almış mahallelerde ortaöğretime gidebilen öğrenci sayısı oldukça düşüktür. Aileler çocuklarını dershaneye gönderecek maddi imkâna sahip olmadıklarından üniversiteye gidebilenler ise parmakla gösterilecek kadar azdır.

Çocukların bir kısmı hem okuyup hem çalışarak ailelerinin geçim mücadelesine katkıda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, mevsimlik işçilik zamanı geldiğinde birçok çocuk okullar daha kapanmadan bir iki ay önce aileleriyle birlikte çalışmaya gitmekte ve ancak okullar açıldıktan bir ay sonra geri dönüp eğitimlerine devam edebilmektedir.

Kaliteli bir eğitim alamadıkları için gençler, ebeveynleriyle karşılaştırıldığında daha iyi koşullarda iş bulma açısından mesafe alabilmiş değillerdir. Bu bağlamda, yeni kuşaklar için olumlu bir değişim ya da yaşam standartlarında bir iyileşme sağlanamamakta, yoksulluk, yeni nesillerin yoksulluğunu da beraberinde getirmektedir.

Tüm bunların yanı sıra, yaptığımız görüşmelerde hemen hemen herkes yaşadıkları mahallelerde madde bağımlılığı ve uyuşturucu kullanımı ve satışının, özellikle gençler arasında, arttığını dile getirmiştir.

Uyuşturucu kullanımı ve satışının herkesin bildiği ve polisin rahatlıkla müdahale edebileceği yerlerde yapılıyor olması, insanlarda “silah zoruyla başa çıkamadıkları Kürtleri, şimdi uyuşturucu kullanımını teşvik ederek yok etmek istiyorlar” kanaatini yerleştirmiştir. Muhtarlar, madde bağımlısı ve uyuşturucu kullanan gençlerle yaptıkları sohbetlerde onları bu alışkanlıklarından vazgeçirmeye çalıştıklarını, ancak gençlerin “iş bul da vazgeçelim” cevabını verdiklerini söylemekte, bu işsizlik ortamında uyuşturucu, hırsızlık, kapkaç gibi sorunların üstesinden gelmenin mümkün olmadığını düşünmektedirler.

Sosyal Destek Merkezleri

Zorunlu göçe maruz kalanların yaşadıkları mahallelerde kamu kuruluşları, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları daha ziyade çocuk, genç ve kadınlara yönelik merkezler aracılığıyla hizmet vermektedir.

Son yıllarda bazı mahallelerdeki eğitim açısından olumlu gelişmelerden biri eğitime destek merkezlerinin artmış olmasıdır. Bu kapsamda belediyelerin eğitim destek evleri, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nün Toplum Merkezleri ve bazı sivil toplum kuruluşlarının okuma odaları bulunmaktadır. Bu merkezlerde Fen ve Anadolu liseleri ile üniversite giriş sınavlarına hazırlık kursları verilmektedir. Bu destek merkezleri önemli bir işlevi yerine getirmekte ise de sorunun büyüklüğü karşısında yetersiz kalmaktadır.

Daha ziyade gençler ve kadınlara yönelik beceri kazandırma ve meslek edindirme kursları veren kamu kuruluşlarının kurduğu ÇATOM, Toplum Merkezleri, Kadın ve Çocuk Merkezleri gibi birimler de mevcuttur. Örneğin, halı atölyelerinde genç kadınlar günde yaklaşık 10 saat çalışma karşılığı aylık 100-150 TL para kazanmaktadır.

3 mahallede Büyükşehir Belediyesi'nin kurduğu çamaşır evleri bulunmakta, aynı zamanda bu evlerde çocuk oyun odaları bulunmakta ve mahalle sakinleri için toplantı ve kurslar düzenlenmektedir. Belediyelere bağlı kadın kuruluşları bu evlerde kadınlara yönelik psikolojik danışmanlık ve eğitim faaliyetleri yürütmektedir.

Benusen ve Fatihpaşa mahallesinde sivil toplum kuruluşlarına ait iki çocuk merkezi bulunmaktadır. Bu merkezlerde çocuklar için sanatsal ve eğitsel faaliyetler düzenlenmektedir.

Çok önemli olan bu çalışmalar mahallelerdeki nüfusun yoğunluğu ve sorunların çokluğu ve derinliği karşısında yetersiz kalmaktadır.

Sosyal Yardımlar, Hayır Dernekleri ve Diğer Sivil Toplum Kuruluşu Çalışmaları

Son yıllarda mahallelerde gerek kamu ve yerel yönetimlerin gerek farklı siyasal ve dinî referanslara sahip grup ve sivil toplum kuruluşlarının hayırseverlik ve sosyal yardım kapsamında faaliyetlerinde artış görülmektedir. Bazı sivil toplum kuruluşları sürekliliği olmayan ramazan ayı ve dinî bayramlar gibi belli dönemlerde hayırseverlik niteliğinde aynî ve nakdî yardımlar yapmaktadır. Bazı dernekler ise, belirli yoksulluk kriterleri çerçevesinde en muhtaç kesimlere sistemli bir biçimde tüm yıl boyunca gıda ve temizlik malzemesi gibi aynî yardımlarda bulunmaktadır. Ancak, yoksulluğun vardığı boyutlar karşısında tüm bu yardımlar yetersiz kalmaktadır. Bu yardımların hiç biri, zorunlu göçe tabi tutulanlar için özel olarak düzenlenmiş yardımlar olmayıp, genelde yoksullara verilen yardımlardır.

Kamu kurumlarının yardımları, kira yardımı, kömür yardımı, market fişi, beyaz eşya, konut onarımı gibi yardımlar olup çoğunlukla tek defaya mahsus verilmektedir. Bu yardımlar, bir devletin yoksulluk ya da başka tür risk altındaki vatandaşına verdiği, yaşlılık ve engelli maaşı gibi hak temelli ödemeler değildir. Yardım programlarının süreleri bittiğinde kesilme olasılıkları yüksektir. Örneğin, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Müdürlüğü'nün dağıttığı birçok yardım türü ancak merkezden ödenek geldikçe yapılabilmektedir. Hatta bazı yardım türleri için kamu kurumları devletin açtığı proje çağrısına katılmakta ve ancak projeleri kabul edildiği takdirde yardım dağıtabilmektedirler.

Yardımların dağıtılması sürecinde yeterli bilgilendirme yapılmadığından ve şeffaf davranılmadığından, insanlar yardımların adil dağıtılmadığını kendilerine haksızlık yapıldığını düşünmektedir. Ayrıca, yardım dağıtım sırasında onur kırıcı muamele ile de karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

Kitlesele göçün yaşandığı 90'lı yılların ilk yarısından bu yana geçen 15 yılı aşkın sürenin ardından gelinen noktada, devlet zorunlu göç mağdurlarını Yeşil Kart⁶, kömür ve kira yardımı gibi yoksulluk programlarının içine dahil etmenin pek de ötesine geçmemiştir.

Zorunlu Göçle Birlikte Kentin Dönüşümü

Son yıllarda mahallelerde altyapı sorunları açısından bir iyileşme görülmemektedir. Halen, sık sık elektrik kesintileri devam etmekte, kanalizasyon, çöp ve temizlik sorunları yaşanmaktadır. Konutlar ve mahalle içi yolların durumunda bir iyileşme mevcut değildir.

2008-2009 yıllarında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Müdürlüğü tarafından kötü durumdaki konutların tadilatı için bir tespit çalışması yapılmış, ancak tespit çalışmasında belirlenen ihtiyaçlar düzeyinde bir tadilat çalışması gerçekleştirilmemiştir.

Bu mahallelerin bir kısmında küçük alanlarda sebzeçilik ve hayvancılık yapılmaktadır. Benusen mahallesinde kaçak hayvan kesimi hâlâ devam etmektedir. Gerek hayvancılık gerekse kaçak et kesimi insan ve çevre sağlığı açısından tehdit oluşturmaktadır. Ailelerin geçim kaynakları arasında önemli bir yer tutan hayvancılığın sağlıklı şartlarda yapılması için herhangi bir destek sağlanmamıştır.

TOKİ'nin 2009 yılında başlattığı Sur içindeki birkaç mahallede yürütölen kentsel dönüşüm çalışmaları devam etmektedir. Bu projenin dışında uzun bir süredir Diyarbakır'da kentin değişik mahallelerini kapsayan kentsel dönüşümle ilgili tartışmalar sürmektedir. Mahallelerde yaşayan birçok aile kentsel dönüşümle birlikte halen yaşadıkları evleri kaybedecekleri kaygısını taşımaktadır. Kentsel dönüşüm çerçevesinde süren tartışmalarda zorunlu göçle kente gelenlerin kenti bozduğu, kente uyum sağlamaları gerektiği ifade edilmektedir. Bu görüştekiler göçmenlerin kente var olan yapıya uyum sağlamaları gerektiğini düşünmektedir. Oysa kentsel dönüşüm, kentin eski ve yeni tüm sakinlerinin etkileşim içinde kenti birlikte yaşanılır kılcakları bir dönüşüm hedeflemelidir.

⁶ Yeşil Kart, Sosyal Güvenlik Kurumu'nun güvencesi altında bulunmayan ve aylık geliri veya ailen içindeki gelir payı asgari ücretin 1/3'ünden az olanlara verilmektedir.

III.

MAHALLELER

Araştırma alanını, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde yer alan, Yenişehir Belediyesi'ne bağlı *Aziziye*, *Gürdoğan* ve *Benusen* ile Sur Belediyesine bağlı *Fatihpaşa* ve *Savaş* mahalleleri oluşturmaktadır. Bu mahallelerden, özellikle *Aziziye*, *Gürdoğan* ve *Benusen*'in sakinlerinin büyük çoğunluğu, zorunlu göç nedeniyle kente gelmiş ailelerden oluşmaktadır. Bu mahallelerin diğer önemli bir özelliği de işsizliğin ve bununla bağlantılı olarak yoksulluğun en fazla yaşandığı mahalleler olmalarıdır. Tabii ki, Diyarbakır'da bu niteliklere sahip olan mahalleler bu beş yerleşim ile sınırlı değildir.

Mahallelerin Genel Durumu

Çalışmanın yürütüldüğü mahallelerdeki ailelerin büyük çoğunluğu çekirdek aile dediğimiz anne-baba ve çocuklardan oluşmaktadır; ortalama hane büyüklüğü 6,9 kişidir. Mahallelerde oldukça genç bir nüfus yaşamakta olup, mahalle sakinlerinin %74'ü 30 yaşın altındadır. Nüfusun %35'ini 0-11 yaş grubundaki çocuklar oluşturmaktadır. Hanelerdeki ortalama yaş 21,2 dir.

Görüşme yapılan mahalle sakinlerinin %64'ünün anadili Kurmançça, %33'ünün Zazaca, %3'ünün ise Türkçe'dir. Görüşme yaptığımız kişilerin %89'u Türkçe konuşabildiğini ifade etmiştir.

Diyarbakır iline göçün nedenleri arasında birinci sırayı zorunlu göç almaktadır; ikinci sırada ise ekonomik nedenler gelmektedir. Derinlemesine görüşme ve odak grup toplantılarında ailelerin göç etme nedenleri irdelenmiş ve anlatılan göç öykülerinden Diyarbakır'a geçim sıkıntısı nedeniyle göç etmek zorunda kaldıklarını ifade edenlerin çoğunun, aslında köylerde geçimi zorlaştıran ve bazı durumlarda imkânsız kılan nedenlerden göç ettiği anlaşılmıştır. Bu nedenlerin arka planında, büyük çoğunlukla çatışma ortamı olduğu görülmüştür. Örneğin, köylerinde temel geçim kaynağı hayvancılık olan ailelerin büyük çoğunluğu, hayvan yetiştiriciliğinde maliyetleri düşürmek için meraya dayalı hayvancılık yapmaktaydılar. Köylüler, ya çatışmalar ne-

deniyle ya da güvenlik güçleri tarafından yasaklandığı için uzun süre meraya çıkamamışlardır. Bu durum köylülerin en önemli geçim kaynaklarından birinin yapılabilme koşullarını ortadan kaldırdığı için şehirlere göç zorunlu hale gelmiştir.

Fatihpaşa ve Savaş

Diyarbakır'ın en eski yerleşim birimlerinden olan *Fatihpaşa* ve *Savaş* mahalleleri Sur içinde yer almaktadır. Birbirine bitişik olan bu iki mahallenin tarihi MÖ 5000 yıllarına kadar gitmektedir. Yaklaşık 50 yıl öncesine kadar Süryaniler, Keldaniler, Yahudiler, Kürtler, Türkler ve Ermeniler bu mahallelerde birlikte yaşamaktaydılar. Eskiden kentlin ileri gelenlerinin yaşadığı Suriçi mahalleleri son 30 yılda maddi gücü olanların başka mahallelere taşınması, zorunlu göçle gelenlerin onların yerlerine taşınmasıyla bir dönüşüm geçirmiştir. Mahallelerde, konutlar ve sokaklar Diyarbakır bazalt taşından inşa edilmiş olup, eski evlerin bir kısmı yıkık durumdadır.

Fatihpaşa ve *Savaş* mahalleleri son 20 yılda yaşanan göç dalgasında insanların sığındığı mekânlardan biri olmuştur. Yıkık durumdaki evler göçün en yoğun olduğu dönemlerde naylonla örtülerek konuta dönüştürülmüş, surun duvarları kullanılarak ve eski binaların üzerine kat çıkılarak mekânlar genişletilmeye çalışılmıştır. Şu anda, bu evlerin üst katları konut olarak kullanılmakta, alt katlarında ise bazı aileler hayvancılık yapmaktadır. Eski mahallelerin özelliğinden kaynaklanan dar sokaklar (kûçe) nedeniyle ulaşım zorlukla yapılabilmekte, belediyenin temizlik araçları, itfaiye gibi büyük araçlar mahallelere girememektedir. *Fatihpaşa*'nın 2003 yılı nüfusu 12.575, *Savaş* mahallesinin ise 4.110'dur.

Bu mahallelerde Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'nün kadınlar için bir okuma evi bulunmaktadır. *Fatihpaşa* mahallesinde Umud Işığı Kadın Kooperatifi'nin 60-70 çocuğun yararlandığı bir çocuk merkezi bulunmaktadır.

Mahalle sakinleri geçimlerini, inşaat işçiliği, seyyar satıcılık, hamallık, evlerde çocuk bakımı ve temizlik işleri, *çek çek*⁷ arabasıyla taşımacılık gibi işler yaparak ve batı kentlerine tarım ve inşaat işlerinde çalışmak üzere mevsimlik işçiliğe giderek sağlamaktadır. Bu mahalleler Diyarbakır'da suç oranının en yüksek olduğu mahalleler arasında sayılmaktadır.

Aziziye ve Gürdoğan

Aziziye ve *Gürdoğan* mahalleleri, Diyarbakır'ın kuzeydoğusunda Silvan yolu üzerinde, merkeze 10 km uzaklıkta, şehrin çeperinde bulunan gecekondu türünde yerleşimlerdir. *Aziziye*'nin 2003 yılı nüfusu 5.000, *Gürdoğan*'ın ise 11.243'dür. TOKİ'nin (TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi) inşa ettiği Toplu Konutlarla yan yana olan ve birbirinin içine geçmiş durumdaki bu mahalleler, 1990'larda göçle oluşmuş yeni

⁷ Çek çek arabası, insan gücüne dayalı iki tekerlekli şehir içinde yük taşımada kullanılan basit bir araçtır.

yerleşimlerdir. Mahalleler, tuğla ve briketten yapılmış, genelde tek katlı ve bahçeli evlerden oluşmaktadır. Altyapı sorunları olan mahallelerde, yollar toprak olup, kışın oluşan çamur büyük sorun yaratmaktadır. Mahalleler köy görünümündedir; mahalle sakinleri geçimlerini köyde yaşarken yaptıkları sebze üreticiliği, hayvancılık gibi işlerle sağlamaya çalışmaktadırlar. Dicle kenarında toprak kiralararak tarım yapan aileler vardır. 20 kadar kadın sokak aralarında tandır imal edip satmaktadır. Kadınlar, Toplu Konutlara ev temizliğine ve çocuk bakıcılığına gitmekte, bazı çocuklar sanayide çırak olarak çalışmaktadır.

Gürdoğan Mahallesi içinde bulunan *450 Evler*, 1975 Lice depremi sonrasında devlet tarafından yapılmaya başlanmış, 1988'de bu konutlara Irak'tan gelen peşmergeler yerleştirilmiştir. Peşmergelerin Irak'a geri dönmesiyle boşalan evler 1990'larda zorunlu göç mağdurlarına tahsis edilmiştir. Dört katlı olan binalar oldukça yıpranmış durumdadır. Binalara bitişik inşa edilen derme çatma ahırlarda hayvancılık yapılmaktadır. Altyapı sorunları olan *450 Evler*'de yollar hâlâ topraktır.

Aziziye ve *Gürdoğan* mahallelerinde kamu ve yerel yönetimlere ait bir toplum merkezi, bir halı atölyesi ve bir çamaşırhane bulunmaktadır.

Benusen

2003 yılı toplam nüfusu 62.942 olan Şehitlik mahallesinin büyük bölümünü oluşturan *Benusen*'in nüfusu yaklaşık 10.000'dir. Diyarbakır'ın güneyinde, surun hemen dışında yer alan *Benusen*, 1990'larda göçle birlikte çok hızlı bir büyüme göstermiştir. Gecekondulardan oluşan mahallenin yol sorunu bulunmakta, ayrıca elektrik tesisatının eski olması ve kaçak elektrik kullanımı nedeniyle elektrik de sık sık kesilmektedir.

Diyarbakır'ın kentsel dönüşüm planı çerçevesinde bu mahallelerdeki evlerin yıkılması ve evleri yıkılanlara yeni yerleşim yerleri gösterilmesi planlanmaktadır.

Benusen mahallesinde yaşayanların en önemli gelir kaynaklarından biri kaçak hayvan kesimidir. Birçok aile canlı hayvanların mahalleye taşınması, kesimi ve etlerin kasaplara dağıtımından kazandıklarıyla geçinmektedir. *Benusen* mahallesinde çalışan çocuk sayısı oldukça yüksektir. Mahallede, Büyükşehir Belediyesi'ne ait bir çamaşırhane, Yenişehir Belediyesine bağlı bir eğitim destek evi ve gençlik merkezi ile özel bir girişim olan bir halı atölyesi bulunmaktadır. Şubat 2006 tarihinde mahallede çocuklara hizmet veren Çocuklar İle Aynı Çatı Altında (ÇAÇA) adlı bir kuruluş faaliyete başlamıştır.

IV. ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Bu çalışmada aşağıda sıralanan 4 farklı yöntem bir arada kullanılmıştır:

1. Anket Çalışması: Anket çalışması, bir anket formu eşliğinde 5 mahallede toplam 400 haneye uygulanmıştır.

2. Odak Grup Toplantıları: Araştırma alanını oluşturan 5 mahallede yapılan toplam 23 odak grup toplantısına toplam 212 kişi katılmıştır. Odak grup toplantıları, insanların farklı sorun ve taleplerini ortaya çıkarmak ve mümkün olduğu kadar rahat ve herkesin katılabileceği bir tartışma ortamı oluşturmak açısından, cinsiyet ve yaş kriterleri kullanılarak, değişik gruplarla yapılmıştır. Odak grup toplantılarının sayısı ile katılımcıların nitelikleri ve sayısı aşağıda verilmektedir:

7-14 yaş, kız çocuk grubu:	2 toplantı, 26 kişi;
7-14 yaş, erkek çocuk grubu:	1 toplantı, 14 kişi;
15-23 yaş, genç kadın grubu:	2 toplantı, 16 kişi;
16-22 yaş, genç erkek grubu:	5 toplantı, 37 kişi;
25-50 yaş, yetişkin kadın grubu:	6 toplantı, 65 kişi;
24-55 yaş, yetişkin erkek grubu:	7 toplantı, 54 kişi.

Odak grup çalışmaları için mekân olarak evler, kahvehaneler ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin çamaşır evleri kullanılmıştır. Katılım anlamında zaman zaman sorunlar yaşanmış, 8-10 kişinin davet edildiği toplantılara zamanla çevreden katılım olmuş ve toplantılar 15-20 kişi ile tamamlanmıştır.

3. Derinlemesine Görüşmeler: Çalışmanın gerçekleştirildiği 5 mahallede, mahallenin sorunlarına hâkim, mahalle sakinlerini iyi tanıyan kişilerle önceden hazırlanan rehber soru formu eşliğinde bire bir derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda muhtar, öğretmen, imam, mahallelerde çalışan kamu ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ve mahallede sözü geçen kişilerle görüşülmüştür. Ayrıca bir okul yöneticisi ile görüşülmüş; mahallelerdeki Çamaşır Evleri ve Umut Işığı Kooperatifi yöneticilerinden de bilgi alınmıştır. Bu yöntemin kullanılmasından amaçlanan odak grup toplantılarında topluluk önünde dile getirilemeyen konu ve sorunlar ile çözüm önerilerinin bir sohbet ortamında görüşmeci ile teke tek ele alınmasıdır.

4. Çalıştay: Araştırma çalışmasının taslak raporu, 31 Mayıs 2006 tarihinde yapılan bir çalıştayda konuyla ilgili kamu, yerel ve sivil toplum kuruluşu temsilcileri, araştırma alanını oluşturan mahallelerden gelen katılımcılar ve zorunlu göç üzerine çalışmalar yapan kişiler ile paylaşılmıştır. Bu çalıştayda, katılımcılar taslak raporu değerlendirmiş ve sunulan politika önerilerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Anket çalışması, odak grup toplantıları ve derinlemesine görüşmeler Haziran-Kasım 2005 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara Haziran 2005’de başlanmış, ancak mahallelerde yaşayan birçok ailenin mevsimlik işçilik için il dışına gitmesi nedeniyle bir dönem ara verilmiş, Kasım 2005’te alan çalışmalarının tümü tamamlanmıştır.

Anket çalışması sistematik bilgi toplamak amacıyla gerçekleştirilmiş; odak grup toplantıları ve derinlemesine görüşmeler ise mahalle sakinlerinin göç hikâyelerini, günlük yaşamlarını, sorunlarını ve taleplerini kendi istedikleri biçimde dile getirdikleri ortamlar yaratmıştır.

Araştırma sırasında görüşme yaptığımız kişiler bize sık sık sorunlarını anlatacakları mercilerin yetersizliğinden söz etmişler; özellikle, sorunlarına çözüm bulma noktasında sonuç alıcı çalışmaların son derece sınırlı düzeyde olduğunu dile getirmişlerdir. Ciddi bir umutsuzluk ve çaresizlik duygusuna yol açan bu durumun etkisi ile olsa gerek, saha çalışmasının değişik aşamaları, zaman zaman uygulanan araştırma yöntemlerinin gerektirdiği sürenin çok ötesinde, katılımcıların uzun uzadıya dertlerini ve sorunlarını anlattığı görüşmeler ve toplantılar haline dönüşmüştür.

Çalışma sonuçlarını aktardığımız bölümlerde, anket çalışması sonuçlarını yansıtan sayılar ve oranlar ile odak grup toplantılarından ve derinlemesine görüşmelerden yaptığımız alıntılar birlikte verilmektedir.

Aksi belirtilmediği takdirde, metin içinde verilen tüm istatistiki bilgi, saha araştırmasının anket sonuçlarını yansıtmaktadır. Metin içinde italik olarak verilen bölümler ise görüşme yapılan kişilerin doğrudan kendi ifadeleridir.

V. GÖÇ SÜRECİ

Göç Etme Nedenleri

1980'lerden günümüze kadar kırsal alanlardan Diyarbakır'a göç süreci farklı aşamalardan geçmiştir. 1990'lı yılların başına kadar olan dönemde göç, sınırlı sayıda ailenin katıldığı ve ailelerin koşullar elverdiğince planlayarak giriştikleri bir süreçti. Bu dönemde Diyarbakır'a gelenler oldukça hazırlıklı bir göç süreci yaşamışlardır. Genellikle, önce ailenin erkeklerinden biri şehirdeki akrabaların yanına gönderilmiş, o kişi oldukça garantili bir iş bulduktan sonra ailenin diğer fertlerinin göç etmesi kararı alınmıştır. Karar alındıktan sonra aileler, hayvanlarını ve bazı durumlarda arazilerini de satıp şehirde ev kiralayarak veya satın alarak bu geçişi gerçekleştirmiştir. Özellikle Fatihpaşa Mahallesi'nde yaşayan aileler arasında, zorunlu göçün yoğun olarak yaşandığı 1990'lar öncesi (30-40 yıl önce) ekonomik nedenlerle göç etmiş aileler bulunmaktadır.

1989'dan sonra buradaki nüfus yoğunlaştı, buraya erken gelenlerin önemli kısmı durumu fark edip hayvanlarını satıp hazırlıklı olarak geldiler ama çoğu kesim eşyalarını kurtaramadan geldiler.

1990'lı yılların ilk yarısında, özellikle 1992 ve 1993 yıllarında ise Cizre, Bingöl, Kulp ve Lice ilçelerinde olayların ve çatışmaların yoğunlaşması ile birlikte köylerden ilçelere ve şehirlere göç hızlanmış, 1995'e kadar göç dalgalar halinde sürmüştür.

Birçok aile kendi iradeleri dışında, güvenlik güçlerinin zor kullanması sonucunda yaşadıkları köyleri ve ilçeleri terk etmişler; bazı aileler ise yaşam koşullarının zorlaşması, kendilerini güvende hissetmemeleri ve gelecekle ilgili beklentilerinin gittikçe belirsizleşmesiyle birlikte, hayvanlarını yok pahasına satarak, il ve ilçe merkezlerine göç etmişlerdir. Göç sürecini başlatan nedenlerin en önemlileri aşağıda sıralanmıştır:

- Güvenlik güçlerinin köy yakmaları,
- “Güvenlik” sorunuyla bağlantılı mecburi göç,
- Geçim sıkıntısı,
- Hayvan barınaklarının yakılması,
- Güvenlik güçlerinin, köyden uzaklığı belirli bir mesafenin dışındaki arazilerin işlenmesine izin vermemesi,
- PKK’lilere yiyecek verildiği gerekçesiyle hayvanların mera alanlarında ve yaylalarda otlatılmasına izin verilmemesi,
- Köylülerin köy dışından temin ettikleri erzakların PKK’lilere verildiği gerekçesiyle alımının kısıtlanması ve karneye bağlanması. Özellikle kış mevsiminde yolların kapalı olması nedeniyle köy dışına sık sık erzak almaya gidilememesinin yarattığı sorunlar,
- Koruculuğun dayatılması; köylülerin koruculuğu kabul etme veya köyü terk etme dayatması ile karşı karşıya bırakılması,
- Köy korucularının uyguladığı baskı,
- Çoğu okulların kapalı olması, çocukların eğitim olanaklarının oldukça sınırlı olması,
- Seyahat güvenliğinin olmaması,
- PKK ve devlet güçleri arasında kalınması.

Anket yapılan ailelerin %31’i köylerinin yakılması, %31’i ise “güvenlik” nedeniyle zorunlu olarak Diyarbakır’a göç ettiklerini belirtmişlerdir.

13 yıl önce köyümüz, evimiz, ahırlarımızı devlet yaktı. Yanımıza eşya almamıza fırsat verilmedi. Canımızı kurtarabildik, gelip bu mahalleye yerleştik.

Köye askerler geldiler (1990) eşyalarımızı yaktılar, bir kısmını kurtarabildik. Biz başka köye geçtik. İkinci köyü yakmadılar. Yakılmayan köy Bingöl tarafındaki bir köydü. Bazı köylerde ise ziyaret olduğu için yakmadılar.

Köyümüz büyüktü. 350-400 ev vardı, dağlık alanda taştan evlerdi, bir tane dahi ev kalmadı.

Yaptığımız görüşmelerde, bazı köylerin tüm ahalisinin ya da tek tek kişilerin devlet tarafından korucu olmaya zorlandığı, koruculuğu kabul etmeyenlerin ise köylerini terk etmek zorunda bırakıldığı sıkça dile getirilmiştir.

Askerler korucu olmamızı zorladı, kabul etmedik, bizi köyden kovdular. Korucu olanlar köyde kaldı. Korucular da çok baskı yaptı. Tarlalarımıza el koydular, ağaçlarımızı, meyve ağaçlarımızı kestiler.

Köyde eşim koruculuk yapıyordu, gerillalarla çatıştı, eşim yaralandı. Silahı bırakmak istedi. Devlet 4 gün gözaltına aldı. İşkence yaptı, silahı bıraktığı için. Köyden kaçtık.

8-9 yıl önce göç ettik. Köyümüz, ağa köyüydü. Biz ağanın toprağını işliyorduk. Ağa köye koruculuğu getirdi. Tarım makinelerini getirdi. Bize ihtiyacı kalmadı. Korucu olmamızı dayattı, kabul etmeyince bizi koruculara kovdurttu.

Geçim sıkıntısı nedeniyle göç eden aileler ise %22 düzeyinde kalmaktadır. Ekonomik nedenli göçün arka planını derinlemesine görüşme ve odak grup toplantılarında irdelediğimizde, aslında bu durumun da çoğu kez "güvenlik" sorunlarıyla bağlantılı olduğunu gördük. Yaylalara çıkmanın ve mera alanlarının kullanımının yasaklanması, köyün dışındaki tarlaların işlenmesindeki güçlükler, değirmen yasakları gibi üretimi engelleyen etkenler de göçün ekonomik gibi görünen ancak çatışma ortamından kaynaklanan nedenleri arasındadır. %3 oranında aile ise Diyarbakır'a çocuklarına daha iyi eğitim olanakları sağlamak için göç ettiklerini söylemiştir.

Göç edenlerin büyük kısmı (%88) Diyarbakır iline bağlı ilçe merkezi ve köyler ile merkez köylerden; geri kalanı ise Mardin, Bingöl, Elazığ, Muş ve Bitlis illerinden gelmişlerdir.

Köyden Çıkış ve Göç Yolu

Göç süreçleri incelendiğinde, göç eden hanelerin önemli bir kesiminin çok zorlu koşullarda Diyarbakır'a gelebildikleri görülmektedir. Zorunlu göçe tabi tutulanların büyük bir kısmı bu süreçte büyük güçlükler yaşamışlardır. Ailelerin hemen hepsi mevcut varlıklarını yeterince değerlendirme fırsatı yakalayamadan ve yerleşilecek yerle ilgili hiçbir hazırlık yapmadan göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bazı aileler ürünlerini kaldıramadan tarlada bırakmış, hayvanlarını yok pahasına elden çıkarmıştır. Anket sonuçlarından elde edilen verilere göre ailelerin sadece %30'u (117 hane) tüm eşyalarını yanlarına alarak göç etmişlerdir. Eşyalarının tamamını yanına almayan ailelerin %47'si sadece yataklarını; %12'si (34 hane) sadece ziynet eşyalarını getirebilmiştir ki bu grup en mağdur olan haneleri yansıtmaktadır.

Köy boşaltmalarında ve yakılan köylerde, insanlar canlarını kurtarabilmek kaygısıyla kaçmışlar ve güçlükle Diyarbakır iline varabilmişlerdir.

1990-1992 yıllarında köyümüzden göç ettirildik. Köylerimiz tamamen yakıldı. Evlerimizden eşyalarımızı almamıza izin vermediler. Hayvanlarımızı alabildik, bazı köylerde korucular hayvanlara el koydu.

Diyarbakır'ın Hazro, Lice ve Dicle ilçelerinden geldik. Askerler köyümüzü yaktı, hayvanlarımızı alıp kaçtık. İlçe merkezlerinde hayvanlarımızı çok ucuzca satmak durumunda kaldık. Elde ettiğimiz paralar bir-iki ay içerisinde bitti. Kiralarımızı ödeyemedik.

Köy veya mezralarını çok kısa süre içinde terk etmek zorunda kalan ailelerin büyük çoğunluğu kente gelecek araç bulmakta bile güçlük çekmişlerdir. Şehre ulaşabilmek için köyden anayola kadar olan mesafeleri toplu olarak yürümek zorunda kalmışlar, anayola vardıklarında bulabildikleri araçlarla şehre gelmişlerdir.

Köyden sadece üstümüzdeki kıyafetlerle çıktık. Çoğumuz ayağımıza ayakkabı veya terlik giyme fırsatı bile bulamadık, çıplak ayakla ilçe merkezine kadar kaçtık. Çocuklarımıza bir ekmek alacak paramız yoktu. Akrabalardan kısmen destek aldık. Üstümüze örtecek yorganımız, altımıza serecek kilimimiz yoktu. Çoğumuz ilk kışı yere herhangi bir şey örtmeden, beton üzerinde geçirdik.

Göç eden ailelerin büyük bir kısmının köydeki taşınabilir varlıklarını (ev eşyaları, ziynet eşyaları, hayvanlarını gibi) dahi getirememeleri, şehirde maddi açıdan büyük güçlüklerle karşılaşmalarına sebep olmuştur. Eşyalarının bir kısmını kurtarabilenler ise, traktör, yük hayvanı, kamyon gibi bulabildikleri her türlü araca yükleyebildikleri kadar eşyalarını şehre taşımaya çalışmışlardır.

Genel olarak, ailelerin büyük bir kısmı Diyarbakır'da kendilerine önceden kalacakları bir yer temin etme zaman ve fırsatını bulamamıştır. Diyarbakır ilinde akrabası veya tanıdıkları olan aileler göç süreci sırasında nispeten daha az sorunla karşılaşmıştır. Kentte akraba ve tanıdıkları olanlar ise, o ailelerin yanına sığınmış ve zor koşullarda da olsa onların sağladıkları olanaklardan yararlanmışlardır.

Arazisini satarak göç edenlerin oranı sadece %5 dolaylarındadır. Az sayıda ailenin arazisini satarak göç etmesinin en önemli nedenlerinden biri, göç sürecinin geçici bir durum olarak görülmesi ve ortam düzeldiğinde tekrar köylere geri döneleceğinin düşünülmesidir. İkinci bir neden ise, çatışma ortamında taşınmaz malların esas değerinin çok çok altında satılabilmesi ya da hiç satılmamasıdır. Bazı arazilerin korucular tarafından işgal edilmiş olması da önemli bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailelerin %51'i göç sürecindeki masraflarını karşılayabilmek için en önemli gelir kaynakları olan hayvanlarını sattıklarını, %24'ü ise birikimlerini kullandıklarını belirtmiştir.

Diyarbakır'a Varış

Köylerin belli bir zaman aralığı diliminde (özellikle Mayıs 1994 tarihinde) yoğun olarak boşaltılması nedeniyle Diyarbakır kent merkezine aşırı bir insan akını meydana gelmiştir. Bu durum bölgedeki diğer bazı iller için de (Batman, Siirt, Şırnak gibi) geçerlidir.

Göçle gelenler genelde Diyarbakır'ın dar gelirli ailelerinin yaşadığı kenar mahallelerine yerleşmiştir. Ailelerin yarısından fazlası (%53) ekonomik durumlarının sadece bu mahallelere yerleşebilmelerine olanak tanıdığını, %37'si ise akraba ve tanıdıkları bulunduğu için bu mahalleleri tercih ettiklerini belirtmiştir.

Kalacak yer arayışı içinde olanların bir kısmı, bu mahallelere daha önce göç etmiş olan hemşeri ve akrabalarını mahallelerdeki kahvehanelerde bulmaya çalışmış, kahvehaneler bir nevi haberleşme merkezi rolü oynamıştır.

Kiralar daha ucuz olduğu, bizim gibi yoksulların yaşadığı, köylerden göç edenlerin de bulunduğu bir mahalle olduğu için burayı tercih ettik.

Köydeki insanların daha önce şehre yerleşmiş olan kişileri bulmaları köy dolmuşları ve kahvehaneler aracılığıyla oldu.

Çok gariplik çektik, sıkıntı çektik, geri dönmek istedik. İlk geldiğimizde kimse bize ev vermiyordu, 2-3 ay naylon altında kaldık, nüfus kalabalıktı.

Geçimlerini bir köyden diğerine giderek düğün, bayram gibi kutlamalarda çalgı çalarak kazanan Romanlar da (Mırtıplar), köyler arasında dolaşmaları yasaklanınca, Diyarbakır'a göç etmek zorunda kalanlar arasındadır.

İlçeleri dolaşarak, erkeklerimiz düğünlerde davul-zurna çalarak hayatımızı sürdürüyorduk. Devlet dolaşmamızı yasakladı. Gelip bu mahalleye yerleştik. Erkeklerimiz aynı işi yapmaya çalışıyor. Ancak iş az, düğünler artık salonlarda yapılıyor.

Diyarbakır iline varıldığında karşılaşılan en önemli sorun, kalacak yer konusunda olmuş, birçok aile, akraba veya tanıdıklarının yanına sığınmıştır. Bu süreçte, mahalleye daha önce yerleşmiş olan aileler, yeni göç edenlere özellikle kiralık ev temini ve bazı zaruri ihtiyaçların karşılanmasında destek olmuş, evlerinden eşya getirerek zor durumdaki ailelerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır.

Diyarbakır'a zorunlu göç dalgasından önce gelmiş biri, kendini can havliyle şehre atanların durumunu şöyle anlatıyor:

Diyarbakır çevresinden bölge olaylarından geldiler, göçerler gibi, çok az eşya ile geldiler. Mardin'den birkaç aile eşyasız gelip Sur dibinde oturuyorlardı, eşyaları yoktu. Mahalleli yardım edip eşya verdi. Harabe, boş bir evi temizleyip, derledik. Bu insanları yerleştirdik. Genelde göç edenler eşyasız ve perişan bir halde geliyorlardı. Bir avlulu eve 5 aile yerleşmişti. Mahalleli de yoksul olduğu için fazla destek olamıyordu.

Dönem dönem bu durumda olan ailelerin çok fazla sayıda olmaları nedeniyle mahallelinin verdiği destekler yetersiz kalmış ve aileler büyük bir çaresizliğe düşmüştür.

Göçün ilk başlarında oturarak yatıp sabahlayanlar vardı.

Herkes kendisine ağlıyor, buradaki yakınlarımız bize çok destek sağlayamadılar. Buradakilerin de durumu çok iyi değildi zaten. Bir kısım durumu iyi olan yakınlar ise gelenler çok olduğu için güçleri herkese yardım etmeye yetmedi; dolayısıyla kimseye yardım etmeme gibi bir yaklaşım içerisine girdiler.

Göçün en fazla yoğunlaştığı 1991-94 yılları arasında, özellikle kenar mahallelerde yoğun bir konut talebi olmuştur. Bu dönemdeki aşırı talepten dolayı gerek kiralar gerekse konut fiyatları birkaç kat artmış, *Fatihpaşa*, *Savaş* ve *Benusen* gibi mahallelerde evleri olan ailelerin bir kısmı evlerini rayice göre yüksek fiyatlara satarak, Diyarbakır'ın daha iyi semtlerine taşınmışlardır.

Bu mahallelerde ikâmet eden eski sakinler evlerini yüksek fiyata biz köyden gelenlere sattılar, şimdi bizim evlerimizin hiç değeri yoktur.

Sur içindeki evleri 2-3 kat yüksek fiyata sattılar. Köyden gelenler yüksek fiyatla almak zorunda kaldılar, göçün yoğun olduğu dönemde fırsatçılar türedi. Köylüler, yine de diğer mahallelere göre, hem evler daha ucuz olduğu için hem de burada daha rahat ettikleri için buradan ev aldılar.

Özellikle *Benusen*, *Fatihpaşa* ve *Savaş* mahallelerinde zaten sağlam olmayan konutlara bir kat daha ilave edilerek, kiralık konutlara olan aşırı talep karşılanmaya çalışılmıştır. Kat çıkılan evlerin büyük kısmı, ilk katları da kolonsuz olarak inşa edildiği için, sağlamlık açısından büyük bir risk taşımaktadır.

Ailelerin, akraba ve tanıdıklarının evlerinde kalması bazen aylarca sürmüş, çaresizlikten iki, hatta bazen daha fazla sayıda aile bir araya gelip ortak olarak ev kiralamaya başlamıştır. Ortak ev kiralayanlar genelde aynı köyden göç edip, yakın akraba olan ailelerden oluşmuştur.

Bu mahalleye geldiğimizde beş aile uzun süre bir evde yaşamak zorunda kaldık.

Bazı aileler ise akrabalarından destek alarak yeni oluşan veya büyüyen mahallelerde (*Aziyiye*, *Gürdoğan*) gecekondular inşa etmişlerdir. Diyarbakır'ın çeperinde yer alan bu gecekondular mahallelerini tercih edilmesinin önemli bir nedeni, buralardaki yaşantının köy yaşamına benzemesidir. Evler tek katlı ve bahçeli olup hayvan beslemek ve ufak çapta sebze yetiştirmek için elverişlidir.

Burada tandır yapabiliyoruz. Köydeki gibi bir yaşantı var. Çapaya gidiyorduk, pamuğa gidiyorduk, tandıra gidiyorduk. 3 ay hastalandım, idare probleminden dolayı ahırda bile yaşamaya hazırдық.

Evlerin gecekondulu olması, emlak ve çöp vergisinin olmaması, köy benzeri bir yaşamın olması buranın tercih edilme nedenleridir. Evler genelde iki odalı, tuvalet banyoların çoğu dışarıda, kiralar düşüktür.

Görüştüğümüz kişilerin hepsi göç süreci boyunca kamu kurumlarının kendilerine herhangi bir destek sağlamadığını belirtmiştir. Göç sırasında insanlar ulaşım ve mal varlıklarının taşınması ile ilgili bir yardım almadığı gibi, Diyarbakır'a yerleşme sürecinde de kendi başlarına terk edilmişlerdir. Barınma yeri bulma, beslenme, sağlık hizmetleri ve çocukların eğitimi gibi konularda kamu kurumları üstlerine düşen görevleri yerine getirmemiştir. 1990'larda göçün en yoğun ve acılı yaşandığı dönemde sivil toplum kuruluşları da yok denecek kadar azdı. Mevcut olan sivil toplum kuruluşları da daha çok hukuksal alanda çalışan, insan hakları dernekleri ve barolardan oluşmaktaydı.

Kimseden destek görmedik. Zaten çevremizdeki tüm insanlar bizim durumumuzdaydı. Devlet biz yokmuşuz gibi davrandı. Çocuklarımızı koruyamadık, sokaklara düşenler oldu.

Kente Yaşam

Göç edenler, Diyarbakır iline yerleşimin ilk dönemlerinde kente uyum konusunda büyük sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Özellikle orta yaş ve üstü kesimlerde kent yaşamına ilişkin sorunlar daha ciddi düzeylerde yaşanmış, uzun süre sadece kendi köylüleri ve mahalle içinde tanıdıkları kişilerle ilişki kurabilmişlerdir. Aslında birçok aile için bu durumun, 10-15 yıl sonra dahi, pek fazla değişmediğini söylemek mümkündür.

Şehirlerarası yolun yakınında olan *Aziziye* ve *Gürdoğan* mahallelerine yerleşenler, Diyarbakır'a ilk geldiklerinde anayolda karşıdan karşıya geçerken çok zorlanmışlar ve 20'ye yakın insan araba çarpması sonucu yaralanmış ya da ölmüştür.

Yaşadıkları yerdeki ya da yakın mahallelerdeki kahvehaneler erkekler için en önemli sosyal mekânlar olmuştur. Kadınların sosyal ilişkileri ise genelde ev içinde veya yakın komşu ve akrabalarla sınırlı kalmıştır. Görüştüğümüz kişiler, kentin nispeten daha yüksek gelirli olanlar yaşadığı ve çalıştığı kesimlere gidemediklerini, *Ofis*⁸ gibi semtleri kendilerine yabancı hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, özellikle gençlere belirli bir mekânla kısırlılık ve hapsolünmüşlük hissi vermektedir.

Göç eden aileler, ev dışından sağlamak zorunda oldukları ihtiyaçlarını genelde mahalle içindeki bakkallardan satın alma yoluna gitmektedir. Bunun önemli bir nedeni de mahalle bakkallarının borçla mal satmasıdır.

Genelde mahalle sakinleri sadece sağlık sorunlarının giderilmesi ve iş arayışları amacıyla mahalle dışına çıkmaktadır.

⁸ Ofis, çok sayıda dükkan, banka şubesi, lokanta ve kahvenin bulunduğu, gençlerin buluşma yeri olarak kullandığı, oldukça hareketli ve günün geç saatlerine kadar canlılığını koruyan bir semttir.

VI. GEÇMİŞ: KÖYDE YAŞAM

Bu bölümde, zorunlu göçle ilgili anlatıların kronolojik sırasını bozmak pahasına da olsa sizi geçmişe götürmenin yararlı olacağını düşündük. Zorla göç ettirilen ailelerin bugünkü yaşam biçimini ve köyelerine ilişkin duygu ve düşüncelerini daha iyi anlayabilmek için, göç etmek zorunda kalmadan önce köyelerinde nasıl bir yaşam sürdürdüklerine bakmanın önemli olduğu kanaatindeyiz. Unutulmaması gereken bir nokta, bu Bölüm’de anlattığımız köyler ve köydeki yaşantı biçimi, 1990’ların başına tekabül etmektedir. Günümüzde, Bölge’de bulunan boşaltılmamış köylerdeki altyapı, özellikle içme suyu, elektrik ve yol açısından, daha olumlu bir tablo çizmektedir.

Köyde Yaşam

Köydeki evlerin büyük kısmı, ailelerin oturduğu iki veya üç odanın yanı sıra, odunluk ve kiler olarak kullanılan mekânlardan oluşmaktaydı. Evlerin alt katlarında ya da evlere yakın mesafelerde hayvan barınakları bulunmaktaydı. Konutların büyük çoğunluğunun tabanları toprak (%94), çok azının ise betonu (%6). Köylerdeki eğitim ve alt yapı olanaklarının oldukça yetersiz olduğu söylenebilir. Ailelerin, %27’si okul, %37’si su, %35’i yol, %21’i elektrik, %60’ı da telefon ve büyük bir çoğunluğu da (%82) sağlık ocağından yoksundu. Özellikle 1990’lı yıllarda birçok okulun yakılması ve öğretmenlerin öldürülmesi ile varolan okulların önemli bir kısmı da kapatılmıştı.

Özellikle köy ve mezra gibi kırsal yerleşimlerde eğitim tek veya iki derslikli okullarda yapılmakta, birkaç sınıfın bir arada ders yaptığı bu okullarda, öğretmen eksikliği veya öğretmenlerin uzun süre köye gelmemesi gibi nedenlerden eğitim sık sık kesintiye uğramaktaydı.

Ailelerin önemli bir kısmı, köylerde ve küçük ilçelerde geleneksel yapının hakim olduğu familyalar⁹ halinde yaşamakta idiler. Sosyal yapının da etkisiyle, özellikle pazardan uzak olan yerleşimlerde, ihtiyaçlar sıkı bir dayanışma ilişkisi içerisinde karşılanmaktaydı. Örneğin, ihtiyaç doğduğunda bir ailenin diğerine süt, yoğurt veya sebze ve meyve gibi gıda maddelerini bedelsiz olarak vermesi olağandı. Aynı köy içinde yaşayan köylülerin bu tür yiyecekleri birbirlerine satmaları söz konusu değildi.

Temel Geçim Kaynakları

Genellikle dağlık arazide olan köylerde küçük toprak sahipliği egemendi; arazi dağılımı da nispeten dengeliydi. Köylerin önemli bir kısmında sulama imkânı bulunmadığı için üretim olarak bitkisel üretimden çok hayvancılık yapılmaktaydı.

Hayvancılık çoğu yerleşimde birincil geçim kaynağıydı. Küçükbaş hayvan ve sığır yetiştirilmekte, gerek bitkisel gerek hayvansal üretimin ihtiyaç fazlası pazara götürülerek üreticilerin kendileri tarafından satılmakta veya köye gelen çerçiler tarafından alınmaktaydı. Satılan ürünler, genellikle tahıl, canlı hayvan ve süt ürünlerinden (özellikle peynir) oluşmaktaydı. Ailelerin büyük kısmı köylerinde ürettikleriyle yaşamlarını idame ettirebilecek ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir durumdaydılar.

Köyde arazisi olanlar iyi kötü geçiniyordu, aç kalma korkusu yoktu. Burada aç kalma korkumuz var. Biz kentli olamadık, köyden de olduk. Köyde hiç olmazsa tavuklarımız vardı. Burada herkes başının çaresine bakıyor. Köyde 2 koyunu olan 2 evi besleyebiliyordu.

Köylerde dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olan tarım arazileri, küçük parçalar halinde ve sınırlıydı. Özellikle vadilerde su kaynakları kenarında yoğunlaşan bu arazilerde sebzeçilik de (domates, biber, patlıcan, soğan ve fasulye) yapılmaktaydı. Ayrıca, bu bölgelerde yetiştirilen ve pazara sunulan ceviz, ailelerin önemli bir gelir kaynağını teşkil etmekteydi. Kuru tarım olarak daha çok tahıl (buğday, arpa) tarımı yapılmakta, bunun dışında bazı yerleşimlerde bağcılık ve üzümünden elde edilen ürünler (pekmez, pestil, sucuk) önem kazanmaktaydı. Hane tüketimi için armut, elma, erik yetiştirilirdi.

Köyümüzde hububat, mercimek, sebze, meyve yetiştiriyor; hayvan besliyorduk. Kimseye muhtaç olmadan hayatımızı sürdürüyorduk. Ağaçlarımızın dalları meyveden kırılacak gibi eğiliyordu. Burada ise çocuklarımız meyveleri sadece seyredebiliyor. Yoğurt, süt, peynirimiz vardı. Şimdi bunları hiç alamıyoruz.

Aileler sadece tek bir üretimle meşgul olmayıp, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, tahıl üretimi, sebzeçilik, meyvecilik, bağcılık, kümes hayvancılığı gibi birçok işi bir arada yapmaktaydı. Bu durum kırsal alanda yaşayan insanlar açısından hem temel

⁹ Familya kavramı, akrabalık ilişkisi içindeki aile grupları için kullanılmaktadır.

gıda temininde çeşitlilik, hem de değişik dönemlerde gelir açısından devamlı bir akış anlamına gelmekteydi. Bu durum, aileden hemen herkesin üretime katılımını da gerektirmekteydi.

Köyde 8 çocuk bile işe yetmiyordu; kimisi çoban, kimisi tarladaydı. Ama burada bunların tamamı yük oldu. Şimdi en zor şey geçimsizlik.

Zorunlu göç dalgası başlamadan önce arazilerin artan nüfus ile birlikte bölünmesi yeni geçim kaynakları arayışını hızlandıran önemli etkenlerden biri olmuş, ailelerin bazıları kentlere göç ederken bazıları da mevsimlik işçiliğe (%16) gitmeye başlamıştı. Mevsimlik işçilik, köyde işlerin olmadığı dönemlerde, atıl olan işgücünü değerlendirmek amacıyla ve genellikle il içi veya bölge içi yerleşimlere gidilerek az sayıda aile tarafından yapılmaktaydı.

Köyde hayvancılık yapıyor, sebze, üzüm, hububat yetiştiriyorduk. Tavuk besliyorduk. Köy dışına mevsimlik çalışmaya gitmiyorduk. Para sıkıntısı yaşamıyorduk. Ekonomik sıkıntımız yoktu.

Köy yaşamının tüm sınırlı olanaklarına ve ekonomik güçlüklerine rağmen göç edenlerin çoğu şimdiki yaşam düzeyi ile karşılaştırıldığında, özellikle beslenme açısından köylerinde durumun daha iyi olduğunu söylemişlerdir.

Köyde tüketemeyecek kadar gıdamız vardı. Gerisini satıyorduk. Şimdi açız, işsiziz.

VII.

15 YIL SONRA : DİYARBAKIR'DA YAŞAM

Bu bölümle birlikte göç sürecinden yaklaşık 15 yıl sonrasına geliyoruz. Bu bölümde zorunlu göçe tabi olanların yaşadıkları mahalle ve evlerin durumu, insan ilişkileri, eğitim ve sağlık sorunları, gelir durumları, yaptıkları işler ve işsizlik sorunu, kamu ve yerel yönetimlerden aldıkları destek ve hizmetler anlatılmaktadır. Bunlara ek olarak, görüşme yaptığımız kişilerin zorunlu göç öncesi köydeki yaşamları ile şu anda yaşadıkları arasındaki farklar ile ilgili duygu ve düşünceleri yansıtılmaktadır.

Mahallelerin Durumu

Görüşmede bulunduğumuz ailelerin büyük çoğunluğu, kente ilk gelişlerinden beri şu anda oturdukları mahallelerde yaşamıştır. Zaman içinde ekonomik durumu nispeten düzelen veya belli imkânlarla sahip olan bazı aileler, Huzurevleri ve Bağlar gibi mahallelere taşınmıştır. Bu çalışmanın yapıldığı mahallelerde yaşayan birçok ailenin hayali de, kendi oturdukları mahallelerden bir nebze de olsa daha iyi durumda olan bu mahallelere taşınmaktadır. Aslında, kente göçle gelenlerin kurduğu ve dar gelirli ailelerin yaşadığı Huzurevleri ve Bağlar semtleri de gecekondü nitelendirilebilecek yapıların bulunduğu ve yaşam koşullarının çok da iyi olmadığı mekânlardır.

Başka mahallede yaşamayı isterdim. Huzurevleri veya Hatboyu mahallelerinde Oralar daha fazla şehre benziyor. Alışveriş yerleri daha fazla.

Son 15 yıllık sürede, bu çalışmanın yapıldığı Aziziye, Gürdoğan, Benusen, Fatihpaşa ve Savaş mahallelerinde altyapı sorunlarından bir kısmı çözülmüş olsa da, mahalle sakinleri hâlâ elektrik, su, kanalizasyon ve çevre kirliliği gibi sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır.

Mahallemizde çok sık ve uzun süreli elektrik kesintisi oluyor. Su sorununu belediye kısmen çözdü. Ancak yeterli değil, kanallar çok kokuyor, sivrisinek çok fazla, yollarımız yapılmadı, kışın çok çamur oluyor. Altyapı ile ilgili bu sorunlarımızı belediyeye iletiyoruz. Onlar da yapmaya çalışıyor.

Mahallemizin sorunları fazla, çöpler zamanında toplanmıyor. Kışın yollarımız çamur, TEDAŞ kaçak kullanım nedeniyle elektriklerimizi çok sık ve uzun süreli kesiyor.

Mahallelerde taziye evlerinin olmaması ve yakınlarda mezarlık bulunmaması mahalle sakinleri tarafından sıkça dile getirilen sorunlar arasında. Kadınlar ise çocuklarının güven içinde oynayabileceği alanların ve çocuk parklarının bulunmamasından şikâyet etmekte. Çok az sayıda da olsa bazı mahallelere yapılan spor alanlarının çocuklar ve gençlerin yaşamını olumlu olarak etkilediği belirtilmekte.

Burada belediye basketbol sahası yaptı. Hepimiz basket nedir bilmezdik, şimdi basketbol'ün şahı olmaya başladık.

Evlerin Durumu

Göç eden aileler, Diyarbakır'a ilk geldiklerinde ellerinde ne varsa satarak, her şeyden önce ailenin barınacağı bir yer edinmek için yoğun bir çaba harcamışlardır. Konut sahibi olmak şehir yaşamında önemli bir güvence olarak algılanmaktadır. Halen, ailelerin hemen hemen yarısı kendi sahip oldukları evlerde oturmakta, ancak gecekondü türü yapılaşmanın hakim olduğu bu mahallelerde evlerin birçoğunun tapusu bulunmamaktadır. Akrabalarının sahip olduğu evlerde oturup kira ödemeyenlerin oranı %20'dir; ailelerin üçte biri ise kiracı konumundadır. Kira miktarları 20-120 TL aralığında değişmekte, kiracıların %57'si 60 TL ve altında kira ödemektedir.

Genel olarak evlerin durumu incelendiğinde, oldukça kötü durumda, eski ve kalitesiz yapılar oldukları görülmektedir. Evlerin %12'sinde bir tek oda, %60'ında da 2 oda bulunmaktadır. Bir ailenin ortalama büyüklüğünün 6,9 kişi olduğu düşünüldüğünde aile fertlerinin yaşam alanlarının sıklığı daha iyi anlaşılabilir.

Evlerin %35'inin tuvaleti dışarıdadır; %17'sinin müstakil banyosu, yine aynı oranda evin müstakil mutfuğu bulunmamaktadır.

Özellikle Suriçi'nde yer alan mahallelerde, esas sahipleri tarafından terk edilmiş, yıkılmakta olan harap yapılarda yaşayan aileler mevcuttur.

Evlerin çoğu yıkılma tehlikesi taşıyor, iki katlı yapılan evlerde kolon yok. Evler yıkılacağından dolayı kimse onarmaya yanaşmıyor. Yağmur ve kar yağdığı zamanlarda büyük sıkıntılar yaşanıyor. Tuvaletlerin üçte biri içeride, geri kalanları dışarıda; banyolar için de bu durum geçerli. Kiralar 30-80 TL arası.

Sur çevresindeki evlerin Belediye tarafından yıkılacağı haberleri aileler arasında büyük huzursuzluğa neden olmaktadır.

Evlerimizin ne zaman yıkılacağı stresi var. Kesin bir tarih vermiyorlar. Bu insanlar nereye gidecek, biz ne yapacağız bilmiyoruz. Bize “evlerinizi yıktığımızda sizi razı edeceğiz” diyorlar. Buradan gitmek istemiyoruz. Fakat evlerimizin daha düzenli yapılmasını istiyoruz. Bir kez kovulduk bir daha kovulmak istemiyoruz.

Ailelerin %95’inin evlerinde buzdolabı bulunmaktadır. Buzdolabı bulunmayan %5’lik kesim en yoksul grubu oluşturmaktadır. Yaz aylarında, kentin iklim koşulları göz önünde bulundurulduğunda, buzdolabı sahipliğinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Ailelerin sadece %47’sinin çamaşır makinesi vardır. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Aziziye, Benusen ve Hasırlı’da açtığı üç adet *Beyaz Kelebekler Çamaşır Evleri* ile çok önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. Çamaşır yıkamak ve ütü yapmak için donatılmış çamaşır evlerinde, kadınların oturup sohbet edebileceği ve çocukların oynayacağı mekânlar da mevcuttur. Çamaşır evlerinde zaman zaman kadınlara yönelik kurslar da açılmaktadır.

Belediyenin bizim için açtığı çamaşır evi işimizi kolaylaştırdı. Bu merkezde okuma-yazma ve sağlık eğitimi de alıyoruz.

Hanelerin %89’unun televizyonu vardır; %41’inde sabit ev telefonu olmamasına rağmen, ailelerin %62’sinde en az bir cep telefonu bulunmaktadır. Bilgisayar bulunan hanelerin yüzdesi ise %0,8 gibi çok düşük bir düzeydedir.

Mahallelerde Yaşam, Dayanışma ve Komşuluk İlişkileri

Birçok aile köylerindeki alışkanlıklarını kentte de sürdürebilmek için koşullar yaratmaya çalışmıştır. Araştırmamız sırasında mahallelere yaptığımız ziyaretlerde, köydeki düzeni sürdürme isteği ve bu isteği hayata geçirmeye dair bir çok örnekle karşılaşmıştır. Köydeki alışkanlıkları devam ettirme, bazı durumlarda ekonomik nedenlerden de kaynaklanmaktadır. Örneğin, birçok hane hâlâ ekmeçlerini tandırlarda pişirmektedir. Bu tercihte, tandır ekmeğinin fırından satın alınan ekmeğe göre daha ucuza mal edilmesinin yanı sıra, lezzet olarak tercih edilmesi de önemli bir rol oynamaktadır. Mahallelerin çoğunda, birkaç aile bir araya gelerek ortak kullandıkları tandırları kurmaktadır. Aynı şekilde, ailelerin %8’inin küçük veya büyükbaş hayvan beslemesi köy yaşamından taşınan bir geçim kaynağı olarak kentte de sürdürülmektedir.

Görüştüğümüz kişiler sık sık kent yaşamında akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıfladığından şikâyet etmiştir.

Köyde iken her akşam köylüler bir araya gelip sohbet ederdi, şehirde ise herkes başka mahallede olduğundan bulup konuşmak olmuyor.

Şehirde aileler bir araya gelemiyor, akraba olanlar birbirini tanımaz oldu; iletişim kopmuştur.

Mahallelerde aileler arasındaki yardımlaşma konusunda ise farklı düşünceler mevcuttur. Bazıları yardımlaşmanın varlığından söz ederken, diğerleri yoksulluğun boyutları nedeniyle yardımlaşmanın olmadığını belirtmişlerdir.

Mahallede herkes yoksul olduğu için yardımlaşma olmuyor, çünkü vereceğimiz hiçbir şey yoktur.

Yardımlaşma var. Birbirimize ödünç ekmek, gıda alışverişi yapıyoruz; köy gibi. Apartmanlarda bu yok.

Genel olarak taziye¹⁰ ve düğünler, ailelerin birbirlerine maddi ve manevi destek verdiği önemli olaylardır. Hâlâ köylerdeki gibi, taziye evlerinde kazanla yemek pişirilmektedir. Bu durum bir ailenin karşılayamayacağı kadar büyük bir yük getirdiği için taziye gidenler genellikle yanlarında un, şeker gibi yiyecekler götürmektedir. Köylerde, evlerde yapılan taziye ziyaretleri, Diyarbakır'da evlerin küçük olması nedeniyle özel olarak hazırlanmış "taziye ev"lerine taşınmıştır. Taziye yemekleri de yine yoksulluk nedeniyle yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Taziye evlerinin olmadığı veya yetersiz olduğu mahallelerde, en önemli taleplerin başında taziye evlerinin yapılması gelmektedir.

Öte yandan, değişik yerlerden gelen ve farklı yaşam tarzlarına sahip gruplar arasında sorunlar yaşanmakta ve zaman zaman yasal yollardan şikâyete varan durumlar söz konusu olmaktadır. Mahallelerde en çok şikâyet edilen konulardan biri kapkaççılık ve hırsızlıktır.

Mahallede oturan çingeneler var hırsızlık, zorbalık yapıyorlar, evlere giriyorlar, insanları bıçaklıyorlar, Çingenelerin mahallesinden gitmesi gerekir.

Mahallenin önemli sorunu uyuşturucu kullanımı, mobiletle gençlerin sokaklarda sürat yaparak dolaşmaları, taciz ve hırsızlık olaylarının çok olması. Bu sorunları çingeneler yapıyor. Bunların barınma yerleri, harabe evler ve sur dibidir.

Mahalle sakinleri arasında bu konuda farklı görüşler de mevcuttur.

Çingene ve Karaçiler'de bizim gibi insanlar, onlar da Kürttür, onların bir suçu yoktur.

¹⁰ Bölge'de taziye ziyaretine gitmek çok önem verilen bir gelenektir. Şehirde bu amaçla kullanılan özel mekânlar bulunmaktadır. Örneğin, aynı ilçeden Diyarbakır'a göç etmiş ailelerin kullanabilmesi için ilçeye özgü taziye evleri vardır. Taziye evleri genel olarak genişçe bir dükkân büyüklüğündedir.

Son 15 yıllık süreçte gerek aile içi ilişkiler gerekse toplumsal değerler açısından ciddi değişimlerin yaşandığını söylemek mümkün. Öte yandan, bazı mahallelerde hâlâ, aşiretlerin geleneksel yapısını, örf ve adetlerini korumaya yönelik ciddi bir çaba görülmektedir. Örneğin, Mardin'den gelip Savaş mahallesine yerleşmiş olan Omeriyan aşireti, aşiret ilişkilerini korumuştur; genç yaşlı hemen herkes uygun koşullar oluştuğunda köyelerine dönme arzusundadır. Bu ailelerde, aile reisi olan erkeklerin ailenin diğer fertleri üzerindeki etkileri daha fazla olup, genellikle tek başlarına karar verici konumdadırlar. Bu ailelerde tüm ekonomik güçlülere rağmen kadınların dışarıda çalışmasına izin verilmemekte, kadınları ev dışında çalışan ailelerin aşiretten dışlanması söz konusu olacağı belirtilmektedir. Ancak, çalışmayı yürüttüğümüz mahallelerde bu tür yapı ve ilişkilere sahip aile veya aşiretlere çok fazla rastlanmadığını belirtmek gerekir.

Aile içi ilişkiler

Aile içi ilişkiler konusunda en sık dile getirilen husus, aile fertleri arasındaki diyalogun gittikçe kopuyor olmasıdır. Varolan toplumsal değerlerden hareketle ailenin geçiminden birinci derece sorumlu tutulan babaların, işsizlik ya da yeterli bir gelir elde edememesi sonucu çocuklarının taleplerini karşılayamaması, aile içi ilişkileri zedelemekte ve babalar çocuklarından kaçma yolunu seçmektedir. Bazı ailelerde ise babalar, ailenin geçimini çocukların sağlaması talebinde bulunmakta, çocukların iş bulamaması durumunda ise baba ve çocuklar arasındaki ilişkiler bozulabilmektedir.

Babamız işe gidin diyor, iş yok, evde kaçacak duruma geliyoruz. Gündüz evde duramıyoruz, çünkü evde dursak mutlaka kavga çıkacak. Bizim de zorunlu nedenlerden dolayı suça karıştığımız zamanlar olmaktadır.

Sorunların çözümünde ortak kararlar alamayınca, aile fertleri birbirine yabancılaşmakta, bu da aile bireylerinin içlerine düştükleri durumdan tek tek kendilerine özgü çıkışlar bulmalarına neden olmaktadır. Genç bir erkek babasıyla olan ilişkisini şöyle ifade ediyor:

Bazı aileleri görüyoruz baba oğul kol kola arkadaş gibi dolaşiyor. Fakat buradakiler bizden kaçıyor. Evden kaçıyor; yüz yüze görüşmek istemiyoruz. Ekonomik durumdan dolayı benden kaçıyorlar. Benim param olsa veya onların parası olsa birbirimize böyle davranmayacağız. Biz babamızla karşı karşıya gelmek istemiyoruz, çünkü utanıyoruz.

Bir baba da oğullarıyla ilişkisini aşağıdaki gibi ifade ediyor:

Her şey ekonomiye dayanıyor, ekonomik durum iyi olursa ilişkiler de iyi olur. Bir oğlum Almanya'da yaşıyor, durumu iyi olduğu için ilişkilerimiz çok güzel, ama evdeki işsiz çocuklarımla iletişim kuramıyorum, konuşamıyorum sürekli sıkıntı içindeyim.

Kadınlar ise genellikle erkekler ile çocuk ve gençler arasında arabulucu ve tampon görevini üstlenmekte. Sorunların çözülemediği durumlarda her iki kesim arasında ezilen kişi de çoğu kez kadınlar olmakta. Böyle durumlarda erkekler eşlerine kötü davranabilmekte ve şiddet söz konusu olmaktadır.

Aklımıza ilk gelen şiddet, ya da konuşmama, diyalogu kısma var.

Tabii ki iletişimsizlik ve şiddet her ailede mevcut değildir; tam tersine, bazı ailelerde yoksullukla bağlantılı sorunlar bireyler arasında daha sıkı bir dayanışma doğurmaktadır.

Çocuklar, Gençler ve Kentten Dışlanma

Mahallelerde nüfusun %46'sı 15 yaşın altında olan çocuklardan oluşturmakta. Genelde, genç nüfusun yoğunluğu bir avantaj olarak görülse de, bu mahallelerde olduğu gibi, çocukların gelişimini sağlayacak eğitim, sosyal faaliyetler ve iş alanlarında uygun koşullar yaratılmadığı takdirde, genç sayısının yüksekliği birçok soruna yol açabilmekte.

Köyden kente gelince gözlerimiz kapalıydı, çoluk çocuğu perişan ettik. Çocuklarımız hırsızlık yapıyor, çöplerde dolaşiyor, çöplerden ekmek topluyorlar. Sudan çıkmış balığa döndük. İlde kötüye yönlendirme var.

Çocuklarımız çok, haberimiz olana kadar onların boyunlarına kadar suça battıklarını öğreniyoruz. 24 saat çocuklarımızı bekleme gibi bir durum yok, onları zincirleyemeyiz.

Biz çocuklarımızı kaybediyoruz.

Gençler ise kentin kendilerini dışladığına inanmakta; maddi güçleri elvermediği için istedikleri şekilde giyinemediklerini ve bu nedenle kentin merkezindeki insanların onlara kötü gözle baktığını söylemektedir.

Burada ailemizin imkânı yok; Ofis'te oturup dondurma yiyemeyiz; istediğimiz elbiseyi giyemiyoruz, duygularımızı bastırıyoruz.

Burada ciddi anlamda bir dışlanmışlık hissi var; burada insanlar bizi elbiselerimizle değerlendiriyor ve bizi dışlıyorlar.

Gençler, orta gelir seviyesine sahip ailelerin oturduğu Toplu Konut gibi komşu mahallelere dolaşmaya gittiklerinde, orada yaşayanların kendilerine potansiyel suçlu gözüyle baktığını ve o semtte bulunan futbol ve basketbol sahası ya da lunapark gibi sosyal alanlardan yararlanmalarına izin vermediklerini belirtmişlerdir. Kendilerine gösterilen bu aşağılayıcı davranıştan ötürü, gençlerin gittiği sosyal alanlardan dışlandıklarını düşünmektedirler. Ayrıca, hem Kürtçe'yi hem Türkçe'yi kentte yaşayan gençler kadar iyi konuşamamaları kendilerini ifade etmekte zorlanmalarına yol açmakta, bu durum da özgüvenlerinin sarsılmasına neden olmaktadır.

Eğitim Durumu

Göçün en yoğun yaşandığı dönemde mahalle okullarında aşırı öğrenci yığılması meydana gelmiş, sınıflardaki öğrenci mevcudu ikiye hatta bazı okullarda üçe katlanmıştı. Birçok çocuk köylerinde okul olmadığı ya da okula gidemedikleri için mahalle okullarına başladıklarında, yaşlarının sınıf arkadaşlarına göre daha büyük olması nedeniyle sorunlar yaşamışlardır. Ayrıca, genel olarak köylerdeki eğitim kalitesinin şehirdekenden daha düşük olması ilk yıllarda birçok çocuğun okulda başarısız olmasına neden olmuştur.

Mahalle sakinlerinin eğitim durumları oldukça düşüktür. Kadınların %45'i, erkeklerin ise %17'si okuma-yazma bilmemektedir. Yine, kadın ve erkek nüfusun %16'sı sadece okur-yazar durumdadır. Lise mezunlarının ve halen lisede okuyanların sayısı son derece düşüktür.

Okur-yazar olmayan kadın oranının yüksek olmasına karşılık, kente yerleşme ile birlikte kız çocukların okula gönderilme oranında artışlar olmuştur. Genelde aileler, hem kız hem de erkek çocuklarını 8 yıllık eğitime göndermeye çalışmaktadır.

Aç kalsak bile çocukları okula gönderiyoruz. Her şeye rağmen okula göndermeye çalışıyoruz. İlk geldiğimizde göndermedik (özellikle kızları).

Okula gidiyorlar besleyemiyoruz. Hemen herkes çocuklarını gönderiyor. Harçlık istiyorlar veremiyoruz.

Ekonomik nedenlerle çocuklarını okula göndermekte zorlanan aileler, ancak iki çocuğundan birisini okula gönderebildiği durumlarda ise, tercih genellikle erkek çocuklardan yana kullanılmaktadır. "Mahallede kızını okula göndermeyen var mı?" sorusuna bir okul yetkilisinden aldığımız cevap şöyledir:

Çocuklar genelde okula (ilköğretime) gönderiliyor. Bazı aileler kız çocuklarını 4-5. sınıftan sonra "büyüdünüz" gerekçesiyle okuldan alıyor. İlköğretimden sonra genelde kızlar okula gönderilmiyor. Erkek çocuklar ise okutulmaktadır.

Çocuk ve gençlerin arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı bir kuşak öncesi nüfusa göre düşmüş olmasına rağmen hâlâ yüksekliğini korumaktadır. 7-21 yaş arasındaki erkeklerin %5'i okuma-yazma bilmez iken, bu oran kadınlar arasında %15 gibi orana ulaşmaktadır.

Çocukların okul masraflarına ek olarak, okul yöneticilerinin okulun giderleri için ebeveynlerden para istemeleri ailelerin maddi olanaklarını aşmakta ve bazı durumlarda çocuklarını okuldan almalarına neden olmaktadır.

İlköğretimde kalem alacak durumu olmayan var. Okuldan para isteyenler var. Okul ihtiyaçlarını öğrencilerden temin etmeye çalışıyorlar; okul yönetimi fakir; zengin ayrımı yapmadan talep ediyor. Okula gönderilmeyen çocuk oranı %8-10.

Gerek ebeveynler, gerek öğrenciler mahallelerdeki okulların eğitim kalitesinden memnun değildir. Öğrenciler, okullarda verilen eğitimin kendilerini hazırcılığa alıştırdığını ve ezberci bir eğitim sisteminin hâkim olduğunu dile getirmektedir. Ebeveynler ve öğrenciler tarafından okullar ve eğitimle ilgili olarak aşağıdaki sorunlar dile getirilmiştir:

- Öğretmen sayılarının yetersiz olması ve buna bağlı olarak boş geçen ders sayısının fazlalığı,
- Okulların fiziksel koşullarının kötü olması,
- Sınıf mevcudunun normalin çok üstünde olması (60-80 kişi),
- Annelerin önemli bir bölümü Türkçe bilmediği ya da az bildiği için öğretmenlerin söylediklerini anlamakta güçlük çekmekte,
- Eğitim materyalleri sınırlı,
- Sokakta çalışıp okula düzenli olarak devam edemeyen çocukların varlığı,
- Mevsimlik göçe giden aile sayısının fazla olması nedeniyle normal eğitim süresinde aksamalar yaşanması,
- Aile tarafından çocukların ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması (harçlık, beslenme, yardımcı kitaplar v.b),
- Ebeveynlerin öğrenci olan çocuklarıyla ilgilenmemesi.

Ebeveynler, lise eğitiminin iş bulma konusunda çocuklarına önemli bir avantaj sağlamadığını düşündükleri için sekiz yıllık eğitimi bitiren çocuklarını liseye göndermekte istekli değildirler. Genelde gerek gençlerde, gerek ailelerde okumaya karşı hem bir talep hem de bir güvensizlik hâkim.

Lise veya üniversite düzeyinde de, çocuklar arasında bir tercih söz konusu olduğunda, ebeveynler genelde yine kız çocuklarından ziyade erkek çocuklarını okula göndermeyi tercih etmektedir. İlköğretimden sonra kızların okula gönderilmeme nedenleri arasında okulların güvensiz bir ortam olarak görülmesi de yer almaktadır. Kızların evlenerek başka eve gidecek olmaları ve dolayısıyla okusa da aileye katkısı olmayacağı düşüncesi de oldukça yaygındır.

Liselerin önündeki kız-erkek ilişkisi kaygısı nedeniyle kız gönderilmiyor. Okullarda disiplin yok, eğitim yok.

Mahalledeki kızlar ilköğretimden sonra okulu bırakmak zorunda kalıyor. Genellikle maddi sıkıntılar nedeniyle okulu bırakıyor; kimi de yakında bir lisenin olmayışından kaynaklanıyor. Okulu bırakan ya da hiç okumayan kızlar genelde pamuk işçiliği yapıyor, bunun yanında günlük temizliğe gidenler var.

Lise mezunu kadınların oranı sadece %2 iken, bu oran erkekler için de ancak %8 kadardır.

Ebeveynler, liselerdeki eğitim kalitesinin oldukça düşük olduğunu, üniversite giriş sınavına hazırlık olarak çocuklarını dershaneye gönderecek maddi güçlerinin bulunmadığını ve bu nedenlerle çocuklarının bir üniversiteye girmesinin çok zayıf bir ihtimal olduğunu düşünmektedir.

Çocuklarımızın eğitim düzeyi düşük. Rekabet edemiyorlar, edebilen kişi sayısı çok az. Çünkü koşullar eşit değil. Liseye giden çocuklarımız ancak ilkokul öğrencisi kadar bilgiye sahiptir.

Üniversiteyi kazansalar bile ailelerin maddi güçleri çocuklarını üniversitede okutmaya yetmemektedir. Ayrıca, çocuklar en kısa sürede ailenin geçimine katkı sağlamak için çalışmaya gönderilmektedir.

Mahallenin en önemli sorunu işsizlik ve eğitimidir, dışarıda okul kazananlar ekonomik nedenlerle gidemiyorlar.

Fatihpaşa ve Savaş mahallelerinde orta öğretim kurumları giriş sınavına (OKS) ve üniversiteye giriş sınavına hazırlama kursları için sivil toplum kuruluşları ve gönüllü kişiler tarafından kurslar açılmıştır. Bu kurslara olan talep oldukça fazladır. Fatihpaşa mahallesinde, gönüllü gençler tarafından açılan kurslar da mevcuttur.

Geçen yıl burada gençler tarafından gönüllü kurslar verildi. Bu faaliyet gençlerin dayanışması, bir araya gelmemiz açısından yararlı oldu. Kurslar geç başlamıştı, gelen öğretmen de gönüllüydü, belki onlar da buraya gelirken yol parasını vermekte güçlük çekiyordu, ama her şeye rağmen bu tür kursların burada ve daha düzenli bir şekilde verilmesinin ve bu tür olanakların bizim için yaratılmasının çok faydası olacaktır. Buradan dershaneye gidenlerin oranı oldukça düşük. Ailelerin nüfusu kalabalık, öğrenciler fazla sayıda, bu durumda bir kişiyi bile dershaneye gönderememektedirler.

Anket yapılan ailelerin tümüne bakıldığında üniversiteyi bitiren 12 erkek olmasına karşılık, üniversiteyi bitiren kadın yoktur.

Mahallede üniversite okuyan bir kız ve bir erkek çocuk var.

Buna karşılık, özellikle lisede okuyan gençler üniversiteye girmek istemekte, ancak bunun üniversiteye hazırlık kursları olmadan gerçekleşemeyeceğini belirtmektedirler.

Lisede okuyan kesimin çoğunun istediği tek şey okullarına devam edip üniversiteyi kazanmak.

Burada dersane açılrsa iyi olur; 10 -15 kişi üniversite kazanır.

Mahallelerdeki bazı öğrenciler Belediye ve Yerel Gündem 21'in kentnin diğer mahallelerinde açtığı üniversite hazırlık kurslarına devam etmektedir.

Okula giden çocukların önemli bir bölümü hem çalışmakta hem okula gitmektedir.

Biz tatlı falan satıyoruz, her gün maddi sorunlardan dolayı evde kavga ediyoruz. Ders çalışacak odamız bile yok. Büyüklerimizde nasıl olsa bir şey olamazsınız gibi bir şey hakim, okusanız da bu boş olacak diyor.

Öğrencilerin çalışma ve ev koşulları birlikte düşünüldüğünde okulda başarılı olmaları için çok az neden kalmaktadır. Kalabalık ev ortamı çocukların evde verimli ders çalışmasını engellemektedir. Çalışan çocuklar kendi içinde buldukları durumu gayet iyi tahlil ederek kardeşleriyle ilgili şu dilekte bulunmaktadır:

Kardeşlerimizin bizim gibi çalışmasını istemiyoruz. Oyun oynasınlar, okula gitsinler, derslerine daha iyi çalışsınlar.

Şartlı Nakit Transferi kapsamında yoksul ailelere, çocukları okula gittiği sürece, kız öğrenciler için ayda 25 TL, erkek öğrenciler için ise ayda 20 TL şartlı nakit transferinde bulunmaktadır. Ortaöğretime giden kız öğrencilere 45 TL, erkek öğrencilere ise 35 TL ödenmektedir. İlköğretim ve ortaöğretim düzeyinde bu yardımdan yararlanmak için okul müdürlüklerine başvurulması ve form doldurması gerekmektedir. Bu yardımlar, başvurular Ankara'da bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından onaylandıktan sonra yapılmaktadır. Verilen bu desteğin çocukların okula gitme oranını artırma konusunda olumlu etkileri olduğu belirtilmektedir.

Devletin verdiği yardım (parasal yardım, kitap) nedeniyle daha önce okula gönderilmeyen (ilköğretim) çocuklar da gönderiliyor. Kitapların da devlet tarafından verilmesi çok iyi oldu. Lise kitapları da bedava verilirse okula gidenlerin sayısı artar.

Sağlık Sorunları, Sağlık Hizmetleri ve Sosyal Güvence

Mahallelerde yaşanan sağlık sorunları incelendiğinde, hastalıkların büyük kısmının beslenme yetersizliği, barınma koşulları ve hijyen ile ilgili olduğunu, yani mahallelerin altyapı sorunlarından ve ailelerin yoksulluğundan kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Birincil derecede karşılaşılan hastalıklar sarılık, tifo,¹¹ solunum yolları hastalıkları, ishal ve kadın hastalıklarıdır.

Çocuğum çok hastalanmıştı. Doktora götürdüm. Doktor, çocuğum beslenemediğini; düzenli olarak süt, yumurta yedirmemi söyledi. Bunları yapamadığım gibi, yazdığı ilaçları da para bulamadığım için zamanında alamadım. Çocuğumu kaybettim. Köyde yumurtamız da, sütümüz de vardı. İhtiyaç fazlasını da satıyorduk.

Mahallelerde bazı sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları tarafından sağlık ve hijyene ilişkin çalışmalar yapılmakta, ancak ailelerin ekonomik durumları gerekli önlemleri almalarına engel olmaktadır.

Aileler köylerinde yaşarken herhangi bir sağlık sigortasına üye olmadıkları için Diyarbakır'a göç ettikten sonra, oldukça uzun bir süre, sağlıkla ilgili sorunlarını ancak bedelini ödeyerek karşılayabilmişlerdir. Günümüzde de son derece az sayıda ailenin sosyal güvenlik kurumu üyeliği mevcuttur. Ailelerin sadece %10'unda SSK'ya, %2'sinde Emekli Sandığı'na, % 2'sinde de Bağ-Kur'a bağlı biri bulunmaktadır. GÖÇ-DER'in 1999-2001 yılları arasında yaptığı *Zorunlu Göç Araştırma Raporu* sonuçlarında Diyarbakır'da göç edenlerin sadece %17'sinin sigorta güvencesi olduğu belirtilmiştir. İki araştırmanın arasında geçen 5 yıllık sürede göç edenler açısından bu alanda bir değişim olmadığı görülmektedir.

Mahalle sakinlerinin büyük çoğunluğu Yeşil Kart sahibidir (%77). Yeşil Kart son yıllarda yürürlüğe konulmuş ve son iki yıldır yaygınlaştırılmış, sadece sağlığa ilişkin bazı sorunların giderilmesine destek sağlayan bir uygulamadır. %11 oranında ailenin ise herhangi bir sosyal güvencesi ve sağlık sigortası olmadığı gibi Yeşil Kart'ı da yoktur.

Köy koşulları ile karşılaştırıldığında, Diyarbakır'da sağlık hizmetlerine ulaşma olanakları daha elverişlidir. Daha önce de söz edildiği gibi, göç eden ailelerin sadece %16'sının köylerinde sağlık ocağı bulunmaktaydı; şimdi ise ailelerin %89'unun sağlık hizmeti alabileceği sağlık ocakları, devlet hastaneleri ve belediye sağlık merkezleri¹² gibi seçenekleri bulunmaktadır. Ancak, mevcut hastane ve sağlık merkezlerinde verilen hizmetin yeterli ve istenilen nitelikte olduğu söylenemez. Son 20 yılda yoğun göçe maruz kalan Diyarbakır'da hastanelere müracaat eden hasta sayısı hızlı bir şekilde artmış ve bu artan talep, Türkiye'nin diğer bölgelerindeki kamu hastanelerinde mevcut olan sorunların çok ötesinde sorunlara yol açmıştır.

Mahallelerde yaşayanların büyük çoğunluğu, özellikle Yeşil Kart sayesinde ücretsiz sağlık hizmetlerine erişim hakkına sahip olmakla birlikte, hizmete "ulaşım"da güçlük

11 GÖÇ-DER'in Zorunlu Göç Araştırma Raporu'nda da (1999-2001) göç edenler arasında görülen en önemli hastalığın tifo olduğu belirtilmektedir (www.gocder.net).

12 Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin yoksullara ücretsiz sağlık hizmeti veren bir Sağlık Merkezi bulunmaktadır.

çekmektedir. Hastalar, bazen bir enjeksiyon ya da pansuman için (özellikle geceleri)¹³ evlerinden bir hayli uzakta olan hastanelere gitmeye mecbur kalmaktadır. Birçok ailenin maddi gücü taksi tutmaya yetmediği gibi, zaten sınırlı olan toplu taşıma araçları ile hastaları hastaneye ulaştırmak da mümkün olmamaktadır. Özellikle, engelli kişilerin bulunduğu aileler gerek sağlık hizmetlerinin sağlanması gerek sağlık hizmetine ulaşım açısından büyük güçlükler yaşamaktadır. Sağlık hizmetleri ile ilgili diğer bir sorun ise kadınların Kürtçe bilmeyen doktorlarla yaşadığı iletişim güçlüğüdür.

Gelir ve Harcamalar

Ankete katılan tüm ailelerin ortalama aylık geliri 332 TL'dir. Ailelerin %60'ının aylık geliri 300 TL'nin altında olup, sadece %5'inin aylık geliri 700 TL'nin üzerindedir. Aileler kazandıkları parayla asgari düzeydeki giderlerini dahi karşılayamamakta, çoğu kez borçlanarak yaşamlarını sürdürmektedir.

Borç paraya ihtiyaç olduğunda en çok akraba (%59) ve komşulara (%31) başvurulmaktadır; bankadan borç temin edenler ise sadece %1,3 oranındadır. Alınan borç miktarının genelde küçük rakamlar olduğu belirtilmektedir (20-100 TL). Aileler tefecilerden para almaya cesaret edemediklerini, zaten tefecilerin de kendilerine para vermediklerini belirtmiştir.

Mahallelerde yapılan görüşmelerde, gelir düzeyi asgari ücret civarında olan ailelerin, mahallenin orta gelirli tabakası olarak görüldüğü gözlenmiştir.

Evlerimiz çökmek üzere, yok ki tamir edelim.

5 çocuğum var. Liseye gönderdim, ben şimdiden çocuğum okul ve yol paralarını, nasıl ödeyeceğim, onu düşünüyorum. Hastayım, bedenem çalışmıyorum, diğer başka bir iş de elimden gelmiyor. 100 lira kira ödüyorum, onu nasıl ödeyeceğim merak ediyorum.

Borç para bulamıyoruz. Tanıdık bakkallardan ihtiyaçlarımızı veresiye alıyoruz.

Aile bireylerinin çalışarak kazandıkları dışında bir geliri olan aileler çok az sayıdadır. Ailelerin sadece %3'üne akrabaları tarafından düzenli yardım edilmektedir. %0,5'lik bir kesime ise yurtdışındaki akrabaları tarafından destek sağlanmaktadır. Ayrıca %1'lik bir kesim toprak kirası, %2'lik bir kesim ise konut kirası elde etmektedir.

Köyden geliri olan sınırlı sayıda aile var. Bunların bir kısmı toprak kirası almakta, bir kısmına ise sebze-meyve gibi ürünler gelmektedir.

Göç eden hanelerin %51'inin köyde arazileri bulunmaktadır. Arazilerinden çeşitli nedenlerden dolayı hiçbir şekilde yararlanamayan aileler, %62 gibi yüksek bir oranda-

¹³ Sağlık ocakları ve poliklinikler mesai saatleri dışında kapalıdır.

dır. Köyde toprağı olan ailelerin %19'u arazilerinin akrabaları tarafından işlendiğini ve bu arazilerden nakit para geliri veya ürün sağlayabildiklerini, %3'ü de mevcut arazilerini ortağı veya kiraya verebildiklerini söylemiştir. Anayola yakın köylerden göç edenlerin bir kısmı köylerine gidip topraklarını işlemektedir (%12).

Ekim ve hasat yapılan dönemlerde köye ya gününbirlik gidilmekte ya da köyde kurulan çadırlarda veya yıkık evlerde kalınmaktadır. Bazı aileler köydeki evlerini onarmış veya tek odalı evler inşa etmiştir. Köylerde en çok arıcılık ile sebze-meyve üreticiliğı yapılmaktadır. Köyden gelen sebze-meyve gibi ürünler mahallelerde yakın komşulara da dağıtılmaktadır.

Köy olanakları olsa bir kısım burada kalır, bir kısım köyde geçinmeye çalışır. İhtiyarlar köyde var. %100 yaşlıdırlar. Biz onlara malzeme gönderiyoruz, onlar da bize köy ürünleri gönderirler.

Diyarbakır'ın Ekonomik Durumu ve İşsizlik

Diyarbakır'ın ekonomisi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin diğer birçok ilinde olduğu gibi, üretken yatırımların sınırlı olması nedeniyle gelişme eğilimi gösterememektedir. Bu durumun yanı sıra, son 20 yıldır süren çatışma ortamında kentin ve Bölge'nin ekonomisi önemli darbeler almıştır.

İstihdam yaratacak sektörler, dönemsel olarak istihdam olanağı sağlayan tarım dışında, oldukça sınırlı düzeydedir. İlin ekonomik yapısına baktığımız zaman tarım ve hayvancılığın %69 gibi bir payla halen en önemli sektör olduğunu görmekteyiz. Bunu %24 ile hizmet sektörü ve %3 ile imalat sektörü izlemektedir. İmalat sektörünün içinde ise yoğunluk daha çok tekstil, gıda ve madencilik işletmelerindedir.¹⁴

Diyarbakır sanayisinin ciddi altyapı sorunları mevcuttur. Özellikle Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesi'nde (OSB) halen elektrik ve su kesintileri olmaktadır. Demiryolunun OSB'ye kadar ulaşmaması ilin lokomotif sektörü olan mermercilik sektörünün Batı'ya açılımını zorlaştırmaktadır. Habur gümrük kapısının yetersizliği Bölge ticaretini olumsuz olarak etkilemektedir. Tüm bu nedenlerle Bölge sanayicisi, Bölge'ye özel ve sektörel bir teşvik politikasının geliştirilmesini ve bu bağlamda Bölge'ye pozitif ayrımcılık yapılmasını talep etmektedirler.

14	2008 yılı Diyarbakır Sanayi Envanteri Sonuçları	
	<i>Sektör</i>	<i>Faal Firma Sayısı</i>
	Gıda Sanayi	79
	Kimya-Petrol-Plastik Sanayi	56
	Tekstil Sanayi	80
	Ağaç ve Orman Ürünleri Sanayi	69
	Metal Eşya ve Makine Sanayi	57
	İnşaat Sektörü	69
	Madencilik Sektörü	64
	Diğer	48
	Toplam	522

Kaynak: Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası 2008 Sanayi Envanteri

Görel olarak yoğun eleman istihdam eden tekstil sektörüne ait birçok işletme, özellikle küreselleşmenin yol açtığı rekabet sorunlarıyla baş edemedikleri için kapanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, bir yandan kitlesel göç ile artan işgücü arzı, diğer yandan neoliberal ekonomik politikaların il ve çevresine yansıyan olumsuz etkileri¹⁵ Diyarbakır'ın emek piyasasını derinden sarsmıştır.

Burada göç ile birlikte emek piyasasında da ciddi düzeylerde bozulmalar oldu. Önce aynı işi yapıp 1 Lira kazananlar, göç ile birlikte 50 kuruşa çalışmaya başladılar.

İşsizlik, zorunlu göç nedeniyle Diyarbakır'a gelenlerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri olmuştur.

Köylerde bizlere yapılan zulmün şokunu daha üzerimizden atamadan şehirdeki yoksulluğun, işsizliğin sorunlarımızı katladığını söyleyebiliriz.

10 kişilik ailede 1 kişi çalışıyor.

Köyde iken tüm günümüz çalışarak geçirdi. Tarım işleri, hayvancılık yaparak üretici durumundaydık, ancak mahallede hiçbir iş yapmıyoruz. Bütün gün kahvehanede oturuyoruz, kadınlarımız çalışıyor, biz aile olarak geçimimizi böyle sağlıyoruz. Erkeklerin çalışacağı iş alanları olmadığı için boş boş geziyoruz.

Zengin olan kişiler şimdi hamallık bile bulamıyor. Hemen hemen hepimiz hamallık yapmaya başladık.

Çalışma Durumu ve Bulunabilen İşlerin Niteliği

Anket yapılan 400 hanede toplam çalışan kişi sayısı 834'tür.¹⁶ Ailelerin %54'ünde sadece bir kişi, %26'sında ise iki kişi çalışmaktadır. Toplam 2 764 kişinin yaşadığı hanelerde, ortalama olarak 1 kişinin geliriyle 3,3 kişi geçinmektedir.

Anket yapılan hanelerde toplam erkek nüfusun %17'si ücretli olarak, %12'si kendi hesabına çalışmakta, %6'sı ise mevsimlik işçilik yapmaktadır; %10 ise işsizdir. Maaşlı çalışanların ve emekli maaşı alanların oranı ise son derece düşüktür. Erkeklerin %6'sı hem okumakta hem çalışmaktadırlar. Kadınların ise en yaygın olarak yaptıkları iş mevsimlik işçiliktir (%9).

Bulanabilen işler genellikle geçici nitelikte olup, fiziksel güce dayanan, emek-yoğun, vasıfsız işlerdir.

Burada günlük işler yapıyoruz. Bir gün iş var 10 gün yok. Ayda ancak 5-10 gün çalışıyoruz. Genelde inşaat işleri yapıyoruz. Genelimiz için durum aynıdır.

¹⁵ Örneğin, son yıllarda Sümerbank'ın makine halısı ve dokuma fabrikalarının kapanması.

¹⁶ "Çalışan" kavramı, evin içinde ya da dışında aileye gelir getiren bir işte çalışan kişiler anlamında kullanılmaktadır.

Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, köylerde hayvancılık ve tarımsal üretim gibi alanlarda yapılan işlerin gerektirdiği niteliklerin, kentte varolan işler için bir değer taşınamamasıdır. Kentte yapılan işlerin farklı nitelik ve beceriler gerektirmesi, zorunlu göçe tabi tutulan yetişkin kişilerin yaşamlarında önemli bir kırılmaya neden olmuş ve bu kişiler kent ortamında vasıfsız işçilere dönüşmüşlerdir. Kentte doğan veya kentte yetişen gençler ise yaşadıkları mahallelerdeki eğitimin yetersizliği, maddi olanaksızlıklar, ailelerini geçindirebilmek için çocuk yaştan itibaren yapabildikleri ve bulabildikleri her işte çalışmak zorunda kalmaları nedeniyle işgücü piyasasında geçerliliği olan nitelikleri elde edecek fırsatı bulamamaktadır. Gençler, bu tür nitelikleri elde edebilmek için mahallelerde meslek kurslarının açılmasını talep etmektedirler.

Burada bilgisayar kursunun mutlaka açılması lazımdır. Bu açılırsa belki iş bulma şansımız artar. Bunun dışında konfeksiyon, dil, resim kursu açılrsa iyi olur.

Mahallede erkeklerin çoğunun bir mesleği yoktur. Marangozluk, konfeksiyon-tekstil kursu açılırsa erkekler ve kızlar öğrenmek için devam ederler.

Zorunlu göçün en yoğun yaşandığı yıllardan bu yana geçen uzun zamana rağmen, bugüne kadar, devlet "güvenlik" nedeniyle göçe zorladığı insanların yaşamında yarattığı yıkımın etkilerini hafifletmek için göçe maruz kalan insanların istihdamına yönelik hiçbir girişimde bulunmamıştır.

İşsizlik ya da bulunabilen işlerin düşük niteliği, sadece iş ve gelir açısından değil, aynı zamanda aile ve toplumsal yapı ve ilişkiler açısından da sorunlar yaratmıştır. Erkekler köy yaşamındaki statülerini koruma isteğiyle zaman zaman iş seçiminde seçici davranmakta ve çöp toplamak, hamallık gibi işlere gitmeyi gururlarına yedirmemektedirler.

Bazı aileler köylerinde yaptıkları işleri kente taşımışlardır. Hanelerin %8'i şehir içinde hayvancılıkla uğraşmaktadır. Hayvancılık olarak sırasıyla büyükbaş hayvancılığı (süt inekçiliği), kümes hayvanları yetiştirmek ve koyunculuk yapılmaktadır. Ayrıca, dışarıdan getirilen hayvanların kesimi ve kasaplara taşınma işleri yapan aileler de bulunmaktadır.

Mahallede koyun ve inek besliyoruz. Bizim için hayvanın yemi de, bakımı da çok sorun, biz yeterince bakamamaktan, komşularımız da kokudan, sinekten, sivrisinekten çok şikâyetçi. Eskiden tezek yapıp satıyorduk vazgeçtik. Hayvanların artıklarını, dışkısını kanala döküyoruz. Çevre kirliliği oluyor. Komşular da, biz de haklıyız. Ne yapabiliriz. Bildiğimiz, beceribildiğimiz, gücümüzün yettiği çalışma, hayvan yetiştirmek.

Çoğu hanede ahır mevcut, 1-2 inek besleniyor. Aynı zamanda bu ahırlarda kaçak hayvan kesimi yapılıyor. Küçükbaş hayvan için 50 Krş, büyükbaş için 2,5 TL ücret alınmaktadır. Kimi aileler de, canlı hayvanları mahalleye taşıma ve eti, sakatatı kasaplara taşıma yolu ile para kazanmaktadırlar.

Hanelerin büyük çoğunluğunda gerçekleştirilen kaçak hayvan kesimi, mahallede kötü görüntü ve koku yaratmaktadır. Bu durum sağlığımızı bozuyor. Belediye tarafından kontrol yapılıyor. Zaman zaman ceza da kesiliyor. Ancak bu yoksulluk devam ettiği sürece kaçak hayvan kesimi devam edecektir.

Göç sürecinin akabinde, yanlarında nakit para getirebilenler ya da göç sürecinde sattıkları mal varlıklarından elde ettikleri ile sermaye oluşturanlar, iş kurma girişimlerinde bulunmuştur. Genelde kurulan işler, seyyar satıcılık, bakkal dükkânı işletmek, taşıyıcılık (triportör ve çek çeklerle), kahvehane açma gibi küçük çaplı olup kayıt dışı alanlarda yoğunlaşmaktadır.

Bütün gün çek çek arabası ile yük taşıyorum, günlük 5 TL ile eve dönüyorum, 5 TL ne ihtiyacımızı (elektrik, su, yiyecek) karşılayacak, şehirde her şeyi para ile satın almak durumundasın. Köyde her şeyimiz vardı, köy yaşantısı daha iyi idi.

Öte yandan, kent ortamının iş yapma kural ve biçimlerine alışkın olmayan birçok kişi ise ellerindeki parayı değerlendirememiş ve kısa zamanda ailenin acil ihtiyaçlarının karşılanması için harcayarak tüketmiştir.

Biz bütün dünyanın köyümüzde döndüğünü düşünüyorduk. Kimseye inanmıyoruz kimseyle iş yapamıyoruz, kimseyi tanımıyoruz.

Göçten sonraki ilk yıllarda geleneksel yapı sıkı sıkıya korunmaya çalışılmış, erkekler eşlerinin veya kızlarının çalışmasına izin vermemişlerdir. Bu durum çocukların çalıştırılması için de geçerli olmuştur. Yetişkin erkeklerin iş bulma olanağının oldukça sınırlı olması nedeniyle zamanla bu yapılarda büyük değişimler yaşanmıştır. Yoksulluğun ve açlıkla yüz yüze kalmanın sonucu olarak kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere, ailenin tüm bireyleri bulabildikleri her işte çalışmaya başlamıştır. Hâlâ birincil derecede aile gelirini sağlayan yetişkin erkekler olmasına rağmen, ailelerin birçoğunda kadınlar da ev içinde ve ev dışında çeşitli işlerde çalışmaktadır.

Kadınların Yaptığı İşler

Yaşanan ekonomik güçlükler nedeniyle, ailelerin büyük kısmında, kadınların ev dışında çalışmasından çok hoşnut olunmasa da izin verilmektedir.

Kızlar/kadınlar eskiden gizli gidiyorlardı çalışmaya, şimdi gizlilik kalmadı.

Ayıplayanlar da var. Namus kavramı kadına endeksli. Aslında yoksulluk bu değerleri de yıktı. 11-12 yaşındaki kız çalışabilir, ama 17-18 yaşına geldiğinde çalışamaz mantığı var. Ancak 25-30 kişinin beraber gittiği bazı işlerde (pamuk) kızlar çalıştırılmaktadır.

Bu durumun başlıca nedenlerinden biri, erkeklerin iş bulamaması ya da yetişkin erkeklerin bazı işleri yapmayı kendileri için aşağılayıcı bulmalarıdır.

Erkeklerle iş olanağı olmadığından kadınlarımız pamukta ve çapa işlerinde çalışıp erkekler de yemektir.

Toplumda “erkek işi” olarak kodlanan işler arasında mahallelerde yaşayan yetişkin erkeklerin vasıflarına uygun işler son derece kısıtlıdır. Vasfı olanlar da iş bulmakta güçlük çekmektedir. İşsiz erkek sayısı çok yüksektir. Bir anne bu durumu şöyle anlatıyor:

Mesela benim 5 yetişkin oğlum var ve hiçbiri çalışmıyor. Ortaokula ve liseye giden var. Fayansçı olan da iş bulamıyor. Herkes işsiz ve parasız olduğu için evde de kimse birbiriyle konuşmuyor ve diyalog yok. Ben günlük 8 TL yevmiye ile ne yapabilirim.

Kadınlar için var olan iş olanakları da son derece kısıtlıdır. Bazı ailelerde, kadınların ev temizliği, çocuk bakımı, ofis temizliği gibi yalnız başlarına gittikleri işlere izin verilmemektedir. Kadınların çalışılmasına izin verilme konusunda, işyerinin “güvenli” olması aileler için en önemli kriterlerden birisidir. Kadınlar daha çok ailenin birlikte gittiği mevsimlik işçilik ya da kadınların toplu olarak çalıştıkları işyerlerinde çalışmaktadır.

15 gün önce doğum yapmış olan bir komşumuz, 7 çocuğu ile birlikte il dışına çalışmaya gitti.

Dantel, oya, örgü gibi el işlerini de para karşılığı yapıyoruz. Ancak düzenli olarak iş bulamıyoruz.

Çapa, bakıcılık. Bazı aileler ofislere de gönderiyor çaycı, temizlikçi vs. Günde 10 TL kazanıyorlar. Vardiyalı çalışma söz konusu, servis bunları alıp getiriyor.

Kadınlar, ailelerinin geçimini sağlayabilmek için çok zor koşullarda, çok düşük ücrette de olsa yapabildikleri her işe koşmaktadır.

Kadınlar Dicle kenarındaki Hevsel bahçelerinde çapa, sebze toplama, ayırık otu ayıklama gibi çalışmalara katılmaktadır. Bu çalışma karşılığında bahçe sahipleri günde 3 TL ücret ile satılamaz durumda olan sebze ve yemeklik otları (semizotu vb.) vermektedir. Kadınlar topladıkları bu yemeklik otları pazarda satmaktadır. Bu çalışmaya daha fazla orta yaş grubu kadınlar katılmaktadır.

Tandır imalatı önemli gelir kaynağı. 10-25 TL'ye satıyoruz. 2-3 TL kazanıyoruz. 4-5 kişi ortaklaşa yapıyor, 5-6 tane yapabiliyoruz. Bir aile ayda 30 adet tandır üretebilir. Bu faaliyeti daha çok biz kadınlar yapıyoruz.

Günlük temizlik ve çocuk bakıcılığına giden kadın ve genç kızlar da vardır. Ev temizliğinde günde 10-15 TL kazanmaktadırlar.

Mahallelerde başkasının evine temizliğe gitmeğe iyi bakılmadığı için, birçok kadın temizliğe gittiğini çevresinden saklamaktadır. Temizlik işlerinde çalışan genç kadınlar, evlendikten sonra eşinin ailesi tarafından aşağılanmakta, hatta zaman zaman bu durum şiddet uygulanmasına mazeret olarak gösterilmektedir.

Evleneceği kişiyi aileler belirliyor. Fikri sorulmadan evlendirilen çok sayıda kız var. Evlendikten sonra ailede sorunlar başlıyor. Evlenmeden önce dışarıda çalışan genç (mevsimlik çalışma, gündelik temizlik) kızlar daha sonra eşi ve eşinin ailesi tarafından hor görülüyor, sürekli aşağılanıyor. "Biz seni sokaklardan kurtardık, sen sokaklarda gezip tozmaya alışkınsın, sen ev işinden anlamazsın dağlarda/tarlalarda çalışmaya alışkınsın, vb. gibi".

Bazı mahallelerde, özellikle aşiret ilişkileri içinde olan ailelerde kadın ve çocuklar çalışmaya gönderilmemektedir.

Kadınlarımızı ve kızlarımızı bölgedeki pamuk çapa ve toplama işlerine göndermiyoruz, çünkü bu işleri doğru bulmuyoruz. Şehirde gündelik ev işçiliğine ve bakıcılığa da kadınlarımızı, kızlarımızı göndermiyoruz.

Çocuklarımız mendil, su işleri yapmaz; gençlerimiz de akli başındadır kötü işler yapmazlar.

Bu mahallelerde Türkiye İsrافی Önleme Vakfı ve Grameen Trust işbirliğinde mikro kredi uygulaması bulunmaktadır.¹⁷ Görüştüğümüz kadınların çoğu mikro kredi dağıtımından haberdar olmasına rağmen, yüksek faiz nedeniyle mikro kredi almaktan çekindiklerini belirtmişlerdir.

Mikro kredi kullanan çok az sayıda kadın var. Grup oluşturmak zor olduğu ve geri ödemeyi düzenli yapamayacağımız endişesi ile almadık. Kredi kullanımı bizi ürkütüyor.

Bir kurumun kadınlara yönelik kullandığı mikro krediyi kullanan kadınlar var. Bu kredi daha çok günlük ihtiyaçlar için kullanılmaktadır. Eşinin işini geliştirmeye kullananlar da var.

¹⁷ Mikro kredi, mikro ve küçük ölçekteki işlerin kurulması için verilmektedir. Banka kredi faizinden daha yüksek faiz talep etmesine karşılık, teminat istemeyen, kredi almak için grup oluşturan kadınların birbirine kefil olduğu bir kredi sistemidir.

Mahalledeki kadınlara dikiş dikerek, para kazanmaya çalışıyorum. Dikiş makinem çok eskimiş, yeni makineye ihtiyacım var ama mikro krediyi almaya çekiniyorum. Faizi fazla, geri ödeyemem.

Erkeklerle "sizce kadınlar çalışmalı mı?" diye sorulduğunda daha çok çalışılacak yerin "güvenli" olması ön plana çıkmaktadır.

Normal, güvenilir bir yer olması şartı var. %60-70 normal karşılar. Çalışacak iş sahaları yok.

Gençler ve Çocukların Yaptığı İşler

Mahallelerde çocukların çalışması yaygın bir durumdur. Açlık düzeyinde bir yoksullukla karşı karşıya olan aileler istemeyerek de olsa çocuklarını insani olmayan koşullardaki işlere göndermektedir. Çocuğunu işe gönderen bir baba şöyle demektedir:

Kaygıyla gönderiyoruz ama gitmeyince de dövüyoruz.

Yetişkinlerin iş bulamaması veya buldukları işlerden elde ettikleri gelire aileyi geçin-dirememesi sonucu önemli sayıda çocuk çeşitli işlerde çalışarak ailelerinin geçimini sağlamaktadır. Ailelerin %24'ünde 14 yaşın altındaki çocuklar ailenin geçimine katkıda bulunmakta ya da tüm aileyi geçindirmektedir.

Çocuklar ve gençlerin aile geçimini sağladıkları söylenebilir. 8-15 yaşındaki kız ve erkek çocuklar çöp toplama (kâğıt, metal ve cam), minibüs terminalinde buz satma, ayakkabı boyacılığı, el arabası ile yük taşıma, tatlı ve mendil satışı yapmaktadır. Günde 3 ila 5 TL kazanıyorlar.

Sanayiye çalışmaya gidenler haftalık 15 TL para kazanıyor. Lokantada çalışanlar ise gündelik olarak 6-7 TL para kazanmaktalar.

Ben 13 yaşındayım. 4.sınıfa kadar okudum. Babam okumama izin vermedi. Şu anda halı kursunda çalışıyorum. Sabah 5 ile akşam 6 saatleri arasında çalışıyorum. Ayda 200 TL kazanıyorum. Ramazan ayında sahur vakti halı kursu açık olur. Saat 3-4 gibi çalışmaya gidiyoruz.

Şehirdeki tuğla fabrikalarında günde 10-12 saat sıcak tuğla taşımaktan elleri ve vücutlarında ciddi yanıklar oluşan kız ve oğlan çocuklar, bu çalışmalarının karşılığı olarak günde 2 ila 8 TL arasında ücret almaktadır.

İlköğretim çağındaki çocukların tümü okula devam etmemektedir. Erkek çocukların % 88'i okula giderken bu oran kız çocukları için %81'e düşmektedir. Toplam olarak, 7-15 yaş arasındaki çocukların %16'sı okula gitmemektedir. Görüştüğümüz ailelerde bu yaş grubunda bulunan toplam 432 erkek çocuktan 113'ü (%26), toplam 385 kız çocuktan ise 38'i (%10) çalışmaktadır. Çalışan erkek çocukların %78'i hem okula gidip hem çalışmakta, % 28'i ise okula devam etmemektedir. Çalışan kız çocuklarının %47'si hem çalışıp hem okumakta, %53'ü ise okula gitmeyip sadece çalışmaktadır.

Çocukların işe gönderilmesi aile içi ilişkileri zedelemekte, birçok çocuk evdeki baskı ortamından kurtulmak için evden kaçma planları yapmaktadır.

Ailemiz çalış diye bizi zorluyor fakat iş yok dolayısıyla evde kavga çıkıyor, huzurumuz bozuluyor. Bu durumda evden kaçmak zorunda kalıyoruz. Geçen hafta evden kaçmayı planlayan arkadaşlarımız vardı, biz onları caydırdık.

Burada iş olsa burada çalışmak istiyoruz, 200 TL yeter bize daha fazla bir şey istemiyoruz. Dışarıya çalışmaya giden çok kişi var. Evden kaçanlar var. Sadece yol parası için evdeki parayı çalan veya hırsızlık yapıp gidenler var. Çoğu giden kişi ise gittiklerinde iş bulamadıklarından dolayı perişan olmakta veya çoğu zorunluluktan suç gruplarına katılmaktadırlar. Bunların önemli bir kısmı iş bulamadıkları için hırsızlık, kapkaççılık yapmaya, uyuşturucu ve bağımlılık yaratan maddelerin kullanıcısı olmaya başlıyorlar.

Az sayıda da olsa bazı aileler çocuklarını okul yerine çalışmaya göndermekte, bir kısım çocuk ise hem okula gidip hem çalışmaktadır. Sokakta çalışan bu çocuklar mendil, sakız, peçete satıcılığı, ayakkabı boyacılığı ve pazarlarda el arabası ile taşımacılık işleri yapmaktadır.

Bunun dışında trafik ışıklarının olduğu yerlerde araba camı silerek para kazanmaya çalışan çocuklar mevcuttur. Ayrıca dilencilik yapan çocuklar da vardır.

Okula giden arkadaşlarımız okul tatil olsun, tatile gidelim diyorlar, biz ise tatil olsun çalışalım, para kazanalım diyoruz.

Sokakta çalışan çocuklar çeşitli tehlikeler ile karşı karşıya kalmakta, erken yaşlarda sigara alışkanlığı edinmekte, aynı zamanda tiner, bali gibi maddelerin bağımlısı olma riskine maruz kalmakta, suç çeteleri adına çalışmaya zorlanmaktadırlar. Sokakta çalışan çocuklar günde 3-5 TL kadar para kazanabilmekte, günlük kazançlarını evin ihtiyaçlarını karşılamak üzere annelerine vermektedirler.

Kazandığımız parayı annemize ve babamıza veriyoruz. Ev ihtiyacı için harcanyor. Kendimize pek harçlık ayırmayız.

Çocuklara "işinizi severek mi yapıyorsunuz, yaparken ne tür zorluklarla karşılaşyorsunuz?" diye sordüğümüzde şu cevapları aldık:

Bu işi yapmak hiç zevkli değil ama mecbur olduğumuz için yapıyoruz.

Önümüzü kesip malımızı zorla almak isteyenler oluyor, bazen de direkt arkadan biz görmeden alıp kaçıyorlar.

Okuldan alınan veya hiç okula gönderilmeyen kızlar, halı kurslarında, pamuk tarlalarında, tuğla fabrikalarında ve sokaklarda buz, eskimo, mendil satmaktalar. 11-12 yaşından sonra artık büyüdükleri gerekçesiyle aileler kız çocuklarını sokaklarda çalıştırmamakta, bu yaştan sonra taciz veya saldırı bakımından daha güvenli olduğu düşünülen pamuk veya sebze tarlaları ya da fabrika gibi toplu çalışma alanlarını tercih etmektedirler. Çalışan kız çocukları çalışmayla ilgili duygu ve düşüncelerini şöyle ifade ettiler:

11-12 yaşına kadar, ilçe otogarında ve sokaklarda, buz ve eskimo satıyoruz. Öğrenciler yarım gün, okula gitmeyenler tam gün olarak çalışıyoruz. Günde 1-2 TL kazanıyoruz. Eritmeden kısa sürede satmamız gerekiyor. 9-12 saatleri arasında satış yapıp, öğleden sonra okula gidiyoruz. Okula gitmeyenler öğleden sonra tekrar satış yapıyor. Acıktığımda bazen sokaktan çörek alıyoruz. Bu işi seviyoruz. Ekmek paramızı kazanıyoruz.

15 yaşındayım. Hiç okula gitmedim. Babam göndermedi. Yaz döneminde Diyarbakır'ın çevresindeki pamuk tarlalarında 12 saat çapa yaparak, günde 10 TL kazandım. Sonbaharda ise pamuk topluyorum. 1 kilo pamuğu toplamaya karşılık 10 Krş ücret almaktayım. Yine Günde 12 saat çalışarak 50 kg pamuk topluyorum. 100-200 kg toplayanlar da var. Bu mahalleden 30 kişi (kız) pamukta çalışıyor. Erkekler pamukta çalışmıyor. Bizim yaşımızdaki erkekler sokaklarda dolaşiyor. Yaptığımız işler çok zahmetli, güneşin altında uzun süreli çalışmak bizi çokyoruyor. Ama yine de hoşumuza giden tarafları da var. Arkadaşlarımızla birlikte olmak, sohbet etme, işin güzel tarafları. Çapa işi pamuk toplamadan daha zahmetlidir. Kazandığım para ile erkek kardeşim okuyor. Sabah kahvaltı yapmadan tarlaya gidiyoruz. Yanımıza yiyecek alıyoruz. Yiyeceğimiz evden artmış ise bir önceki günün kalan yemeği (bulgur pilavı, türlü v.b) veya ekmek, domates, salatalık ve bol miktarda su alırız. Güneşin altında çok su tüketiyoruz.

Pamuğa gidenler biz hiç okumadık. Babamız yazın hamallık yapıyor. Kışın iş yok. Biz çalışıp abilerimizi okutuyoruz. Para olunca önce erkekler okutuluyor. Kazandığımız parayı direkt ailemize veriyoruz. Senede bize bir elbise alınıyor. Evde oturanlar ev işi yapıyor. Ev temizliğine gidenler var. Bizden küçük kardeşlerimizin çalışmasını istemiyoruz. Onların çalışmasını istemiyorlar. Onlar okula gitsinler. Buz satmak daha zevkli, çapa zor. Çapa yapanlar 14-15 yaşında. Erkekler çalışmıyor. Sokaktalar, serserilik yapıyorlar.

Akşam saatleri Diyarbakır'ın sokaklarında görülmeye alışılan manzaralardan biri ise çöp toplayan çocuklardır. Çöp toplayan çocuklar akşam çalışmaya başlarlar ve gece saat 2-3'e kadar işleri devam eder.

Anne babalara çocuklarını sokakta bekleyen tehlikelerin ne olduğu hakkında sordumuz soruya aşağıdaki cevapları aldık:

Yoz yaşamak, kapkaçı alışma, atari salonu, başıboşluk, esrar, sigara, çetelerin eline düşme, İstanbul'a gönderip çalıştırma.

Araç altında kalma, sigara, esrar, bali, hırsızlık, saygısızlık.

Mevsimlik İşçilik

Göçten sonra, ailelerin esas gelir kaynaklarının yok olmasına paralel olarak mevsimlik işçiliğe giden ailelerin sayısı artmıştır. Halen ailelerin %29'u mevsimlik işçiliğe gitmektedir. Mevsimlik işçilik, gerek yaşam ve çalışma koşulları gerek elde edilen gelir açısından en zor işler arasında sayılmaktadır.

Diyarbakır'a geldikten sonra mevsimlik işçiliğe giden ailelerin sayısında artış olmasının en önemli nedenlerinden biri, insanların Diyarbakır'da bulabildikleri işlerle geçimlerini sağlayamamalarıdır. İkinci bir neden de, mevsimlik işçilikte yapılan işlerin varolan becerilere uygun olmasıdır. Mevsimlik göçe gidilen bölgelerde yaşayan insanlar bu tür işlerin ağır koşulları ve gelirinin az olması nedeniyle mevsimlik işçiliğe rağbet etmemektedir. Bölge'den mevsimlik işçiliğe gidenlerin sayısının artması ve düşük ücretlere razı olmaları, hem gidilen bölgelerdeki ücretleri düşürmekte hem de iş bulamamalarına yol açmaktadır. Birçok aile yol parasını borçlanarak mevsimlik işçiliğe gitmekte, gittikleri yerlerde iş bulamadıkları zaman ise oldukça zor durumda kalmaktadır. Bazen geri dönecek yol parası bile bulamamakta, böyle durumlarda hemşeriler arası dayanışma mekanizmaları devreye sokulmaktadır.

Mevsimlik işçilik birçok ailenin birincil geçim kaynağını oluşturmaktadır. Hatta ailelerin kendi aralarında borçlanmaları ve yıllık harcama planları da mevsimlik işçilikten kazanacakları para düşünülerek yapılmaktadır.

Eşimiz, oğullarımız iş bulamıyor. Büyük çoğunluğu İl dışına (Gaziantep, Ankara başta olmak üzere) inşaatlarda çalışmaya gidiyorlar. 3-6 ay kalıyorlar. Çalıştıkları koşullar çok kötü, banyo yapma, çamaşır yıkama olanakları yok. Genelde eve bitlenerek dönüyorlar. Kazandıkları para çok az. Ev kiralılarımızı, elektrik, su giderlerini dahi karşılamıyor. Onlar da, biz de çok sıkıntı yaşıyoruz.

Mevsimlik işçiliğe gidilen yerler yakın yerleşimler ile il dışı (bölge içi, bölge dışı) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Diyarbakır'a yakın yerleşimlere, genelde genç kadınlar, mahallelerden gruplar halinde gündelik olarak gitmekte ve akşam evlerine geri dönmektedirler.

Burada yaşam koşulları daha iyi, akşamları eve geliyoruz. Orada yaşam koşulları çok güç, çadırlarda kalıyoruz.

Hanelerin %17'sinde tüm aile fertleri birlikte, %25'inde sadece yetişkin erkek ve kadınlar, %24'ünde sadece yetişkin erkekler, %29'unda sadece genç kadınlar, %5'inde ise sadece genç erkekler mevsimlik işçiliğe gitmektedir. Mevsimlik işçiliğe aileden kimlerin gittiği yapılan işin niteliğine göre değişim göstermektedir. Örneğin inşaat işçiliği için sadece erkekler, pamuk toplama için ise çoğunlukla sadece kadınlar gitmektedir. Bu denli yüksek oranda aileden sadece genç kadınların mevsimlik işçiliğe gidebilmesinin nedeni, genç kadınların komşularla, başlarında birkaç erkekle, birlikte Diyarbakır'a yakın yerlere günü birlik pamuk toplamaya gönderilmeleridir.

Mevsimlik işçiliğe giden ailelerden %47'si Diyarbakır merkez köyler veya ilçelerine, %26'sı Marmara Bölgesi'ne, %16'sı Karadeniz Bölgesi'ne, %15 oranında aile Akdeniz Bölgesi'ne, %10'u ise Ege Bölgesi'ne gitmektedir.

Türkiye'nin her tarafına mevsimlik işçi olarak gidenler var, hatta Kıbrıs'a gidip gelenler bulunmaktadır.

Mevsimlik çalışmaya çoğu hane katılmaktadır. Ankara'da soğan tarımı, Karadeniz'de fındık, Bursa ve Manisa'da sebze, İzmir'de sebze, üzüm tarımı çalışmalarına gidilmektedir. Bazı aileler okul çocuklarını da götürmek zorunda kalıyor. Eğitimleri bölünüyor.

Bazı ailelerin, işlerin zamanlamasına göre bir ilden başka bir ile veya bir bölgeden diğer bir bölgeye gittiği durumlar da olmaktadır. Örneğin, pamuktan, fındık toplamaya, oradan domates toplamaya gidilebilmektedir.

Mahallenin önemli bir kesimi mevsimlik olarak Batı Anadolu bölgesine çalışmaya gider. Karadeniz bölgesine fındık toplamak için 45 günlüğüne gidilir, çalışma koşulları çok zor, sabah saat 7'den akşam 7'ye kadar çalışmak gerekir 14 yaşından küçüklere yevmiye verilmemektedir. Günlük 13 TL ücret verilmektedir. Yol ve oradaki masrafları çıkarınca elinde para kalmamaktadır. 5 çalışanla gittim 1.500 TL ile döndüm, fındıktan sonra İzmir'e pamuk toplamaya gittim, oradan da başa baş geri geldim sayılır; 1.000 TL ile Diyarbakır'a geldim sonbaharda portakal toplamaya Hatay'a gittim. 6 ay orada kaldım; her şey parayla ev, elektrik, su, ekmek, bir de ücretini hak etmen için 30 kişi bir kamyonu doldurmak gerekir. 6 aylık çalışma 5 çalışan ile 1.500 TL ile eve döndüm.

Mevsimlik işçiliğin çalışma koşulları son derece ağırdır. Aile olarak mevsimlik işçiliğe gidenler genelde naylon çadırlarda yaşamlarını sürdürmekte ya da kulübe diye nitelendirilebilecek mekânlarda kalmaktadır. Kalınan yerlerde banyo, tuvalet gibi olanaklar oldukça sınırlı olup hijyen koşulları oldukça kötüdür. Ayrıca günde yaklaşık

12 saat tarlada güneş altında çalışılmakta, bu koşullar özellikle çocuklara çok ağır gelmektedir.

Büyüklerin sözünü dinlemiyoruz, dinlemiş gibi yapıyoruz. Biz genciz her işte çalışamayız, ağır işler yapamayız. Biz de mevsimlik işçilik dönemlerinde ailemizle beraber gidiyoruz, en zor işleri bize yaptırıyorlar. 12 saat çalışıyoruz, günde 10 TL kazanıyoruz, derebeylik dönemi gibi bir sistem var.

Günlük yevmiye çocuklar için 8 TL, yetişkinler için ise 10-12 TL arasında değişmektedir. İl dışında yapılan işlerde mevsimlik işçilik ücretleri, çalışmanın bitiminden hemen sonra, il kapsamındaki yerleşimlerde ise, ancak pamuklar satıldıktan sonra ödenmektedir. Özellikle son 3-4 yıldır pamuk fiyatlarının yerinde sayması, hatta gerilemesi ve üretimde girdi fiyatlarının artması sonucu işçi ücreti ödemelerinde yaşanan sıkıntılar had safhaya ulaşmıştır. Ücret ödemeleri bazen 6-8 ay kadar geçikebilmekte, hatta bazen hiç ödenmediği durumlar ile bile karşılaşılmaktadır. Ortalama 5 kişi çalışan bir ailenin, 3 aylık mevsimlik işçilik sonunda eline kalan net para miktarı ortalama 2.000 TL'dir.

Bu Bölge'de de pamuk var, ancak çalışıyorsun ama ücretin karşılığını 6 ay sonra alamıyorsun, bazen hiçbir zaman alamıyorsun. Diyarbakır'da ve bölgede çalışmanın karşılığını hemen alamıyoruz, bir yıl sonra para almanın anlamı yoktur çünkü zaten yoksuluz yaşamak için paraya ihtiyacımız vardır.

Hem il içi hem de bölge dışı çalışma için genelde bağlantıları çavuş denilen şahıslar sağlamaktadır. Bu şahıslar hem işçi çalıştırdıkları kişilerden yevmiye almakta, hem de çalışan kişilerden belli oranlarda komisyon almaktadır.

Mevsimlik işçiliğe gitme oranı eğitim durumunu da ciddi düzeylerde etkilemekte, mahallelerdeki okullar eğitim takvimlerini gayri resmi de olsa mevsimlik göç süresine göre ayarlamak zorunda kalmaktadır. Öğretmenler, mevsimlik işçiliğe gidecek öğrencilerini göz önünde bulundurarak müfredatlarındaki konuları daha hızlı işlemekte, sınav tarihleri bu duruma göre ayarlanmaktadır.

Erkekler arasında uzun süreli mevsimlik işçiliğe gidenler mevcuttur. Bu kişiler yıl boyunca ancak 1-2 ay evlerinde kalabilmektedir. Çalıştıkları yerlerde bekâr evlerinde kalmakta, 5-10 kişi aynı odada ve çok zor koşullarda yaşamakta ya da inşaatlarda yatmaktadırlar.

8 ay Batı illerinde çalışıyorum, 4 ay bu mahallede yaşıyorum. Elde ettiğim gelirin yarısını aileme, kalanını mahalledeki kahvehanede harcıyorum.

Batıdaki mezarlarımız buradan daha fazla olmaya başladı.

Mevsimlik işçiliğe gidenler, bütün bu çektikleri sıkıntılara ek olarak, gittikleri yerlerde yaşayan insanlardan gördükleri kötü muameleyi sık sık dile getirmişlerdir.

Manisa, Ordu, Adana, Adapazarı, İzmir, Ankara, Yozgat gibi illere gidiyoruz. Burada 2 ay çalışacağımıza oraları tercih ediyoruz. Bunun nedeni orada hem çalışma süremiz 6 aya kadar uzayabiliyor, hem de daha fazla para alıyoruz. Örneğin burada çalıştığımızda günde 9 TL, orada ise 15 TL para alıyoruz. Fakat oralarda bize bakış açıları hiç insanca değil, zorunluluktan gidiyoruz. Biz de kendimizi orada hiç rahat hissetmiyoruz, kültürel açıdan da uyumsuzluklarımız çok fazladır.

Oradan da seçmece insan seçenler var. Zayıflar yarım yevmiye, diğerleri tam yevmiye alıyor.

Kamu ve Yerel Kurumların Destekleri

Zorunlu göçe tabii olanlar, göç sürecinde ve Diyarbakır'da yaşadıkları ilk yıllarda, kamu kurumlarının kendilerine herhangi bir destek veya hizmet vermediğini belirtmişlerdir. Araştırma alanımız dışında kalan 500 Evler, zorunlu göçle Diyarbakır'a gelenlerin yerleşmesi için devlet tarafından inşa edilmiş konutlardır. Ancak bu konutlar dağıtılırken, "teröre bulaşmamış olmak", "köyün yakılmamış olması", "akrabalarından dağa çıkanların olmaması" gibi birçok koşul öne sürüldüğü için, 500 Evler'deki konutlar zorunlu göçle gelenler tarafından doldurulamamış, konutların bir kısmı zorunlu göçe tabii olmamış ailelere de verilmiştir.

Mahalle sakinlerine Diyarbakır'a geldikleri tarihten günümüze kadar kamu ya da sivil toplum kuurluşlarından ne tür yardımlar aldıklarını sorduk. Alınan yardımlar büyük ölçüde gıda ve yakacak gibi maddelerde yoğunlaşmaktadır. Diyarbakır'a geldiklerinden bu yana, ailelerin sadece %29'u gıda yardımı, %22'si ise yakacak yardımı aldığını bildirmiştir. Kömür yardımından Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nda dosyası olan aileler yararlanabilmekte, bu kapsamda Yeşil Kart sahipleriyle yaşlı ve özürülülere öncelik tanınmaktadır. Gıda yardımları daha çok bayramlarda, ramazan ayında ve yılbaşına yakın zamanlarda dağıtılmakta olup, un, şeker, çay, salça, pirinç gibi temel gıdalardan oluşan paketler halinde yapılmaktadır. Bu destekler genellikle uzun vadeli ve düzenli olmayıp özel günlere yönelik yardımlardır.

Aldığımız destekler, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan, kömür ve bir miktar zahiredir. Bunu da 40 yaşın üzerindeki kişilere veriyor. Çok az sayıda aileye de para desteği sağlanmaktadır.

Aileler, asıl ihtiyaç sahipleri belirlenmeden yapılan gıda ve giyim yardımları sırasında mahallelerde büyük izdihamlar yaşandığından şikâyet etmişlerdir. Bu tür durumların basına yansması ve olumsuz tepkiler sonucu, yardımlar son zamanlarda daha

önceden belirlenen evlere teslim edilmeye başlanmıştır. Kömür yardımları ise daha çok Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından kışlık ihtiyacın bir kısmını karşılamak üzere yapılmaktadır.

Yardımlar gerçek mağdurlara ulaşırsa sorun çok azalır. Çok yoksul olan perişan zaten derdini anlatamıyor; yardım alamıyor; yardım almaya utananlar var.

Haklarımızı savunmayı ve sahiplenmeyi bilmiyoruz.

Söz konusu yardımların menşei incelendiğinde birinci sırada Valilik'e bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) (%27), ikinci sırada ise Belediyeler (%19) yer almaktadır. Akrabalardan alınan yardımlar ise çok düşük düzeydedir. Bölge'de, akrabalık ve aşiret ilişkilerinin güçlü olduğu bir sosyal yapı hakim olmasına rağmen akrabalardan sağlanan yardımlar %6 oranında kalmaktadır. Bu durumun iki temel nedeni olduğu söylenebilir. Birincisi, göç edenlerin büyük bir kısmının birbirine benzer ve çok sınırlı ekonomik koşullara sahip olmaları, ikincisi ise, ekonomik durumu nispeten iyi olanların da zorunlu göç nedeniyle yoksulluğa itilmiş çok sayıda yakını olması nedeniyle her yakınına yardım edememesidir.

Siyasal ve Kültürel Hak ve Talepler

Mahallelerde zorunlu göçte tabi olmuş kişilerle yaptığımız görüşmelerde işsizlik, geçim sıkıntısı, eğitim ve sağlık sorunları gibi sorunların dışında, siyasal ve kültürel haklar da sık sık dile getirilen konular arasındaydı. İnsanlar kendi dillerini özgürce konuşmak, kendi kültürlerine özgü alışkanlıklarını özgürce yaşamak istediklerini, Kürt kimliğine sahip olmanın onlar için vazgeçilmez olduğunu ifade ettiler.

Kültürel haklar hepsinden önemlidir; insanın kendi kültürünü, âdetlerini özgürce yaşaması, korkusuz yaşaması önemlidir.

Kendi kültürümüzü yaşayamıyoruz. Dilimizde eğitim göremiyoruz. Kürt kimliğini sahip olup, bunu yaşamak istiyoruz.

Birçok kişi, özellikle gençler, anadilde eğitim görmek ve Kürtçe'yi gramer kurallarına göre öğrenmek istemekte.

Yazın boş boş dolaşıyoruz, bu durumdan çok rahatsızlık duyuyoruz, bıktık. Bazı sosyal faaliyetler istiyoruz. Dilimizi istiyoruz ve dilimizi gramer kurallarına göre öğrenmek istiyoruz.

Görüşme yaptığımız kişiler, Kürt oldukları için kendilerine eşit vatandaş muamelesi yapılmadığını, zorunlu göç sürecinde yaşadıkları baskı ve hak ihlallerinin Diyarbakır'da da devam ettiğini belirttiler. Büyük çoğunluk, Kürt sorunu çözülmeden ne köye dönüşün mümkün olacağına ne de Bölge'ye yatırım yapılacağına inanmadığını belirtti.

Köyden taşınma ile güvenlik sorunumuz çözümedi. Burada da yıllarca devlet güçleri evlerimize baskın düzenledi. Gençlerimiz tutuklandı, işkenceden geçirildi. Aynı dönemde Hizbullah tarafından da saldırılara maruz kaldık. Çok sayıda gencimiz, satırlarla öldürüldü.

Kürtler özgür olursa, herkes kendi köyünde istediği yerde yaşmalıdır.

Talebimiz, demokratik ortam ve haklar, ayrımcılığın kalkması, eşit bir ortamın oluşturulması.

Kürt sorununun öncelikli olarak çözülmesi lazım. Güven ortamı yaratılmalıdır. Sermaye güvenmeli ve buraya yatırım yapılmalıdır.

Köydeki Yaşam İle Şimdiki Zamanın Karşılaştırması

Ziyaret ettiğimiz mahalle sakinlerine, köydeki yaşamlarıyla karşılaştırdıklarında, ailelerinin şu an içinde bulunduğu durumu nasıl değerlendirdiklerini sorduk. Ailelerin %63'ü durumlarının kötüleştiğini, %17'si durumlarının iyileştiğini, %21'i ise durumlarında bir değişiklik olmadığı değerlendirmesini yaptı.

Durumlarının kötüleştiğini ifade edenlerin hemen hemen hepsi (%94) bu durumun nedenleri arasında geçim sıkıntısının olduğunu söylemektedir. Şehir yaşamına alışmakta güçlük çekilmesi (%43), köyün özlenmesi (%37) ve çocuklarını okutmamak da (%26) ön plana çıkan nedenler arasındadır.

Hayvancılık, sebzeçilik yapıyor, ekin ekip biçiyorduk, tütün yetiştiriyorduk. Çok yoruluyor, ancak kimseye muhtaç olmadan geçiniyorduk. Hatta yoksullara yardım ediyorduk. Şimdi dilenecek hale geldik.

Köyde kış hazırlığı için iki büyük küp kavurma yapardık. Bir yıl oldu çocuklarım et yüzü görmedi. Çocuklar ağlayarak, et istiyor. Kasaptan hayvan iç yağı aldım, kavurdum, çocuklarıma yedirdim. Sanırım köy ile buradaki yaşantımız arasındaki farkı anlatabildim.

Geçmişte, köyünde durumu iyi olan, köyün ileri gelenleri konumundaki kişilerin Diyarbakır'da hamallık yapmak zorunda kaldıkları, hatta çoğu kez bu işleri bile bulamadıkları görüşme yaptığımız kişiler tarafından sık sık ifade edilmiştir. Bu statü değişiminin ciddi sosyal ve psikolojik sorunları da beraberinde getirdiği söylenmektedir.

Köyde iken çok zengin olan, şehre gelip fakir olan, bütün mal varlığını kaybeden çok kişi var.

Köydeki yaşamla Diyarbakır'daki yaşamı karşılaştırdığında, ailesinin durumunun iyileştiğini söyleyenler (%17) arasından %63'ü bu iyileşmenin başlıca nedeni olarak, Diyarbakır'da geçimlerini daha iyi sağlayabildiklerini, %59'u şehir yaşamının daha rahat olmasını, %41'i bu şehirde yaşamaktan memnun olduklarını ve yine %41'i şehirde çocukları için daha iyi eğitim olanakları bulunduğunu söylemişlerdir.

Derinlemesine ve odak grup toplantılarında, katılımcılar, şehirde yaşamının olumlu yanlarından söz etmekle birlikte en çok içine düştükleri geçim sıkıntısını dile getirmişlerdir.

Eğitim imkânları şehirde daha fazladır. Fakat köy yaşamı daha iyidir, çünkü paran olmasa da yaşayabilirsin, şehirde parasız olmaz.

Önceki sorunlarımız katlandı, tek fark var o da hepimiz birbirimizi (mahalleli) tanıyoruz. Bu durum ruhen rahatlık sağlamaya neden oldu.

Kadınlar ise kentte yaşanan yoksullaşmanın boyutlarının yanı sıra, köy yaşamında çocuklarla ilgili varolan alışkanlıkların kent ortamında ne türlü tehlikeler oluşturduğundan söz ettiler. Köy yaşamının bir parçası olan ev dışında oynama ve çalışma alışkanlığının kentte büyük sorunlara yol açtığını, Diyarbakır'a ilk geldiklerinde bu sorunları göremedikleri için çocuklarını tehlikelerden koruyamadıklarını anlattılar. Özellikle eşleri şehir dışına çalışmaya giden kadınlar kentte bir yandan yoksullukla boğuşurken, diğer yandan çocuklarının sorumluluğu altında ezildiklerini dile getirdiler.

Köyde kira ve su giderimiz yoktu. Her şey para, meyve hiç alamıyoruz. Sebze de ucuzladığı zaman alabiliyoruz. Köyde yoğurt ve yumurtanın bu kadar önemli olabileceği aklımıza gelmezdi. Alıp çocuklarımıza yediremiyoruz. Kendimizi birden bire büyük bir yokluk içinde gördük.

Köylerde çocuklar, yetişkinler daha çok ev dışında tarla işleri ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Ev dışı onlar için bir tehlike teşkil etmiyordu. Kent merkezini de köy gibi algıladılar. Çocuklar için sokakların tehlikeli olabileceğini düşünemediler. Çocuklar sokaklarda kötü koşullarda çalışmaya, kötü alışkanlıklar kazanmaya başladı.

Evinde düzenli sıcak yemeği olmayan fakir sayılır. Köydeki yaşantımıza göre oldukça yoksullaştık. İşsizlik nedeniyle ailelerimiz parçalandı. Eşlerimiz, eli iş tutabilen erkek çocuklarımız şehir dışında. Bir arada yemek yemeğe hasret kaldık. Erkeklerin evde olmaması bizi olumsuz olarak çok etkiliyor. Hırsızlık nedeniyle gece uyuyamıyoruz. Çocukların sorumluluğu tamamen bize kalıyor. Böyle olumsuz bir ortamda çocuk yetiştirmek çok zor.

İş yükündeki değişim açısından bakıldığında ise, kadınların bazıları köy ve kent arasında bir farklılık olmadığını söylerken, diğerleri de köyde daha çok yorulduklarını ifade etmişlerdir. Yukarıda çalışma koşulları ile ilgili bölümde kadınların ve genç kızların çalıştıkları işlerde koşulların ne denli zorlu olduğunu, çalışma saatlerinin ne kadar uzun olduğunu görmüştük. Ev işlerinin yanı sıra bir de para kazanmak için çalışan kadınların iş yükleri köydeki iş yükünden daha az değildir.

Köyde de çok çalışıyor, burada da çok çalışıyoruz. İş yükümüzde farklılık yok.

Köyümüzde ise daha çok yoruluyorduk. Hayvana bakmak, tarlada çalışmak, su taşımak oldukça zordu. Ancak tüm aile bir aradaydık. Çocuklarımız için böyle tehlikeler yoktu ve en önemlisi karnımız toktu.

VIII. KÖYE GERİ DÖNÜŞ EĞİLİMLERİ

Köyleri “güvenlik” nedeniyle boşaltılan ailelerin %67’si Valilik bünyesindeki zarar tespit komisyonlarına başvurduklarını bildirmişlerdir. Anket çalışmasını yürüttüğümüz 400 hanede tazminat aldığını söyleyen aileler %1,5 oranındadır.¹⁸

Boşaltılan Köylerin Mevcut Durumu

Zorunlu göçe tabi olan ailelerin büyük bölümü köylerinin halen tamamen boş durumda olduğunu söylemiştir. Boşaltılan veya yakılan köylerde evlerin büyük kısmı harabe durumunda, araziler ise bakımsızdır. Arazilerin önemli kısmının sınırları dahi belirsizleşmiştir. Arazi sahiplerince yapılan sulama arkaları, kanalları büyük ölçüde yıkıma uğramış, bağ ve meyve ağaçlarının büyük kısmı kurumuş veya verim alınamayacak duruma gelmiştir. Görüşme yaptığımız kişiler köylerin büyük bölümünün yol, elektrik, su, telefon, okul gibi temel alt yapıdan yoksun bulunduğunu söylemiştir.

Köydeki tüm üretim araçlarımız yok oldu. Şimdi gitsek arazilerimizin yerini bile bulamayabiliriz. Bu denli bir tahribat var.

Özellikle yola yakın ve ovalık kesimlerdeki köylerde az sayıda yaşlı yaşamakta, dönemsel üretim için Diyarbakır’dan bu köylere gidenler olmaktadır. Dağlık köylerin büyük bir kısmına köylülerin gitmesine ise güvenlik sağlanamadığı gerekçesiyle izin verilmemekte ya da köylüler daha önce başlarına gelenlerin tekrarlanmasından çekindikleri için kendileri gitmemeyi tercih etmektedir.

Bazı aileler, arazi ve evlerine köy korucuları tarafından el konulduğunu, kendi rızaları olmadan arazi, bağ ve bahçelerinin köy korucuları tarafından işletildiğini ifade etmiştir. Az sayıda aile ise arazilerini kiraya verdiğini söylemiştir.

¹⁸ 13 Ekim 2009 tarihi itibarı ile Diyarbakır ilinde 5233 sayılı yasa kapsamında 51625 başvuru olmuştur. Bu başvurulardan 19589’u komisyonlarda karar beklemektedir. Bu dosyalar için bakanlıktan beklenen ödenek 392 milyon TL dir. Bakanlıktan gelen ödenek ise 282 milyon TL dir.

Köye Geri Dönüşle İlgili Eğilimler

Anket uygulanan hanelerin %41'i göç etmek zorunda kaldıkları köyelerine dönmek istemektedir.

Köye geri dönme eğilimlerini oluşturmada belirleyici olan etkenlerin başında geçmişte yaşananların tekrarlanacağına dair ciddi kaygılar vardır.

Erkekler çektikleri işkence nedeniyle, geçici de olsa köye gitmiyor. Köyümüzdeki erkeklerin hepsinin ellerini ve ayaklarını ayakkabısız ve çorapsız olarak bağlayıp, iki gün karın üzerinde bekletiler, birçoğu sakat kaldı.

Buna ek olarak, koruculuk sisteminin hâlâ sürdürülüyor olması, geriye dönüşün önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. Korucular, sistemden aldıkları güçle insanlara büyük acı ve zulüm yaşıtmış, ayrıca köylülerin mal ve mülklerini kendilerine mal etmişlerdir.

Ebeveynlerin çoğu geçmişte yaşadıkları olayları dikkate alarak, özellikle çocuklarının kalıcı olarak köye gitmesi taraftarı değildirler.

Köye geri dönüşlere ilişkin aynı aile içerisinde dahi ciddi görüş farklılıkları olabilmektedir. Kalıcı olarak köye geri dönmek isteyenler, daha çok orta yaşlı ve yaşlı erkeklerle yaşlı kadınlardır. Yaşamlarının büyük kısmını köyde geçirmiş olan bu kişilerin köyle-riyle olan bağları arasında, köyde sahip oldukları ekonomik varlıklar kadar manevi değerler de bulunmaktadır. Köy yaşantısı ile ilgili manevi değerler ve hatıralara duyulan özlem anlatılara yansımaktadır.

Köyümüzün insanlığını, sebzesini, hayvanını, suyunu, havasını her şeyini özledik.

Bu kesim, uygun ve güvenli yaşam koşulları oluştuğunda dönemsel veya kalıcı olarak köyelerine geri dönmek istediklerini ifade etmişlerdir. Bu kişiler, en azından köydeki mevcut varlıklarını işletmek ve gelir elde etmek istemektedir.

Uygun koşullar sağlanırsa, köyüme tabii ki geri dönmek isterim; evim çok güzeldi, ama yakılmış, yeniden yapmak gerekir.

Orta yaş civarındaki kadınların bir bölümü köyelerine geri dönmeyi istememektedir. Kent yaşamı, tüm zorluklarına rağmen kadınlar açısından tercih edilmektedir. Örneğin, akarsuyun evin içinde olması, kadınları her gün su taşıma zahmetinden kurtarmaktadır. Erkekler, kadınların bu isteği karşısında şunları düşünmektedir:

Kadınlar burada daha rahat, burayı istiyorlar. Ama kimin dediği olacak, bu durum çok net değil, kadınların dedikleri daha ağır basabilir. Ancak yokluk ileri boyutlara varırsa ve kazanacak hiçbir şey olmaz ise o zaman

köye dönmek zorunlu olabilir. Bunun dışında kadınlar zaten çalışarak veya mevsimlik göçte aynı sıkıntıları yaşayacaklar ise, gitmemeleri için bir neden kalmaz.

Genç kadınların ise neredeyse hepsi köyelerine geri dönmeyi istememektedir. Yaşamlarının en az yarısı şehirde geçmiş olan gençlerin köye ilişkin manevi bağılıklarının ebeveynlerine göre daha zayıf olduğu görülmektedir.

Eğitimin niteliğinde önemli bir iyileşme sağlanmamış olsa bile, okulların evlerin yakınında olması ve eğitim olanaklarının daha geniş olması ebeveynleri, özellikle kadınları, memnun eden ve kentte yaşamayı tercih etmelerine neden olan etkenler arasındadır.

Geleneksel yapıyı hâlâ güçlü bir şekilde koruyan, aşiretlere mensup ailelerde ise, gençlerin büyük çoğunluğu da dahil olmak üzere, ailenin tüm fertleri köyelerine geri dönmek istemektedir.

Köye belli aylarda-mevsimlerde geri dönme konusunda ise aile bireylerinin tamamına yakını (kalıcı olarak gitmek istemeyenler de) hemfikirdir. Bu durumu fiili olarak uygulayan az da olsa aile bulunmaktadır. Genç kadınlar köye dönmekle ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

Bazı aileler mevsimlik yaz döneminde köye hububat, tütün, sebze ekmek için gidiyor. 4-5 aylık bir süre için. Bu kadar uzun süre Diyarbakır'da yaşamamıza rağmen kendimizi köye ait hissediyoruz. Ancak, köye temelli olarak dönmeyi düşünmüyoruz. Çünkü hiçbir şey eskisi gibi olmayacak. Yakılan ağaçlarımızın yerine yeniden ağaç dikebiliriz, ancak yaşadığımız acıları, yitirdiğimiz insanları unutmamız, orada mutlu olmamız artık mümkün değil. Köyümüzde kaybettiklerimizi yani zararımızı devlet bize ödesin. Bu paralarla Diyarbakır'da ev alırız. Erkeklerimiz iş kurar.

Henüz geri dönüşlere ilişkin koşullar oluşmadığı için aile içerisinde köye geri dönüşler konusunda ne tür sorunların yaşanabileceğini şimdiden kestirmek güçtür.

Tüm ailenin veya tüm sülalenin gitmesi güç. En kötü ihtimal 3 ay gideriz. Gençler oturma olanakları açısından burada kalırlar.

Öte yandan, köyelerine geri dönmek isteyen kişiler bile yakın bir gelecekte köyelerine yerleşmeyi hayal olarak görmektedir. Özellikle Bölge'de son zamanlarda yaşanan olaylar ve devletin bu olaylara tepkisi bu görüşü destekler niteliktedir. Şu an köye ilişkin en önemli sorun ve engellerin başında güvenlik ve yaşam için gerekli temel ihtiyaçların (konut, üretim araçları, yol, su elektrik, okul gibi) mevcut olmaması sayılmaktadır. Ailelerin büyük bir çoğunluğu (%86) bu sorunun çözümünü devletten beklemektedir.

Tazminat almadan gitmeyiz, tazminat alırsak manen de olsa rahatlayacağız. Köylerde taşlar bile yakılmış. Zararımız ödensin, yani devlet kendine düşeni yapsın geriye biz bir şey istemiyoruz, geri kalan her şeyi biz yaparız.

Gençlerin Köye Dönüş İle İlgili Düşünceleri

Gençlerin çoğu Diyarbakır'da doğmuş olduğu ya da göç sürecinde çok küçük yaşta oldukları için, köy onlar için daha çok aile büyüklerinin anlatılarıyla anlam kazanmaktadır. Köylerine geri döndükleri takdirde, köyde gerekli olan ama alışık olmadıkları işlerin üstesinden gelemeyeceklerini düşünmektedirler. Öte yandan, az sayıda da olsa, köylerine gitmeyi arzu eden genç vardır. Bu gençlerin köylerine gitmek istemelerindeki nedenlerin başında şehirde yaşanan yoksulluk ve bununla bağlantılı olarak içerisine girdikleri çıkmazlar dile getirilmektedir. Köyde, birkaç tavuk, inek ve biraz arazi gibi kısıtlı kaynaklarla bile olsa geçimlerini Diyarbakır'da olduğundan daha kolay bir biçimde sağlayabileceklerini düşünmektedirler.

Gençlerin önünde Diyarbakır koşullarında iki seçenek var, fuhuş ve hırsızlık; başka yol yoktur.

Ancak köye dönüşün sadece kendi isteklerine bağlı olmadığını, köydeki yaşam koşullarının hazırlanması gerektiğini ve bunun da sadece evleri onararak olmayacağını ifade etmektedirler. Bu koşulların başında ise, köylerinde güvenli bir yaşam talebi bulunmaktadır.

Öncelikle güvenlik sorunu çözüme kavuşmalıdır, yani barış olmalıdır. Ondan sonra evlerin yapılması, su-elektrik çekilmesi, koyun, inek ve at gibi hayvanlar almak gerekir.

Su, yol ve elektrik sistemi yapılırsa da yine bize destek lazım, çünkü hiçbir şeyimiz yok, bağlarımız kalmadı, köyün her tarafı yakıldı, cami dahil olmak üzere taş üstünde taş kalmadı.

Kadınların Köye Dönüş İle İlgili Düşünceleri

Köye dönüş konusuna kadınların yaklaşımları farklılıklar içermektedir. Genç kadınlar köy yaşantısına yabancı olduklarını, içinde yaşadıkları mahalleyi sevdiklerini dile getirmektedir.

Köy yaşantısını bilmiyoruz. Bu nedenle kendimizi bu mahalleye ait, bu mahalleli olarak görüyoruz.

Köyü ile ilgili hatıraları olan kadınlar ise, özellikle zorunlu göç sırasında çektikleri acılar nedeniyle köylerine dönmek istememektedir.

Biz kendimizi hâlâ köyümüze ait hissediyoruz. Ancak köye temelli

dönmeyi düşünmüyoruz. Yaşadığımız acıları unutamayız. Kardeşlerimiz, babalarımız öldürüldü.

Göç öncesi köyde yaşamış kadınların köyelerine olan özlemleri çok derin olmasına rağmen, şu anda içinde bulunulan koşullarda köye dönmenin gerçekçi olmadığını düşünmektedirler.

Köylere geri dönmek için zaten uygun koşullar yok. Köylerimiz çöl gibi, her şey yok edildi. Kuru toprak ile ne yapabiliriz.

Köylerimizin yakıldığı ve zorla göç ettirildiğimiz için dava açtık. Paramızı aldığımızda köyde ev yapacağız. Yazları köyde, kışları ise Diyarbakır'da geçireceğiz. Köye temelli dönmeyi düşünmüyoruz. Köyden ayrıldıktan sonra bir daha dönmek kolay olmuyor. Çocuklarımız şehir hayatına alıştı, biz kadınlar da istemiyoruz.

Köyümüzün her şeyini çok özledik, havasını, suyunu, meyvesini, otlarını özledik. Göç etmemiş olmayı tercih ederdik. Ama şimdi dönmeyi düşünmüyoruz. Gördüğünüz gibi savaş tekrar başladı.

Kadınlar, köye dönüş için devletin bazı koşullar dayattığını, bu koşulları yerine getirmeyenlerin ise devletten maddi yardım alamadığını ifade etmektedir. Yine, aynı nedenlerle devletin köyelerine dönüş izni vermediğini de söylemektedirler.

Devlet bize "köyümüzü devlet değil, teröristler yakmıştı" yazılı olan bir kâğıdı imzalatmak istedi. Biz bunun doğru olmadığını bildiğimiz için imzalamadık. Bu kâğıdı imzalama karşılığında köye dönme izni ve ev yapımı için kum, çimento, demir ve hayvan verileceği vaat edildi. Çok zor durumda olan bazı aileler imzalamak zorunda kaldılar.

Özellikle genç kadınlar, şehirde doğup büyüdüğü mahalleleri terk etmek istemediklerini, ancak göç kararı alınırken büyük olasılıkla fikirlerinin sorulmayacağını söylüyorlar. Köy ziyaretleri yapabilen genç kadınlar, köyelerini beğenmelerine rağmen tercih söz konusu olduğunda Diyarbakır'da yaşamak istediklerini belirtiyorlar.

Ailelerimizin köyelerine geri dönmeleri konusunda bir fikrimiz yok. Ama dönmek isterlerse biz de onlarla gitmek zorunda kalırız. Bu konuda fikrimiz sorulmaz. Köye dönersek, arkadaşlarımızı özleriz, üzülürüz.

Ailelerimizle birlikte zaman zaman köyümüze gidiyoruz. Köyümüz çok güzel, havası temiz, yeşilliği bol. Kısa süreli köy ziyaretleri güzel, ancak orada yaşamayı istemeyiz. Burada yaşamaktan memnunuz.

Erkekler ise köye dönerken en azından yetişkin kadınların sözünün dinleneceğini ifade ediyorlar.

Köye dönmek konusunda aile içinde karar sürecinde kadının da sözü dinlenir, geri dönmek istemezse köye dönmek olmaz.

Başka illere Göç Etme Eğilimleri

Diyarbakır'da yaşanan tüm zorluklara rağmen, ailelerin Diyarbakır'ı terk edip başka illere göç etme düşünceleri sınırlı düzeydedir. Bölge dışındaki illere kalıcı olarak göç etmek isteyen ailelerin oranı %16'dır.

Başka illere göçmek isteyenlerin en önemli nedenleri geçim sıkıntısı (%44), daha iyi bir yerde yaşamayı istemeleri (%26) ve işsizliktir (%11). Bölge dışındaki illerde iş bulma olanakları çok daha fazla olmasına rağmen, göç etmek isteyenlerin oranının yüksek olmamasının temel nedeni, kişilerin genelde mevsimlik işçilik yapmak için gittikleri Batı'da hor görülmeleri, aşağılanmaları ve uyum sorunu ile karşı karşıya kalmalarıdır.

Diğer illere göç etmeyi düşünmüyoruz, kesinlikle böyle bir planımız yok. Çünkü mevsimlik göç dönemlerinde orada bir süreklilik halinde yapamayacağımızı anladık. Biz buralıyız, burayı seviyoruz. Türkler arasında yaşamak güç, kültürümüz çok farklı, bize bakış açıları çok farklı, örf ve âdetlerimiz çok farklı. Onlar bizi insan olarak görmüyor, onlara Kürt deyince bakış açıları tamamen değişiyor ve olumsuzlaşıyor. Zengin de olsa orada yaşamak zor.

Diyarbakır dışına taşınmayı istemeyiz. Akrabalarımız, tanıdıklarımız burada. Diğer şehirlerdeki insanların bize yaklaşımı, bakışı pek iyi değil.

Birçok ailenin ise istese bile Diyarbakır'dan başka illere göç etmenin maliyetini karşılayacak düzeyde olmadığı görülmektedir. Ayrıca, daha iyi bir yaşam amacıyla Batı'daki illere göç edenler arasından Diyarbakır'a geri dönenlerin olması da bu eğilimi törpüleyici niteliktedir.

İsteyen var fakat maddi koşulları uygun değil. Başka yerde kendine zemin hazırlayan zaten gidiyor. Su parasını yatıracak güçte olmayan insan nasıl gidebilsin. İstanbul'a 2-3 milyar kazanan ancak gider, nasıl gidecekler. Gidenler çok nadirdir.

Diyarbakır'dan Mersin, Bursa, İstanbul, Tarsus'a giden aileler oldu. Bu kentlere giden bazı aileler geri döndü. Geçinemeyince tekrar geri geliyorlar. Daha iyi yaşam koşulları bulunmadığı sürece kimse bu mahalleyi terk etmiyor.

IX. GENEL DEĞERLENDİRME VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İlk olarak, her ne kadar bu bölümün başlığı, bu raporda anlatılan sorunlarla ilgili çözüm önerileri sunacağımızı ifade ediyorsa da, çekilen acılara “çözüm” bulmanın mümkün olmadığını biliyoruz. İkinci olarak, aşağıda sunduğumuz öneriler, ziyaret ettiğimiz mahallelerde görüşme yaptığımız kişilerin yaşadıkları sorunlar, gelecekle ilgili beklentileri ve talepleri¹⁹ ile kendi birikim ve gözlemlerimizden hareketle oluşturulmuştur. Tabii ki bu öneriler, konuyla ilgili uzmanlar, uygulayıcılar ve mahalle sakinleri tarafından tartışılmaya ve ayrıntılandırılmaya muhtaçtır.

Diyarbakır'ın *Aziziye, Gürdoğan, Benusen, Fatihpaşa* ve *Savaş* mahallelerinde yaşayan insanların geleceğe umutla baktıkları söylenemez. Göç sürecinde ve göçten yaklaşık 20 yıl sonra, halen içinde yaşadıkları koşullar düşünüldüğünde, gelecekle ilgili beklentilerinin neden bu denli olumsuz olduğu anlaşılabilir. Söz konusu mahallelerde ailelerin büyük çoğunluğu, günü birlik bir yaşam sürmekte, günü kurtarma mücadelesi vermekte, göç sürecinde yaşananlar ise hâlâ hafızalarda canlılığını korumaktadır.

Zorunlu göç sürecinin olumsuz etkileri, bu sürecin üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen halen tüm şiddetiyle devam etmektedir. Bu çalışmada aktarılmaya çalışıldığı gibi, tüm bu olumsuz etkileri hafifletmeye yönelik ciddi bir çaba da bulunmamaktadır. Zorunlu göç sırasında ve sonrasında, yaşanan sorunların etkilerini azaltmak ve çözümler üretmekle sorumlu kurumlar görevlerini yerine getirmemiştir. Diyarbakır'da yaşanan bunca yıl içinde insanların yaşam standartlarında bir iyileşme olması beklenirken, tam tersine, derinleşen ve süreklilik kazanan bir yoksulluk, yoksulluk ve terk edilmişlik durumu söz konusudur.

¹⁹ Ek 1'de anket yapılan kişilerin kadınlar, aileleri, yaşadıkları mahalle ve köye dönüş ile ilgili dile getirdikleri sorunlar ve çözüm önerileri yer almaktadır. 400 hane ile yapılan anket çalışmasında sorularımızı 330 hanede kadınlar, 70 hanede ise erkekler cevaplandırmıştır.

Bu mahallelerde açılan bir çocuk merkezi, çamaşır evi ya da basket sahası denizde bir damla gibi gözükse de mahalle sakinlerinin günlük yaşamlarını iyileştirmek açısından önem taşımaktadır. Ancak, bu girişimlerin, bu çalışmada çizmeye çalıştığımız tabloyu olumlu yönde dönüştürecek nitelikte olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu çalışmanın sonuçları, ziyaret ettiğimiz mahallelerde yaşayan insanların içine düştükleri çaresizlik sarmalının kırılması yolunda atılacak adımların çok boyutlu ve bütünsellik içinde ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Sorunların çok yönlü biçimde ele alındığı programlar ve politikalar oluşturmak için, konuyla ilgili tüm kamu, yerel ve sivil toplum kuruluşlarının birlikte çalışmasının gerekli olduğu açıktır. Bu program ve politikalarla ilgili olarak, oluşturulma safhasından başlayarak, uygulama ve sonuçları değerlendirme aşamalarına kadar her etapta, önemle üzerinde durulması gereken nokta mahalle sakinlerinin bu oluşumlara bilfiil katılımının sağlanmasıdır.

Zorunlu göçe tabi tutularak büyük sayıda insanın yaşamına müdahale edilmiş, insanlar kendi iradeleri ile seçmedikleri yaşam biçimleri içinde mücadele etmek zorunda kalmışlar ve bu mücadelede yalnız bırakılmışlardır. Onca yıl sonra, yeniden, bu kez olumlu yönde dahi olsa, aşağıda sunduğumuz politika ve uygulamalarla insanların yaşamına müdahale edilmesini önerdiğimiz bilincindeyiz. Bu nedenle, bu çalışmamızda, önce bu politika ve programların hedefi olan insanları dinlemeyi ve çözüm önerilerini elimizden geldiğince onların talepleri doğrultusunda geliştirmeyi tercih ettik. Gerek köye dönüşlerle ilgili gerek kentte kalmak isteyenlerle ilgili her türlü uygulamanın, bu uygulamadan etkilenecek kişilerin görüş ve katılımlarını sağlayacak ve kendi yaşamları ile ilgili seçimleri yapmalarına olanak yaratacak mekanizmalar oluşturularak yürütülmesi gerektiğine inanıyoruz. Böyle bir çalışma biçiminin insan hakları açısından olduğu kadar, uygulamada etkin sonuçlar almak açısından da son derece önemli olduğu kanısındayız.

Köye Geri Dönüş

Zorunlu göçe tabi tutulan kişilerin bazıları köyelerine temelli dönmek isterken, bir kısmı dönemsel olarak köyelerinde yaşamayı tercih etmekte, diğer bir kesim ise kentte kalmayı arzulamaktadır. Aynı ailenin içinde bile bu üç gruptan birey bulunmaktadır. Köyüne temelli olarak dönmek isteyen/istemeyen herkesin bulunduğu tek nokta ise, köyelerinden vazgeçmeye niyetli olmadıklarıdır. İnsanlar, sadece ölümlerini gömmek için bile olsa, güvenli koşullar altında köyelerine gitme haklarını geri istemektedirler. Bu anlamda, köye dönüş ile ilgili her girişimin dikkate alınması gereken nokta, boşaltılan köylerin bu insanlara ait olduğudur.

Terör ve Terörle Mücadeleden Kaynaklanan Zararların Karşılanması Hakkındaki 5233 sayılı kanun ve uygulaması, zorunlu göçe tabi tutulan insanların sorunlarını çözme

konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu yasa sadece zararların maddi açıdan tazminine yönelik olmasına karşın, köylülerin maddi zararını karşılamaktan da çok uzaktır. Köye geri dönüşleri, köylerde sadece ev yapımına katkıda bulunularak sağlamak mümkün değildir. Köye geri dönüşlere engel olan tüm etkenlerin bütüncül bir program ile ortadan kaldırılması gerekmektedir.

- Aileler arasında, 5233 sayılı yasa gereği tazminat alanların oranı son derece düşüktür. Bu yasa yeniden gözden geçirilmeli ve kapsamı genişletilmelidir. Yeni hazırlanacak yasa Bölge'nin koşulları göz önünde tutularak çözüme yönelik olarak tasarlanmalıdır.
- Köye geri dönüşle ilgili program ve projeler hayata geçirilmeden önce köylerdeki mevcut durumun tespit edilmesine yönelik hızlı bir envanter çalışması yapılmalıdır. Geçmişte mevcut olan birçok alt yapı tesisi kullanılamaz duruma gelmiştir. Köylere, yol, su, elektrik, okul, telefon, sağlık ocağı gibi temel altyapı hizmetleri sunulmalıdır.
- Boşaltılan köylerin çoğunda uzun bir süredir üretim yapılmamaktadır; köylüler de üretimden kopmuş durumdadır. Köylerdeki temel üretim araçları (arazi, sulama kanalları, hayvan, alet-ekipman, vb.) şu an ya kullanılamayacak durumda ya da mevcut değildir. Köy koşullarının üretime uygun hale getirilmesi için programlar geliştirilmeli ve gerekli destekler sağlanmalıdır. Köylülere yeni üretim teknikleri konusunda eğitimler verilmelidir.
- Köye geri dönüşlerin önünde büyük engel teşkil eden koruculuk sistemi kaldırılmalıdır.
- El konulan arazilerin eski sahiplerine iadesi sağlanmalıdır.
- Boşaltılan köylerdeki arazi sınırlarında oluşan belirsizliklerin ortadan kaldırılması için köylüler arasında uzlaşmaya yönelik arabuluculuk yapılmalıdır. Bu konuda tapu dairelerinin de aktif katılımı gereklidir.

Köye geri dönüş koşullarının yaratılması ile birlikte, köylerde hayvancılık ve bitkisel üretime yeniden başlanması, halen atıl durumda olan doğal kaynakların değerlendirilmesini sağlayacaktır. Köylere temelli dönenler ya da dönemsel olarak arazilerini işlemeye gidenler kendi geçimlerini sağladıkları gibi Diyarbakır'da yaşanan işsizlik sorununun hafiflemesine de yardımcı olacaktır. Aynı zamanda bu durum, köye dönenlerin kentte yaşayan akrabaları için de bazı olanaklar sağlayacaktır. Örneğin, böylelikle kentte yaşayanlar bazı gıda maddelerini köylerden temin etme imkânı bulacaktır.

Bir yandan köye geri dönüşle ilgili çalışmalar uygulamaya konulurken diğer taraftan da kentte kalmak isteyen kesimlere yönelik programlar geliştirilmelidir.

Diyarbakır'da Yaşamın İyileştirilmesine Yönelik Öneriler

Zorunlu göçe tabi olan insanlar, yaşadıkları mahallelerin var olan sınırlı koşulları içinde, kendi gerçekliklerine uygun yaşamla baş etme yöntemleri geliştirmiştir. Bu mahallelerdeki yaşam tarzı, kırsal ve kentsel yaşamın bir karışımı biçimindedir. Gerek geçim kaynakları açısından gerek toplumsal değerler açısından kent ve köy bir arada yaşanmaktadır.

Araştırma kapsamında yer alan 5 mahallede, gerek altyapı gerekse evlerin durumu konusunda sorunlar mevcuttur. Mahallelerin, ortak sorunları bulunduğu gibi, kentin içindeki konumları, alt yapı durumları ve iş yerlerine olan uzaklıkları gibi farklılıklarından kaynaklanan birbirinden oldukça değişik sorunları da bulunmaktadır. Bu nedenle, oluşturulacak programların mahalle bazında, mahallelerin ve mahalle sakinlerinin özellikleri dikkate alınarak tasarlanması önem kazanmaktadır.

Söz konusu mahallelerde, ailelerin yaşamlarını sürdürmek için geliştirdikleri geçim kaynaklarının birçoğu enformel niteliktedir. Kaçak hayvan kesimi gibi yasal olmayan faaliyetler de mevcuttur. Yasal olmayan faaliyetlerin ortadan kaldırılması, sadece hukuksal açıdan değil, insanların sağlığını tehdit etmesi nedeniyle de kaçınılmazdır. Ancak, bu aşamada unutulmaması gereken nokta, yasal olmayan faaliyetleri ikâme edecek geçim kaynakları oluşturulmadan yürürlüğe konacak yasaklamaların, zaten yoksulluk içinde olan bu insanların sorunlarını çözmek yerine artıracığıdır. Mahalle sakinleri, mahallelerinin bulunduğu konumlara göre iş olanakları yaratmıştır. Örneğin, kentin çeperinde yer alan mahallelerde bahçe içinde sebze yetiştirip, hayvan besiciliği yaparak geçimini sağlayan çok sayıda aile bulunmaktadır. Buna karşılık, kentin merkezindeki mahallelerde yaşayanlar geçimlerini daha çok kentin içinde yapılabilen işportacılık, taşımacılık, hamallık, çöp işi, ev temizliği, çocuk bakıcılığı gibi işlerle kazanmaktadır. Bu nedenle, gerek kamu gerek yerel yönetimler tarafından yaşam mekânlarına yapılacak müdahalelerin insanların geçim kaynaklarını ne yönde etkileyeceği dikkate alınmalıdır.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin kısmen planlama kısmen uygulama aşamasında olan Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamındaki semtlerde yaşayan aileler, mahallelerinin geleceği konusunda son derece endişelidirler. Harap evlerin bulunduğu mahallelerin boşaltılarak, ailelerin "modern" konut ve mahallelere taşınması, gerek şehircilik gerek insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesi açısından olumlu bir adım olabilir. Ancak, bu dönüşümün etkileri konusunda derinlemesine bir inceleme yapılmadan uygulamaya geçilmesi, zaten güçlkle ayakta durmaya çalışan aileler için önemli tehditler oluşturabilir. Örneğin, ailelerin çöp vergisi ödemedikleri ya da kaçak elektrik kullanabildikleri için yaşama tutunabildiği mahallelerden, belediye hizmetlerinin para karşılığı alındığı mekânlara geçmeleri bu ailelerin maddi olarak daha büyük sorunlarla karşılaşmalarına neden olabilir.

Mahallelerde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunu çocuklar ve gençler oluşturmaktadır. Bu nedenle tasarlanacak programların genç ve çocuk odaklı alternatifler geliştirmesi şarttır.

Mahallelerde, mahalle sakinlerinin de şikâyetçi olduğu hırsızlık, madde bağımlılığı gibi suç teşkil eden olayları sadece bir asayiş sorunu olarak değerlendirmek ve ortadan kaldırılmasına yönelik önlemler almak bu sorunlara çözüm getirmemektedir. Alınan asayiş önlemlerine rağmen sorunun boyutunun nicel olarak katlanarak artması, bu tür önlemlerin yetersiz kaldığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu sorunların kaynağında birbiriyle bağlantılı sosyal ve ekonomik nedenlerin yattığı göz ardı edilmemelidir. Sorunun çözümü için çok yönlü bir yaklaşım gerekmektedir. Bu yaklaşımın içinde psikolojik destek kadar, eğitim, istihdam, sosyal ve kültürel faaliyetlerle ilgili programlar da bulunmalıdır.

Mahallelere yönelik önerilerimiz aşağıda sıralanmaktadır:

- Mahallelerin kanalizasyon, çöp ve yol sorunları çözüme kavuşturulmadır.
- Konutların tamiri ya da yeniden inşası için destek olunmalıdır. Tapuları olmayan evlerin tapu sorunları çözülmelidir. Mahalle sakinlerinin ihtiyaçlarına yönelik kapsamlı konutlandırma projeleri hazırlanmalıdır.
- Mahallelerde yaşayan kesimlerin ihtiyaçlarına yönelik sosyal ve kültürel yaşam alanları açılmalıdır (Yeşil alanlar, çocuk parkları, taziye evleri gibi).
- Gençlerin ve çocukların özgüveninin gelişmesini sağlayacak ve kişisel gelişmelerini destekleyecek faaliyetler düzenlenmeli ve buna yönelik merkezler açılmalıdır (Oyun ve spor alanları, sanatsal faaliyetler, psikolojik destek programları, beceri geliştirme kursları, bilgisayar kursu, üniversite ve liseye hazırlık kursu gibi).
- Mahalle sakinlerinin ilk etapta acil temel ihtiyaçlarının (gıda, giyim, konut, ısınma, eğitim, sağlık v.b) karşılanmasına yönelik programlar geliştirilmelidir.

İstihdam ve İşsizlik

İlin ve Bölge'nin en önemli sorunlarının başında istihdam alanlarının sınırlı olması ve işsizlik gelmektedir.

- Bölge ekonomisini geliştirmeye ve istihdamı artırmaya yönelik mevcut teşvik yasalarının ekonomiye ivme kazandıracak bir değişimi yaratabilecek düzeyde ve etkide olduğunu söylemek güçtür. Batı illerine göre zaten dezavantajlı olan illerin, zorunlu göçle birlikte daha da kötüleşen koşulları dikkate alınarak yaptırım teşvik edecek yasalarda gerçek ihtiyaçlara yanıt verecek düzenlemeler yapılmalıdır.

- İnsanların sahip oldukları becerilerin değerlendirilmesi ve istihdam olanaklarının yaratılmasına yönelik projelerin hayata geçirilmesi, işsizliğin azaltılması açısından büyük önem taşımaktadır.
- Diyarbakır'da yetişen yeni nesil, kentin sunduğu eğitim olanaklarından yeterince yararlanamadığı için kentte zaten az olan iş olanaklarına da erişememektedir. İş bulma konusunda ebeveynlerine göre mesafe almış değillerdir. Varolan yoksulluk, yeni nesillerin yoksulluğunu da beraberinde getirmektedir. Yeni kuşakların yaşam standardında bir değişim ve iyileşme sağlanamamıştır.
- İstihdam yaratılmasına yönelik önerilerimiz aşağıda sunulmaktadır:
- Bölge ekonomisinin canlandırılması için öncü sektörlerle yatırım teşvik edilmeli; bölgesel ticaretin geliştirilmesi için önlemler alınmalıdır. Yatırımları teşvikte istihdamı artırıcı, emek-yoğun ve katma değer üreten sektörlerle ağırlık verilmelidir.
- Ticaret Odaları ve Sanayici ve İş Adamları Dernekleri'nin öncülüğünde iş çevrelerini bir araya getirecek organizasyonların aracılığıyla yerel dinamikleri harekete geçirecek özel projeler uygulanmalı, bunlara yönelik teşviklerde bulunulmalıdır.
- İşyerlerindeki mevcut çalışma koşullarının iyileştirilmesi, çalışanların sosyal güvence kapsamına alınmalıdır.
- Ailelerin hayvancılık ve kent tarımı yapmasına olanak sağlanmalıdır. Kentsel tarım üretimi yapılabilmesi için kentin yakınındaki hazine arazilerinin zorunlu göç mağdurlarına tahsis edilmeli ve uygun koşullarda kredi olanakları sağlanmalıdır.
- Cinsiyet ve yaş gruplarına göre farklı programların uygulandığı istihdama yönelik beceri kursları açılmalıdır.
- Orta gelir düzeyindeki semtlere yakın mahallelerde yaşayanlara semt pazarlarında yer verilmelidir.

Çocuk Çalıştırılması

Okul çağındaki çocuklar birçok tehlikeyle karşı karşıya gelerek sokaklarda ve işyerlerinde çalışmaktadır. Ebeveynler, bu tehlikelerin farkında oldukları halde, çaresizlikten, çocuklarını çalıştırmak zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Çocuk işçiliğinin son bulabilmesi aileleri cezalandırarak sağlanamaz. Ebeveynlere iş olanaklarının sağlanmadığı bir ortamda çocuk çalıştırılmasını polisiye önlemlerle ortadan kaldırmaya çalışmak, çocuklar da dahil olmak üzere tüm aileyi açlığa mahkûm etmek anlamına gelir.

Bu sorunun hafifletilmesi ve zamanla çözüme kavuşturulması için acil ve orta vadeli önlemler alınmalıdır. Acil olarak, devletin uyguladığı eğitimi teşvik politikası geliştirilerek, okuyan öğrenci başına verilen parasal miktar artırılmalıdır. Böylelikle, mümkün olduğunca, ailelerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çocuklarını çalışmaya göndermesinin önüne geçilebilir. Çocuk çalıştırılmasının tamamen ortadan kaldırılması, ancak kapsamlı bir eğitim ve istihdam politikasının uygulamaya konulması ve yetişkinlere insan onuruna yaraşır istihdam alanları açılması ile mümkün olabilir.

Mevsimlik işçilik, en yoksul kesimin yaptığı, zorlu çalışma ve yaşam koşulları içeren bir faaliyettir. Mevsimlik işçilik aynı zamanda, çocukların eğitimden tamamen yoksun kalmasına veya eğitimlerinin önemli ölçüde aksamasına yol açmaktadır. Bölge dışına, Batı illerine mevsimlik işçiliğe gidenler sadece ücretlerin düşüklüğü, yaşam koşullarının kötülüğünden değil, aynı zamanda Kürt kimlikleri nedeniyle aşağılayıcı muameleye maruz kalmaktan şikâyetçidirler.

Bir yandan mevsimlik çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik yasal düzenlemeler yapılırken, öte yandan ailelerin yaşamlarını sürdürdükleri ve çocuklarını okula gönderdikleri mekânlarda geçim ve istihdam olanaklarının yaratılması için politikalar uygulanmalıdır.

Eğitim

- Mahallelerde okula gitmeyen/gidemeyen/gönderilmeyen çocukların oranı oldukça yüksek olup, hem çalışıp hem okuyan ilköğretim çağındaki öğrenci sayısı da azımsanmayacak düzeydedir. İlköğretimden sonra okula devam eden öğrenci sayısı ise oldukça düşüktür.
- Mahalle okullarında eğitimin niteliğinin artırılması için önlemler alınmalı, öğrencilerin ilköğretimden sonra eğitimlerine devam etmelerine imkân sağlayacak koşullar yaratılmalıdır (Günümüz istihdam olanakları değerlendirildiğinde, iş kollarının büyük bir bölümü ilköğretimden daha yüksek eğitim düzeyine sahip çalışanlara gereksinme duymaktadır).
- Çocukların eğitimini teşvik için devletin uyguladığı şartlı nakit transferi kapsamında verilen destek daha cazip hale getirilmelidir.
- Okula başladıkları zaman Türkçe bilmeyen çocukların diğer arkadaşları yanında dezavantajlı duruma düşmemeleri için özellikle birinci sınıf öğretmenlerinin öğrencileriyle anlaşabilecek kadar Kürtçe bilmeleri sağlanmalıdır.
- Anadil eğitimi okul müfredatlarına alınmalıdır. Anadilde eğitime geçiş için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Yetişkinler için anadilde gramer ve yazma kurallarının öğretildiği kurslar açılmalıdır.

- Parasız okul öncesi eğitim yaygınlaştırılmalıdır.
- Öğrencilerin evlerinde çalışma ortamı yaratmakta karşılaştıkları güçlükler göz önüne alınarak, okulun içinde ya da mahallelerde çocukların ders çalışabileceği ve ayrıca gelişimlerine katkıda bulunacak çalışmaların yapılabileceği mekânlar yaygınlaştırılmalıdır.
- Öğrenciler, maddi koşullar nedeniyle dershanelere gidememektedir. Hâlihazırda verilen kısıtlı sayıdaki ücretsiz lise ve üniversite giriş sınavlarına hazırlık kurslarının çoğaltılması ve bu kursların mahallerde yaygınlaşması sağlanmalıdır.
- Ailelerin erkek üyelerinin kız çocuklarını okula göndermemelerinin önüne geçmek amacıyla teşvik, ikna ve ceza yöntemleri kullanılmalıdır.
- Okuma-yazma bilmeyen insanların okuma-yazma öğrenmeleri için uygun koşullar ve programlar hayata geçirilmelidir.
- Gençlerin yaşamlarının olumlu yönde dönüştürülmesi için bir yandan istihdam olanakları yaratılmalı, diğer yandan o istihdam alanlarına uygun beceri geliştirici meslek eğitimlerinin verilmesi sağlanmalıdır. Planlama yapılmadan verilen eğitimler sonuç alıcı olmamaktadır.
- Her türlü eğitim ve beceri geliştirme kursuna ilgi ve katılımı artırmak için eğitim süresince katılımcılara aynî ya da nakdî destek sağlanmalıdır (İnsanlar geçimlerini sağlamak için çok uzun saatler çalışmak zorunda kaldıklarından, eğitim için ayrılacak zaman evin gelirini azaltıcı etki yapabilir. Böyle durumlarda eğitimlere katılımı sağlamak mümkün olmamaktadır).
- Mahallelerde, özellikle imalat sanayi ve hizmet sektörüne yönelik, kendi işini kurmak isteyenlere KOSGEB'lerin İŞGEM'leri gibi mekân sağlayıcı merkezler kurulmalıdır (Bu mekânlar içerisinde, işletmelerin kendi ayakları üzerinde duracak hale gelene kadar faaliyet göstermesine olanak sağlanmalıdır. Bu merkezlerde, kurulan işlere yönelik danışmanlık hizmetleri de verilmelidir).
- Gençlerin girişimciliğe yönelmeleri için eğitim programları hayata geçirilmeli, bu eğitimlerin sonucunda işini kurmak isteyenlere gerekli olanaklar sağlanmalıdır.
- İşini kurmak (özellikle mikro ve küçük ölçeklerde) isteyen ailelere faizsiz ve belli bir süre geri ödemesiz kredi olanakları tanınmalı; işlerin kurulması, geliştirilmesi, devamlılığının sağlanması için danışmanlık hizmetleri verilmelidir.
- İş kurma, iş geliştirme, istihdam, kredi ve hibe fon olanakları konusunda bilgilendirilme yapılmalı; bu olanaklardan yararlanmak isteyenler için çalışmalar yapılmalıdır. Bu amaçla mahallelerde merkezler kurulmalıdır.

Kadınlar

Mahallelerde yaşayan kadınlar ve kız çocukları hem fiziksel hem manevi olarak ağır yüklerin altındadır. Kadınlar, ev işleri ve aileyi geçindirmek için yaptıkları işlerin yanı sıra, ailelerinin namusunun da taşıyıcısı olarak görülmektedir.

Kadınların yaşamlarını iyileştirmek için sunduğumuz öneriler aşağıdadır:

- Kadınların yaşamlarını kolaylaştıracak, çamaşırhane, çocuk yuvası gibi yerler açılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. Bu merkezlerde kadınlara kendi hakları ile ilgili bilgi ve danışmanlık hizmetleri verilmelidir.
- Eşleri ölmüş ya da terk etmiş kadınların acil olarak temel ihtiyaçları karşılanmalı, çocuklarının bakım ve eğitimi için destek sağlanmalıdır.
- Üreme sağlığı eğitimi verilmeli, bu eğitim kadınların eşlerine de verilmelidir.
- Kadınlar için son derece kısıtlı olan iş olanaklarının çeşitlendirilmesine yönelik girişimlerde bulunulmalı ve bu işlere nitelikli iş gücü olarak katılabilmeleri için becerilerini geliştirici kurslar açılmalıdır.
- Kadınların çalıştığı iş kollarında işgücü arzının fazla olması nedeniyle ücretler son derece düşüktür. Bu durumu önlemeye yönelik girişimlerde bulunulmalıdır.
- Kadınların kendi talepleri doğrultusunda eğitim programları oluşturulmalıdır.
- Üretim yapan kadınlara mallarını satmak için satış olanakları sağlanmalıdır.
- Özellikle erkeklerden kaynaklanan sorunların çözümü için erkeklerle ilgili programlar oluşturulmalıdır.
- Şiddete uğrayan kadınlar için sığınma evleri açılmalıdır.

Sağlık Sorunları

- Mahallelerde tifo, sarılık gibi genellikle yoksulluğun yarattığı hastalıklar oldukça yaygındır. Bu tür hastalıkların yaygınlığının bir nedeni de mahalle sakinlerinin sağlık konusundaki bilgi eksikliğidir. Mahallelerde, koruyucu hekimlik hizmetlerinin yanı sıra hastalıkların nedenleri konusunda da eğitimler verilmelidir. Bu eğitimlerde dikkat edilmesi gereken nokta, eğitimin insanların tercih ettiği dilde verilmesidir. Eğitimler Türkçe bilmeyenlere Kürtçe verilmelidir. Ayrıca koruyucu hekimlik hizmetlerine ilişkin kampanyalarda (aşılmalara gibi) toplumda sözü geçen kişilerden de destek alınması kampanyaların etkililiğini arttıracaktır.
- Mahallelerde mesai saatleri dışında da genel sağlık hizmetlerinin (enjeksiyon, pansuman gibi) verildiği sağlık ocakları kurulmalıdır.
- Ailesinde engelli olanların sağlık harcamalarına destek olunmalıdır.

Kamu Kuruluşlarına Güven

Kamu hizmetleri söz konusu mahallelere son derece düşük düzeyde erişmektedir. Bu durum, kamu kurumlarına olan güvensizliği körüklemiştir. İnsanların çoğu, ülke düzeyinde mevcut olan ekonomik ve hukuki hakların kendileri için de geçerli olma olasılığını çok düşük görmektedir. Bu nedenle, özellikle kamu kurumlarının uygulayacağı program ve politikaların etkinliğini sağlamak açısından, kamu kuruluşları ile zorunlu göçe tabi olmuş insanlar arasında güven tesisi gereklidir.

Yukarıda sıraladığımız çözüm önerilerinin tasarlanma ve uygulanma aşamalarında kamu kurumlarının yanı sıra yerel yönetimlere, meslek kuruluşlarına, iş insanları kuruluşlarına ve konuyla ilgili sivil toplum kuruluşlarına görevler düşmektedir.

Bu çalışma kapsamında sunduğumuz çözüm önerilerinin hayata geçirilmesi için Bölge’de çatışmaların sonlandırılmasının en temel koşul olduğunu düşünüyoruz. Çatışmaların sonlandırılmasının yolu ise, Kürtlerin politik, demokratik ve kültürel haklarının tesisinden geçmektedir.

EK 1

Anket yapılan kişilerin kadınlar, aileleri, yaşadıkları mahalle ve köye dönüş ile ilgili dile getirdikleri sorunlar ve çözüm önerileri

KADINLARIN EN ÖNEMLİ SORUNLARI

Ekonomik Temelli Sorunlar

1. Aileme katkıda bulunamıyorum.
2. Ekonomik özgürlüğüm yok.
3. Elimde param olmuyor.
4. İş bulamıyoruz.
5. Kadınlara maaş verilmeli.
6. Eşim işsiz.
7. Eşimin sigortası yok.
8. Asgari ücret çok düşük.
9. Mevsimlik işçiliğe gidiyoruz.
10. Kendimize ait evimiz yok.
11. Daha iyi bir evim olmasını isterdim.
12. Ev eşyamız yok.

Kadının Ev İçi İş Yüküyle İlgili Sorunlar

1. Ev işine hiç kimse yardım etmiyor, evin tüm yükü boynumdadır.
2. Aileler çok kalabalık.
3. Evde kayınvalide/kayınpedere bakıyor olmak.
4. Çamaşır makinesinin olmaması, çamaşırları elde yıkama.

Çocuk Temelli Sorunlar

1. Erkeklerin fazla çocuk istemesi.
2. Çok çocuk sahibi olmak zor, çocuklardan huzur yok.
3. Çocukları okutamıyoruz.
4. Çocuklarıma faydalı olamıyorum.
5. Çocuğuma harçlık veremiyorum.
6. Çocuklarım uzakta çalışıyor.
7. Kız çocuklarım çapaya gidiyor, çok üzülüyorum.
8. Çocuğum olmuyor.
9. Çocuklarım bana iyi davranmıyor.

Sağlık Sorunları

1. Eşim hasta.
2. Hasta çocuğuma bakamıyorum.
3. Kadın hastalıklarım var.
4. Tedavi olamıyorum.

Eğitimle İlgili Sorunlar

1. Kadın olduğumuz için okutulmuyoruz.
2. Eğitimsiziz.
3. Cahiliz, okuma yazmamız yok.
4. Kız çocukları okutulmuyor.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Aile İçi Anlaşmazlıklar/Şiddet, Kültürel/Sosyal ve Politik Yaşamla İlgili Sorunlar

1. Kadının ikinci sınıf olarak algılanması.
2. Erkeğin kadın üzerindeki baskısı.

-
3. Erkekler bize söz hakkı vermiyor.
 4. Erkekler kadınların fikrini almıyor.
 5. Eşim beni hiç konuşturmuyor.
 6. Erkekler izin vermeden evden dışarı çıkamıyoruz.
 7. Kadınlar için sosyal aktivite yok.
 8. Ev içinde bir işe yaramıyorum.
 9. Evde sözüm geçmiyor.
 10. İşe yaramıyoruz.
 11. Eşim kumar oynuyor.
 12. Kadınlar haklarını savunamıyor.
 13. Erkekler kadınlara sahip çıkıyor.
 14. Erkekler kadınlara çok sert bakıyor.
 15. Dayak yiyoruz, eziliyoruz.
 16. Kadın hakları ihlal ediliyor.
 17. Şiddet gören kadınların kalabileceği sığınma evleri yok.
 18. Erkekler kadınların çalışmasından hoşlanmıyor.
 19. Gündeliğe gidiyordum, eşim izin vermedi.
 20. Kadın olduğumuz için para kazanamıyoruz.
 21. Dul kaldım.
 22. İlk eşim ölünce kaynımla evlendirildim.
 23. Kumam var, eşim benimle ilgilenmiyor.
 24. Evlenmek zorunda bırakılarak yanlış evlilik yapıyoruz.
 25. Gelin/kayınvalide aynı evde yaşıyoruz.
 26. Dil bilmediğimizden derdimizi anlatamıyoruz.
 27. Doktora gidemiyorum, kocama muhtacım.
 28. Gelecek ile ilgili belirsizlikler.
 29. Elektrik düzenli gelmiyor.
 30. Eşimin cezaevinde olması.
 31. Özgür değiliz.
 32. Ben zaten ölmüşüm, ne sorunundan bahsediyorsunuz.

KADINLARIN SORUNLARINA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Ekonomik Temelli Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Aileme geniş bir ev verilsin.
2. Daha büyük ev.
3. Ev yapılsın.
4. Evim ayrı olsa.
5. Kendime ait bir ev.
6. Evli olan çocuklara ayrı ev.
7. Çocuklarım büyür çalışırsa evim olur.
8. Banyo, tuvalet, mutfak bana ait olsa.
9. Ev eşyası alınır.
10. Çamaşır makinem olsa.
11. Zenginler kullanmadıkları makineleri fakirlere versinler.
12. Okumamış kadınlara iş imkânı.
13. Büyük oğluma iş imkânı.
14. Çalışarak çözülür.
15. Devlet iş imkânı sağlasın.
16. Daha fazla iş imkânı.
17. Mahalleden çıkmadan kadınlara iş imkânı sağlansın.
18. Daha fazla fabrika.
19. Devlet fabrika açsın.
20. Konfeksiyon türü yerler açılsın.
21. Devletin düşük faizli kredi vermesi.
22. Ekonomik durumun düzelmesiyle.
23. Asgari ücretin artırılması.
24. Çocuklar büyürse çalışabilirim.
25. Eşim çalışmama izin vermediğinden mümkün değil.
26. Eşim izin verse çalışırım.

-
27. İşsizlik maaşı verilsin.
 28. Devlet kadınlara maaş bağlasın.
 29. Kadınlara para verilsin.
 30. Her aileye devlet versin.
 31. Belediyenin desteği.
 32. Belediye'nin dulları desteklemesi.
 33. Bol para.

Çocuk Temelli Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Aile planlaması uygulamak.
2. Bakabileceğim kadar çocuk yapsaydım.
3. Çocuklara bakmak için devlet desteği istiyorum.
4. Çocuklarımla ilgili kararlarda fikrimi söylesem.
5. Çocuklar büyünce sorunları biter.
6. Çocuklar büyüyüp evlenip giderse rahatlıyoruz.
7. Çocuklar sakın olsaydı.
8. Çocuklarımı buraya istiyorum.

Sağlık Sorunlarına Çözüm Önerileri

1. Daha iyi tedavi.
2. Daha iyi bakım, daha iyi hastanede bakım.
3. Hastalığımızla ilgilenilsin.
4. Sağlık merkezlerinin sayısının arttırılması.
5. Doktora gidebilecek şartların sağlanması.
6. Hastayım sorunlarımı çözemiyorum.
7. Özel doktora gidebilmek.
8. Eşimin daha iyi bir doktora tedavi olması. Kocamın tedavi olup daha iyi çalışması.
9. Özürlü çocuğuma bakıcı tutmak.
10. Rahatsızlığım nedeniyle temizlik yapamıyorum.
11. Beni doktora götürecek biri olsa.

Eğitimle İlgili Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Eğitim merkezleri olması.
2. Çocukların eğitimi için gereken ortam.
3. Bütün kız çocuklarının okutulması.
4. Devlet kız çocuklarının okutulmasına yardım etsin.
5. Şu an eğitim imkanı olsa gitmek isterdim.
6. Çocuklarım bana okuma yazma öğretmedi, belki bir kursa giderim.
7. Kadının ister şehir ister köyde olsun mutlaka eğitim görmesi sağlanmalı.
8. Eğitimle meslek sahibi olunur.
9. Bilinçlendirilmeli.
10. Eğitimli olsaydım, isteğimle evlenir bu hayatı sürdürmek zorunda kalmazdım.
11. Kadın haklarına yönelik eğitici çalışmalar.
12. Çocuk eğitimi kursları.
13. Aile planlaması ve kadın hastalıkları konusunda eğitim.
14. Güzel şeyler öğretsinler.
15. Erkekler eğitilsin.
16. Erkeklerin kadın hakları konusunda bilgilendirilmesi.
17. STK'ların erkekleri eğitmesi.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Aile İçi Anlaşmazlıklar/Şiddet, Kültürel/Sosyal ve Politik Yaşamla İlgili Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Erkekler kadınlara saygı gösterebilir.
2. Eşimin daha anlayışlı olması.
3. Erkeğin kişiliği iyi ise kadına sahip çıkar.
4. Eşleri ikna edecek çalışmalar.
5. Eşimle sorunlarımızı çözemiyoruz.
6. Dayak olmasın.
7. Haklarımızı bize versinler.
8. Büyükler artık cahilce davranmasın.
9. Aile büyüğünü dinlemek.

-
10. Aile ile konuşulsa dışarı çıkabilirim.
 11. Daha rahat çekinmeden konuşsam.
 12. Konuşarak eşimin izin vermesini sağlamak.
 13. Evde sözüm geçsin istiyorum.
 14. İzin almadan istediğim yere gidemiyorum.
 15. Galiba çekmek zorundayız, onlar erkek ne söylerlerse yapmak zorundayız.
 16. Kadın susup kocasının sözünden çıkmazsa.
 17. Erkek eve gelir getirmezse kadın hiçbir şey yapamaz.
 18. Eşimin işi iyi olursa evde baskı ve şiddet olmaz.
 19. İşe girip çalışırsam eşimin dili kısa olur.
 20. Kadın erkek birlikte çalışırsa.
 21. İdarem olsaydı kaynımla evlenmezdim.
 22. Kocalarının dertlerini çekmek zorundalar dayanmaları lazım.
 23. Kadınlar erkeksiz yaşayamaz çözüm yok.
 24. Kadınların sözü geçmediğinden çözüm yok.
 25. Kadınlara günahdır, onlara hak verilsin.
 26. Kumalık olmasın.
 27. Rahat etmek istiyoruz.
 28. Kendimizi yönetmek istiyoruz.
 29. Kadınların birlik olması.
 30. Belediyenin sığınma evleri açması.
 31. Devletin koruma evleri açması.
 32. Devlet iki evlilik yapanları cezalandırsın.
 33. Kadın haklarına yönelik yeni kanunlar.
 34. Danışmanlık hizmeti.
 35. Eşlerini evden uzak tutmak.
 36. Tutuklulara af
 37. Eşim yaşasaydı böyle olmazdı.

38. Avrupa'ya girilmeden çözülmez.

39. STK'lar bir şeyler yaptıklarını düşünüyorlar bizlere hiç kimse gelmiyor. Dışarı çıkma şansım yok

Köye Geri Dönüşe İlişkin Çözüm Önerileri

1. Köydeki evlerin tekrar yapılması, geri dönmek.
2. Köye geri dönmemiz sağlanırsa geçimimiz eskisi gibi olur.
3. Köyümüzü yakanlar yeni köyler yapıp bizi yerleştirsin.

AİLENİN EN ÖNEMLİ SORUNLARI

Ekonomik Temelli Sorunlar

1. Açlık, çaresizlik.
2. Gelir azlığı.
3. Geçim sıkıntısı.
4. Eşimin işsiz olması.
5. Eşime bir iş.
6. Eşime daha iyi bir iş.
7. Eşimin başka illerde çalışması.
8. Eşimin rahatsız olmasına rağmen çalışması.
9. Düzenli iş olmaması.
10. Evin tüm yükünü üstlenmek.
11. Maaş olmaması.
12. Maaşıma zam.
13. Yoksulluktan kavga ediyoruz.
14. Geçim sıkıntısı yüzünden eşler arası kavga.
15. Dul kalmam, her akşam ne pişireceğimi düşünüyorum.
16. Bakkala borçlu olmak.
17. Borçlarını ödeyememek.
18. Elektrik borçlarının olması.
19. Su borcumuzun olması.
20. Oğullarımı evlendirirken borçlandım.
21. Evimiz dar.
22. Evim yok.
23. Evimizin kullanılamaz durumda olması.
24. Evimizin tapusu olmaması nedeniyle yıkılma korkusu.
25. Kirada oturmak.
26. Evimin rutubetli ve dar olması.
27. Banyo, mutfak ve tuvaletin evin dışında olması
28. Buzdolabının olmaması.

-
29. Çamaşır makinem, eşyam yok
 30. Yakacağımızın olmaması.
 31. Soba ve yakacak olmaması
 32. Daha rahat bir yaşam.

Çocuk Temelli Sorunlar

1. Çocuklarımin geleceğı.
2. Çok çocuk olması.
3. Çocuklarıma bakamıyorum.
4. Çocuğumun işsiz olması.
5. Çocuklarımin uzakta çalışması.
6. Anne yazın köye çalışmaya gidince duyulan özlem.
7. Çocuğumun olmayışı.
8. Çocuklarımin geçimsizliğı.
9. Çocukların yaramazlıkları.

Sağlık Sorunları

1. Sağlık sorunları nedeniyle düzenli çalışmama.
2. Sağlık sorunları nedeniyle eşimin çalışmaması.
3. Yeşil Kart'ının olmaması.
4. Çocuğumun hastalığı.
5. Çocuğun özörlü olması.
6. Büyük oğlunun bir kolunun olmaması.
7. Büyük oğlunun hasta olması.
8. Kızına daha iyi tedavi imkânı.
9. Özörlü çocuklarımin ihtiyaçları.
10. Anne ve babanın yaşlı ve yatalak olması.
11. Eşimin akli dengesinin yerinde olmaması.
12. Eşimin böbrek hastası olması.
13. Eşimin gözlerinde rahatsız olması.
14. Eşimin hasta olması.

Eğitimle İlgili Sorunlar

1. Ailenin büyük çoğunluğunun okumamış olması.
2. Çocuklarımı okutamama.
3. Çocuklarımın okumaması.
4. Çocuklarımın iyi okullarda okuyamaması.
5. Eşimin kız çocuklarının okumasına izin vermemesi.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Aile İçi Anlaşmazlıklar/şiddet, Kùltürel/Sosyal ve Politik Yaşamla İlgili Sorunlar

1. Aile içi huzursuzluk, uyuşmazlık.
2. şiddetli geçiimsizlik.
3. Kadınlara değer verilmemesi.
4. Evimin kalabalık olması.
5. Etilerin bir arada oturması.
6. Akrabalar arası anlaşmazlık.
7. Eşimin ailesi bize haksızlık yapıyor.
8. Eşler arası sorunlar.
9. Eşinin evi terk etmesi.
10. Eşinin başka bir kadınlı birliktelikte olup, onlara
11. sahip çıkmaması.
12. Eşimin kötü alışkanlıkları.
13. Eşimin alkolik olması.
14. Kocamın beni terk etmesi.
15. Kocam ve çocuklarım beni üzüyor.
16. Eşim burada olsaydı.
17. Yaşadığım ortamdı memnun değilim.
18. Göç etmek zorunda kalmamız.
19. Dert üstüne dert geliyor.
20. Gezememek.
21. Meslek sahibi olamama.

AİLENİN SORUNLARINA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Ekonomik Temelli Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Aile bireylerinin çalışması.
2. Diyarbakır'da fabrikaların açılması.
3. Çalışabileceğimiz iş memleketimizde olsa.
4. Daha çok çalışarak.
5. Daha iyi iş.
6. Devlet iş imkânları açarsa canla başla çalışırız.
7. Devlet işi daha güvenli, devletin açtığı işlere gideriz.
8. Çocuklara iş imkânı.
9. Burada işimiz olsa başka yere gitmeyiz.
10. Anneye sürekli iş.
11. Çalışabileceği küçükte olsa bir iş.
12. Çalışarak.
13. Devlet işsizlik sorununu çözebilir.
14. Eşimin işi burada olsa.
15. Eşimin işi sigortalı olsa.
16. İşadamlarının fabrika ve iş alanı açması.
17. İşsizlik çözülmürse huzursuzlukta kalmaz.
18. Belediye ve devletin bu konuda yardım etmesi.
19. Belediyeden oğluma iş.
20. Borçların ödenmesi.
21. Çalışıp para kazanarak ev alabiliriz.
22. Okuyan diğer çocukları da okuldan alıp işe vereceğim.
23. Devlet ve belediye sahip çıkmalı.
24. Devlet yardım etse iyi olur, sermayemiz olmayınca hiçbir şey yapamıyoruz..
25. Dullara maaş bağlanması.
26. Daha iyi geçinmek için yardım.
27. Devletin tüm çocuklarımıza maaş bağlaması.
28. Yakıt yardımı.

-
29. Kim yardım edecekse etsin.
 30. Kocama sakatlık maaşı.
 31. Daha iyi ve rahat yerlerde yaşamak.
 32. Daha güzel evlerde oturmak.
 33. Bize uygun evler yapılsın.
 34. Devletin zorunlu göç edenlere ev vermesi.
 35. Belediye bize ev yapsın.
 36. Belediyenin yeni konutlar yapması.
 37. Belediyeden ev yapmamıza izin vermesi.
 38. Devlet tapu sorununu çözebilir.
 39. Devlet ev versin.
 40. Devletin arsalarına ev yapması ve bize vermesi.
 41. Devletin ev alma imkânı sağlaması.
 42. Devletin evsizlere ev vermesi.
 43. Devletin konut konusunda fakirlere özel koşullar yaratması.
 44. Büyük bir evimiz olsa.
 45. Devlet iş bulursa para kazanıp buzdolabı alırım.
 46. Ekonomik durum düzelerse taşınmak.

Çocuk Temelli Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Çocuklarıma gelecek sağlayabilsem.
2. Çocuklarla iyi konuşmak.
3. Çocukların söz dinlemesi.
4. Çocuğumu bırakacak yerim olsa çalışırım.
5. Çocuklarımı yanımda istiyorum
6. Çocukların ihtiyaçlarının alınması.
7. Bakabileceğim kadar çocuk yapsaydım.
8. Daha az çocuk.
9. Daha önce bu konuda bilgim olsaydı yedi çocuk yapmazdım.
10. Keşke bir çocuğum olsaydı.

Sağlık Sorunlarına Çözüm Önerileri

1. Daha iyi tedavi olmak.
2. Hastaneye doktora gitsem.
3. Daha çok para olsa daha rahat tedavi ettirebilirdik.
4. Devletin eşimi çok iyi doktorlara tedavi ettirmesi.
5. Eşimin daha iyi bir doktora tedavi olması.
6. Param olsa kızımı özellerde tedavi ettirim.
7. Çocukların tedavisi mümkün olsaydı.
8. Çocuğum tedavisi için Yeşil Kart istiyorum.
9. Çocuğum yok, Yeşil Kart'la tedavi olamıyorum.
10. Özürlü çocuğumun ihtiyaçlarının karşılanması.
11. İlaçlar yurt dışından geldiğinden alamıyorum.
12. Aile planlaması.
13. Doktorlar çözüm olmadığını söylüyor.

Eğitimle İlgili Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Çocuklarım okutulsun.
2. Devletin eğitim konusunda yardım etmesi.
3. Çocuklarım istediği gibi okumalı.
4. Çocukların iyi okullara gitmesi.
5. Çocukların özel okullarda okutulması.
6. Çocuklarımıza gittiğimiz yerlerde okul olsun.
7. Yakında okul olsa kızımı yollardım.
8. İşadamları ve devlet çocuklarıma burs versin.
9. Okuma yazma kurslarına kızları yollamak için ailelerin iknası.
10. Evde kavga edilmemesi için okulda eğitim verilse.
11. Cahillikten kurtulsunlar.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Aile İçi Anlaşmazlıklar/ Şiddet, Kültürel/Sosyal ve Politik Yaşamla İlgili Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Birbirimize karşılıklı saygılı olmamız.
2. Aile anlarsa huzur olur.

-
3. Ailece oturup konuşarak.
 4. Daha anlayışlı olabilirler.
 5. Herkes birbirini sevse.
 6. Kadına daha çok değer verilebilir.
 7. Para olsa huzursuzluk olmaz.
 8. Aileden sorumlu bakanın bu sorunla ilgilenmesi.
 9. Yaşlı insanlar için huzur evleri.
 10. Nüfusun az olması.
 11. Eşimi ikna edersem buradan çıkarız.
 12. Kalabalıktan ilgisizlik.
 13. Hiçbir şey düşünemiyorum.
 14. Hiç ümidim yok.
 15. Allah yardım ederse gelirimiz artar.
 16. Çözüm için geç.
 17. Hiçbir problem yok.
 18. Üzülmemek, hiçbir şey için meraklanmamak.

Köye Geri Dönüşler

1. Köye geri dönmek.
2. Köyümüze dönersek çözülür.
3. Köye dönmemiz, yetkililerin hem maddi hem manevi destek sunması.
4. Köydeki evi devletin onarması.
5. Evleri yakılanlara ev yardımı.
6. Devlet köyümüzü yapıp paramızı versin.
7. Devlet madem köyümüzden çıkardı sahip çıksın.
8. Devletin köyleri yakılanlara ev vermesi.
9. Devletin köyü yeniden inşa etmesi.
10. Köyümüz yakıldığı için mahkemedeyiz, mahkemeyi kazanırsak köye ev yaparız.
11. Tazminatlarımız ödenirse çözülür.

MAHALLENİN EN ÖNEMLİ SORUNLARI

Mahallenin Geleceği ve Yapılar İle İlgili Sorunlar (Konut, Kahve V.B)

1. Evimin yıkılma ihtimali var bize bir şey söylemiyorlar.
2. Evsiz kalma korkusu.
3. Sur dibindeki evlerin yıkılması.
4. Tapu yok, tapuların verilmesi.
5. Köyden hiçbir farkı yok.
6. Eski yapıların olması.
7. Evimin karşısında kahve olması.
8. Evlerin iç içe ve yıkık olması.
9. Gecekondu evlerde yaşanması.
10. Köyden kente göçenlerin hepsi buraya geliyor.
11. Yıkıntılar sorun.
12. Fırın olmaması.
13. Pazarımız yok.
14. Pazar bize çok uzak
15. Sokaklarımız düzensiz.
16. Taziye evinin olmaması.

Yol, Su, Elektrik ve Ulaşım İmkânları

1. Altyapının bozuk olması.
2. Bozuk yollar.
3. Caddelerin tozlu olması.
4. Çamur olması.
5. Hizmetin iyi yapılmaması.
6. Belediye yol yapımını yarım bıraktı.
7. Minibüsümüz yok.
8. Buradan hastaneye araba olmaması.
9. Elektrik kesintisi.
10. Su sorunu.
11. Trafo yetersiz.

Sosyal Alanların Sınırlılığı/ Olmaması

1. Çocuk parkının olmaması.
2. Çocukların oyun alanı.
3. Çamaşır evleri yetmiyor.

Çevre Sağlığı

1. Çevre temizliği.
2. Çok kirli.
3. Çöp bidonlarının olmaması.
4. Çöplerin toplanmaması.
5. Çöp dökülmesin.
6. Çöpler sokağa atılıyor.
7. Moloz ve çöplerin temizlenmemesi.
8. Bakımsızlık ve kirlilik.
9. Devamlı akan pis su.
10. Kanalizasyon sorunu.
11. Sinek ve sivrisineklerin çok olması.
12. Hayvan kemsinden dolayı koku var.
13. Kaçak hayvan kesimi.
14. Komşuların hayvan beslemesi.
15. Çevre düzenlemesinin olmaması.
16. Çevre gürültüsü.
17. Çok kalabalık.
18. Evimi temizlerken evden giden sudan komşular şikâyetçi.

Çocuk Temelli Sorunlar

1. Çok çocuk olması.
2. Komşunun çok çocuğunun olması.
3. Çocuklar arasındaki anlaşmazlıklar.
4. Çocukların sokaklarda sürünmesi.
5. Çocukların yaramazlıkları, gürültüleri.
6. Madde bağımlısı çocukların çok olması

Eğitimle İlgili Sorunlar

1. Eğitimsizlik, cehalet.
2. Okulların yetersizliği.
3. Okul kalabalık.

Kültürel/Sosyal Yaşamla İlgili Sorunlar

1. Komşular arası ilişkiler.
2. Kötü komşuluk ilişkileri.
3. Mahallede kadınlar arası kavga.
4. Dışarı çıkamamak.
5. Gençlerin başıboş olması.

Mahallede Güvenli Yaşam

1. Hırsızlık.
2. Güvenlik olmaması.
3. Harabelerde köpek beslenmesi.
4. Kavga ve soytarısı bol bir mahalle.

Ekonomik Temelli Sorunlar

1. Geçim sıkıntısı.
2. Maddi sıkıntı.
3. İşsizlik ve yoksulluk.
4. Kadınların işsizliği.
5. Tüm yoksulların bir yerde olması.
6. Yardımların eşit dağıtılmaması

Diğer

1. Derdimi anlatacağım kimse yok.
2. Mahallede hiçbir sorun yok.

MAHALLENİN SORUNLARINA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Mahallenin Geleceği ve Yapılar İle İlgili Sorunlara (Konut, Kahve v.b) Çözüm Önerileri

1. Belediyenin iyi denetim yapması.
2. Belediye yıkıntıları kaldırsın.
3. Belediyenin her alanda yardım etmesi.
4. Harabe evlerin yıkılmasını sağlasınlar.
5. Evimiz yıkıldığında bize ev versinler.
6. Evleri kötü durumdakilere ev verilsin.
7. Başka yerde konutlar yapılsın oraya taşınalım.
8. Tapular veya evlere ödediğimiz paralar geri verilsin.
9. Param olsa evimi satar giderim.
10. Belediye fırın açsın.
11. Belediyenin fırınlarından yararlanma.
12. Hayvan besleyicilerinin şehir dışına çıkarılması.
13. Ucuz alışveriş merkezi yapılması.
14. Devletin çözüm bulması

Yol, Su, Elektrik ve Ulaşım İlişkin Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Belediye'nin, OFİS gibi, bu mahalleye de önem vermesi.
2. Belediye böyle yerlere daha fazla önem göstermeli.
3. Belediye bizim kapımızın önünü de yapsın.
4. Belediye çöpleri konutlardaki gibi evlerden toplasın.
5. Belediye her yeri yaptı bu mahalle yarım kaldı.
6. Belediye sokaklarımızı düzenlesin.
7. Belediye ve DİSKİ'den çözüm bekliyoruz.
8. Belediye çöp poşeti dağıtsın.
9. Belediyenin asfalt sorununu çözmesi.
10. Direkt hastaneye giden arabalar.
11. Hat minibüsleri buraya da uğrasa.
12. Mahallenin içine kadar araba gelsin.

-
13. Belediye gerekenleri yapmıyor.
 14. Belediye, muhtar, milletvekilleri çözsün.
 15. Belediye ve devlet ortak çözebilir.
 16. Devletten yardım ve destek bekliyoruz.
 17. Belediye çözer.
 18. Muhtardan çözüm bekliyoruz.
 19. Elektrik daha az kesilse.
 20. Ek trafo yapılması.
 21. Kaçak elektrik kullanılmaması.

Sosyal Alanların Sınırlılığı/ Olmayışına İlişkin Çözüm Önerileri

1. Belediye yapsın.
2. Belediye yeni bir çamaşır evi açsın.
3. Çamaşır evinden daha çok kişinin yararlanması.
4. Tandırların yerine fırın konulması.
5. Belediyenin park yapması.
6. Çocuk parkı yapılması.

Çocuk Temelli Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Anne babaların ilgilenmesi.
2. Park olsa çocuklar gider bu kadar kalabalık olmaz.

Eğitimle İlgili Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Beceri, eğitim kursların açılması.
2. Kadınların eğitilmesi.

Sağlık İle İlgili Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Sağlık Bakanlığı.
2. Sağlıkçılar daha sık gelmeli.
3. Sağlık Bakanlığı daha sık denetim yapsa.

Kültürel/Sosyal Yaşamla İlgili Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Karşılıklı anlayış.
2. Birbirlerine saygılı olsunlar.

3. Çevredekiler daha anlayışlı olabilirdi.
4. Komşular daha yardımsever olabilir.
5. Birbirini rahatsız edenler cezalandırılınsın.

Mahallede Yaşam Güvenliği İle İlgili Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Devlet daha çok güvenlik sağlayabilir.
2. Devlet güvenlik tedbiri alırsa çözebilir.
3. Emniyet hırsızlıklara duyarlı olsun.
4. Polisler güvenliği sağlayabilir.
5. Gece güvenliğinin artırılması.
6. Güvenliğin sağlanması.

Ekonomik Temelli Sorunlara Çözüm Önerileri

1. İşadamlarının desteği ile.
2. Mahalleye yardım geldiğinde herkese dağıtılsın.
3. Muhtar yardımları eşit dağıtsın.

Göç İle İlgili Sorunlara Çözüm Önerileri

1. Göç edenlere daha iyi bir yerleşim.
2. Göç edenler başka semtlere de dağıtılmalı.

Diğer

1. Biz çözebiliriz.
2. Devlet bize sahip çıkmalı.
3. Evlerimize gelip halimizi sorsunlar.
4. Seçimlerde oy için gelenler çözsün.

GELİNERİN YERLEŞİM YERİNE GERİ DÖNÜŞE İLİŞKİN ÖNEMLİ SORUNLAR

Güvenlik İle İlgili Sorunlar

1. Can güvenliği.
2. Dönmeye korkuyorum.
3. Güvenli değil, evimiz yandı tamir edemeyiz.
4. Asayişin olmaması.
5. Korkuyoruz yine köye gelmelerinden.
6. Yaşadıklarımızı tekrar yaşamaktan korkuyoruz.
7. Devlet izin vermiyor.
8. Herhangi bir engel yok.
9. Hiçbir engel yok.
10. Köy yakıldı.
11. Köy yakıldı yeniden yapılsa.
12. Savaş bitmeden gidilmez.

Konut ve Alt Yapı Sorunları

1. Devlet ev verirse dönerim.
2. Devlet evimizi hayvanlarımızı verirse giderim.
3. Devlet yaktığı arazimi ve evimi yeniden verse.
4. Elektrik, su, okul ve yol olsa.
5. Ev yok.
6. Ev yapamıyoruz.
7. Evi onaracak para olması.
8. Evim yakıldı.
9. Evimizi, tarlamızı geri verirlerse.
10. Gidecek yerim yok.
11. Köy oturulacak halde değil.
12. Köyde kimse kalmadı.
13. Köy boş.

Eğitim Olanakları

1. Çocuklar okula gidiyor.
2. Çocuklarımlın geleceğinin olmaması.
3. Köyde lise yok.
4. Okul, sağlık ocağı olmaması.
5. Sağlık ve eğitim hizmetleri yetersiz.

Geçim Kaynakları (Arazi, Barınak, Sulama)

1. Arazim, evim olsa dönerdim.
2. Devlet ihtiyaçlarımızı karşılasa giderim.
3. Eski koşullar karşılanırsa.
4. Bağ, bahçe, toprak yok.
5. Ev, hayvan ve arazi olmaması.
6. Ev, hayvan, bağ, bahçe yok niye dönelim.
7. Ev, hayvan karşılayacak para verirlerse giderim.
8. Toprağımı işletecek gücüm yok.
9. Geçim sıkıntısı.
10. Geçinemeyiz.
11. İş, tarla hayvan yok.
12. Köyde bir şeyim yok, geçinemiyorum.
13. Köyde çalışamıyorum.
14. Köyde fazla varlığımız yok.
15. Köyde hiçbir iş yok.
16. Tek geçim kaynağım olan hayvancılığı yapamayacak olmam.
17. Yoksulluk ve can güvenliği

Korucu Varlığı

1. Korucular köyde.
2. Korucular var.
3. Köy korucularının yardım ve güvenlik sağlayamaması.

Ailevi Sorunlar/Sosyal Sorunlar

1. Ailevi sorunlardan dolayı dönemeyiz.
2. Dedikodu yüzünden dönemiyoruz.
3. Eşimin ağabeyleri bizi köyden çıkardı.
4. Kan davası yüzünden iki tarafta köye dönemiyor.
5. Kan davası.
6. Köylüler bizi istemiyor.
7. Köylüler ile anlaşamıyoruz.
8. Kimsemiz yok gitmem, korkuyoruz.

Köy ve Kent Yaşamı Arasındaki Farklılıktan Kaynaklanan Sorunlar

1. Artık köyde yapamıyoruz.
2. Çocuklar büyüdü orada yaşayamazlar.
3. Çocuklar şehre alıştı.
4. Köyde yaşam zor.
5. Köyde yaşanacak ortam yok.
6. Köyün işi çok.
7. Şehre alıştık, köye uyum sağlayamayız.
8. Yaşanacak ortam yok.

Diğer

1. Gitmem, artık hiçbir iş yapamıyorum.
2. Hiç kimsem yok.
3. Köy halkına daha ilgi gösterilip dertleri ile ilgilenilebilir.
4. Köy iyi değildi ondan göç ettik.
5. Köy satıldığı için bir daha dönemeyiz.
6. Zenginler fakirleri istemiyor.
7. Ağalar kötü.

KALKINMA MERKEZİ HAKKINDA

2004 yılında Diyarbakır'da kurulan Kalkınma Merkezi; araştırmalar, kapasite geliştirme çalışmaları ve bunlarla bağlantılı olarak kırsal ve kentsel alanlarda yoksullukla mücadele programları geliştiren bir sivil toplum kuruluşudur.

Kalkınma Merkezi, Diyarbakır ilinde faaliyet göstermekte olup aynı zamanda bölgesel ve ulusal düzeyde de faaliyetler gerçekleştirmektedir. Çalıştığımız il ve bölge sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması açısından ülkenin en sonda gelen yerleşimleri olup bu durumun yaşamın birçok alanında geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bölgenin birçok ilinde yoksulluk ve yoksunluk kendisini ciddi olarak hissettirmektedir. Kırsal alanlarda yaşayan insanlar yoksullaşma ile birlikte bu olumsuz durumdan en çok etkilenen kesim konumundadırlar.

Bölgemizdeki insanlar genel olarak ülke ortalaması ve temel insanî gereksinimlerin oldukça altında bir standartta yaşamlarını devam ettirmektedirler. Yakın gelecekte bu sorunların azaltılmasına ilişkin emareler de görülmemektedir.

Üretilmiş bilimsel ve teknolojik olanakların toplumsal yararlanma anlamında eşitlikçi bir yaklaşımla, sosyal adalete dayalı toplumsal eşitliğe katkı sağlamalıdır.

Yurttaşların insani gelişimini sağlayacak olanaklar, fırsatlar ve hukuki yapıların oluşturulmasına zemin hazırlayacak planlama ve uygulamalar ile buna yönelik politikaların geliştirilmesi, temel amaçlarımız arasındadır.

Merkezimiz bu sorunlardan yola çıkarak kırsal ve kentsel alanlarda yoksulluk ve yoksunluk ile mücadele, kadının konumunun güçlendirilmesi, çocukların toplumsal gelişimlerine katkı sağlanmasını amaçlamaktadır. Bununla birlikte yoksunlukların giderilerek sosyal adaletin sağlanması, sürdürülebilir kalkınma modellerinin gelişmesine katkı sağlayarak doğal çevrenin korunması, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ile kalkınma konularında işbirliğinin geliştirilmesi ve paylaşılması da başlıca amaçlarımız arasındadır. Kalkınma Merkezi, insanların onurlu ve nitelikli bir hayat sürdürebilmeleri ve demokratik bir toplum oluşturulması için katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Zaman içerisinde bu bağlamda geliştirilen projeler, uygulama ve örnek çalışmaların bölge genelinde yaygınlaştırılması planlanmaktadır.

Yapılan tüm çalışmalarda kamu kurumları, yerel yönetimler, ulusal ve uluslararası düzeyde üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, meslek kuruluşları, odalar, üretici örgütleri ile diğer ilgili kuruluş ve kişilerle işbirliği halinde çalışılması çalışma yaklaşımlarımız arasında yer almaktadır. İşbirliği yapılan kuruluşların çalışmalara katılımının

sağlanması, doğru ve etkili çalışma zemini hazırladığı gibi yapılan çalışmaların geniş kitlelere yayılmasında etken olacaktır. Bu işbirliğinin her zaman için temel ve vazgeçilmez katılımcıları uygulama çalışmalarının yapıldığı alanlarda yaşayan insanlardır.

Kalkınma Merkezi;

- Kırsal Alan Araştırmaları
- Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarımsal Üretimler ve Bölgemize Uyarlanması,
- Yerel Kalkınma Elemanlarının Yetiştirilmesi,
- Zorunlu Göç ve Etkileri Araştırması,
- Zorunlu Göç Gruplarının Desteklenmesi,
- Kırsal Alanda Kadınların Güçlendirilmesi,
- Kırsal Alanda Kapasite Geliştirme projelerini hayata geçirmiştir.

Kalkınma Merkezi'nin çalışma sistemi ve örgütlenme yapısı, deneyimlerin paylaşılmasını, birlikte üreten bir gelenek ve kültürün oluşturulmasını, katılımcı, saydam bir yönetim yapısını öngörmekte; Merkez yapılanmasını ve çalışmalarını bu temelde gerçekleştirmektedir.